

COMENTARII

Geneza reprezintă prima dintre cele cinci cărți ale Bibliei care compun ansamblul denumit de iudei *Tora* „Legea”, denumire curentă încă la începutul erei noastre (Mt. 15; Luc. 10, 26; 24, 41). Nevoia de a avea copii ușor de mînuit a dus la împărțirea marelui ansamblu al textului *Torei* în cinci părți egale ca lungime. Această diviziune este atestată anterior erei noastre prin versiunea greacă a Septuagintei (LXX), care a răspîndit și noua denumire, aceea de *Pentateuh* (gr. πεντάτευχος (βιβλος), lat. *Pentateuchus* „Cartea în cinci volume”). La începutul erei noastre întocmirea Pentateuhului era atribuită lui Moise, tradiție căreia i se înscriu și Isus și Apostolii (Ioan 1,45; 5,45-47; Rom. 10,5). Însă tradițiile vechi nu-l numesc explicit pe Moise redactor al întregului text; chiar dacă se amintește „Moise a scris”, această remarcă privește întotdeauna un pasaj particular. Acest fapt, precum și numeroase repetiții, dublete, inadvertențe caracteristice textului, au permis, la sfîrșitul secolului al XIX-lea, emiterea ipotezei surselor multiple. Cercetări interdisciplinare — de istorie a culturii și religiei, lingvistice, literare, la care s-a adăugat descoperirea, începînd cu 1947, a așa-numitelor „Manuscrise de la Marea Moartă”, au stabilit că textele ce stau la baza Pentateuhului, a cărui redactare se întinde pe mai bine de șase secole, provin din patru surse tradiționale: aceea *tehotistă*, care îl numea pe Creator Iahve, tradiția *elohistă*, numele lui Dumnezeu era Elohim, tradiția *sacerdotală*, a preoșilor Templului din Ierusalim, constituită în timpul Exilului și impusă după reîntoarcere, și ultima, aceea a *Deuteronomiului*, care apare în text după *Numerii* și se caracterizează printr-un stil amplu și retoric, ca și printr-o doctrină constant afirmată, aceea a poporului ales, elecțiune divină sancționată printr-un pact ce pretinde fidelitate față de legea și cultul lui Dumnezeu, ca și practicarea acestui cult într-un sanctuar unic.

Prin intermediul Septuagintei s-au impus și numele celor cinci părți ale Pentateuhului: *Geneza* (începe cu facerea lumii), *Exodul* (începe cu ieșirea din Egipt), *Leviticul* (legea preoșilor din tribul Levi), *Numerii* (denumită așa din cauza primelor patru capitole ce conțin numărătoarea poporului lui Israel), *Deuteronomiul* (a doua lege). *Geneza* sau *Facerea* se împarte în două părți inegale ca întindere. 1-11 constituie relatarea istoriei primitive de la facerea lumii pînă la Avraam, 12-50 conține istoria patriarhilor de la Avraam la Iosif.

Pe marginea Vechiului Testament s-a dezvoltat o întreagă literatură apocrifă, preluată și prelucrată apoi, printre altele, în așa-numitele *Hronografe* bizantine, un fel de repertorii de istorie universală de la facerea lumii pînă la epoca contemporană autorului respectiv. Dintre aceste lucrări, frecvente în literatura bizantină între secolele VI-XVII, cel mai răspîndit pare a fi fost *Hronograful* călugărului Manasses, care, tradus în slavă, a circulat și în vechile noastre mănăstiri. Traducerea acestui text, din slavă în română, a fost făcută la 1620 de călugărul oltean Mihail Moxa.

Hronograful lui Manasses, prelucrat în proză și completat cu elemente din alte lucrări similare, a constituit sursa unei cronici ce reda evenimente petrecute pînă la 1570 — *Cronica de la 1570*. Versiuni ale acesteia din urmă au avut o mare răspîndire. Una dintre ele, tipărită la Veneția în 1631 pe baza unei copii făcute în Moldova la porunca lui Petru Șchiopul, purta numele de *Hronograful lui Dorotei*, mitropolit al Monembaziei, și a fost tradusă în română de Grigore Dascălul Buză. Al doilea hronograf grecesc care a circulat în spațiul românesc este acela al lui Mathel Cigala din Cipru, preot în Veneția, tipărit în 1637. Cigala compilează *Cronica de la 1570* și pasaje întregi din *Dorotei*.

CAP 1

[1] Există două posibile traduceri ale primului verset, ambele gramatical corecte. Aceea obișnuită, care se găsește în cele mai vechi versiuni și care respectă cel mai bine coerența textului, și o alta care ar suna astfel: „La început a făcut Dumnezeu cerul și pămîntul, pămîntul era...”. Conform versiunii consacrate, primul verset nu reprezintă începutul propriu-zis al textului sacru, ci un titlu rezumativ (BJ).

Această primă relatare a creației este atribuită tradiției sacerdotale, conform căreia Dumnezeu unic, transcendent, anterior lumii, o creează pe aceasta pe parcursul unei săptămîni, încheiată cu odihna sabbatică. Însușeșită prin cuvîntul lui Dumnezeu, ea se constituie în totalitatea sa într-o ordine a cărei desăvîrșire este omul, imagine a lui Dumnezeu (BJ).

•Ascultați, cinstiți!...
...Că dintru-nceputul lumii
a făcut Dumnezeu
Cerul și pămîntul
Numai cu gîndul.

(*Orățile de nuntă*, ap. PAMFILE 1913, p. 28).

a face redă gr. ποιεῖν „a face”, care la rîndul său traduce ebr. *bara'*, verb rezervat în exclusivitate acțiunii creatoare a lui Dumnezeu și care are ca obiect o creație originară lipsită de forță (BJ, RGG). În VT se întîlnesc și alte verbe care se referă la creații divine și care au un caracter mai puțin abstract: *bānā*, *kān*, *jasād*, *quānā* (Ps. 24, 2, Is. 45, 18, Am. 9, 6), *nālā* (Is. 40, 22), *jašar* (Fac. 2, 7, Am. 4, 13). Cel mai frecvent este așa „a face” (RGG), a cărui semnificație neutră corespunde gr. ποιεῖν. VL redă exact verbul grecesc prin *fecit* (IER. folosește verbul *creare* „a face”, „a da naștere”, întîlnit deja la Augustin și încetățenit apoi în terminologia creștină cu sensul de „a face să se nască din neant”, cf. AUGUSTIN CIV. 22, 14: „qul creavit cuncta de nihilo”).

[2] *de nevăzut* redă gr. ἀόρατος, (ἀ-priv., ὁράω „a vedea”);

fără formă/netocmit redă gr. ἀκατασκευαστος (ἀ-priv., κατασκευάζω „a face, a întocmi”), VL *involubilis*, *incomposita*. În alte variante LXX se întîlnesc termenii: *κένωμα* *καὶ* *ὄδδ[9]ῆν* „gol și nimic” (AQU.), *ἀργὸν* *καὶ* *ἀδιάκρῆτον* „fără formă și de nevăzut” (SYM.) sau *κένον* *καὶ* *ὄδδ[9]ῆν* „vid și nimic” (THEOD.); aceștia din urmă corespund mai exact termenilor ebraici *bohd* și *tohd* „deșert și vid”. IER. *inanis* și *vacua*. Cuvintele *tohu* — *bohu* sînt folosite de I. HELIADE RĂDULESCU în titlul primei părți (I. *Empireul și tohu-bohu*) din epoea sa, în mare parte de inspirație biblică, *Anatolia sau Omul și forțele* (Opere 1967, I, p. 264).

zăce în BB redă gr. ἐπιπέσει „a fi așezat peste”. Cuvîntul apare în textul FRANKF., lipsește însă din alte variante LXX.

abis redă gr. ἄβυσσος (ἀ-priv., βύσσοσ „fund”). Semnificațiile sale sînt multiple. În textul de față el desemnează marea originară, profunzimea originară acoperită de apă. În VL și IER. forma latinizată *abyssus* sau *abissus*.

duh redă gr. πνεῦμα „suflare, spirit”, care la rîndul său traduce ebraicul *ruah*. Acesta din urmă apare de 378 de ori în VT (RGG), cu semnificații foarte diferite. În funcție de contextul respectiv se va specifica de fiecare dată sensul exact. Cuvîntul ebraic, cît și cuvîntul grecesc πνεῦμα înseamnă „suflu, suflare” cu toate conotațiile concrete și abstracte ale acestei lexii. VL și IER. le redau prin *spiritus*. Corespondențele românești sînt *duh* (sl. *duha*) și *suflet* (postverbal de la *a sufla* < lat. *sufflare*). Cf. distincția făcută în limba română între principiul vital-spiritual al omului, de esență divină și nemuritor, *suflet*, și principiul vital al celorlalte ființe, *ăbur*. „La români între *suflet* și *ăbur* este același raport psihologic ca la vechii romani între *animus* și *anima*, ambele avînd de asemenea înțelesul fundamental de „vînt” (HEM. s.v. *ăbur*). Cf. „ăburul dobitocului, muritor și în nemică întorcător” (CANT. DIV. 73)

I. HELIADE RĂDULESCU preferă neologismul *spirit* în locul mai vechiului *duh* în *Anatolia*; II. *Imnul creațiunii*, în care urmărește îndeaproape *Facerea lumii* după VT: „și spiritul vieții se poartă peste ape” (Opere 1967, I, p. 272).

ION BARBU (*Lava*): Te-nnăbușai în pîcla încinsii atmosfere, / O, tu, noian de lavă ce-aveai să fii pămîntul / Făptura nu sunase din trîmbiți de cratere, / Nu fulgerase încă, în noaptea ta, cuvîntul...

TUDOR ARGHEZI (*Facerea lumii*): „Cind a fost, la început,/Nu era nimic făcut” (*Versuri*, IV, 1963, p. 96).

„duh” nu se referă la Spiritul lui Dumnezeu și rolul acestuia în creație, ci la o suflare divină, asemănătoare vântului, ce tulbură apa primordială.

„Vântul e duhul lui Dumnezeu.
Vântul e gindul lui Dumnezeu.
Creierii omului, mintea sînt făcute din vînt” (VORONCA 1903, I, p. 412).

„Era, șoptește Cartea, la început Cuvîntul,/Purtîndu-se pe ape, ca negura, răzleț;/De se-auzea un tropot, cuvîntul era vîntul” (T. ARGHEZI, *Nici o silabă*).

„Și din a chaosului văl//Jur împrejur de sine,/Vecea, că-n ziua cea d-entii,/Cum izvorau lumina” (EMINESCU, *Lucașărul*).

„Lumină lină”, unul dintre cele mai vechi imne creștine (φῶς Ἰλαρόνι *lumen jucundum*) proslăvește pe Dumnezeu lumină. Se cîntă la vecernie în momentul în care răsare Lucașărul de seară. Cf. motivul la EMINESCU.

[3] VT prezintă o viziune presolară a lumii (RGG). Lumina este amintită ca prim element al creației divine, deoarece succesul zilelor și a nopților este cadrul în care această creație se va împlini (BJ).

LUCIAN BLAGA (*Lumina*): Lumina ce-o simt/năvălindu-mi în piept cînd te văd/oare nu e un strop din lumina/creată în ziua dîntii./cîin lumina aceea-nsetată adine de viață? // Nimicul zăcea-n agonie,/cînd singur plutea-n întinerie și aat-a/un semn Nepătrunsul:/Să fie lumină! (Opere, 1982, I, p. 10).

V. VOICULESCU (*Facerea*): „Sta grea Vecia neagră de taina unei rodii,/Pumn strîns adînc pe-o beznă de gînd în miez de zodie./Tăiș divin Cuvîntul dădă-tă-a strălucit./Nedesplăcut lată-l, s-a spart și risipit:/Curgeau bucați de haos pe albi de-ncepăt/Cînd a suris lumina cu chip de-nții născut...” (*Poezii*, 1968, II, p. 161).

[4] BB redă literal expresia greacă ἀνάμεισον (ἀνά, μέσον „mijloc”), care însă are în textul grec valoare prepozițională, „între”. De altfel în latină este transpusă prin *inter*, „între”. Negația luminii (simbol al vieții, al fericirii, al mîntuirii) este întinericul (simbol al morții, al răului, al pedepsei și nenorocirii).

[6] *tărie* (întîrîtură în textul BB) redă gr. στερεώμα „corp solid, firmament”. Sensul secundar, ca și în cazul lat. *firmamentum* „întăritură, firmament”, este un reflex al traducerii în cele două limbi a cuvîntului ebraic. Pentru semîși bolta aparentă a cerului era o cupolă solidă, ce reținea apele superioare. Prin deschizăturile acestea vor curge ulterior apele Potopului. De altfel și popoarele indo-germanice credeau că cerul este de piatră (V. ind. *ásmān* „piatră, cer”, gr. ὀψάωρος, germ. *Himmel*). Cf. ION BARBU: „Precum atunci și azi întocma: — Mări nte lumi păstrează dogma. // Să vezi la bolți pe Sfîntul Duh/Veghînd vii ape” (*Oul dogmatice*).

[7] Aceeași traducere literală a expresiei grecești ἀνάμεισον în BB: Creației prin cuvînt — Dumnezeu „a spus” — i se adaugă creația prin act — Dumnezeu „a făcut” (BJ).

[8] I. HELIADE RĂDULESCU dezvoltă în *Anatolida*, III. *Firmamentul*, versetele 6,7 și 8 din *Geneza*: „Țesutu-s-a-împrejur-mi catenă-adamantină / Prin care se țîn toate — și m-a învins tîria. / În tot nemărginitul, în multul nalt de ape, / Mal sus decît zenitul, mai jos decît nadirul, / Sub talpele-ți divine al zis să fim tîrie/Și soldar cu toate. Chematu-m-ai pe nume / Și firmament mi-ai zis. ... Se face iară seară, se face dimineață/Al istoriei angeli, în deltele eterne/Înscrieți ziua-a doua”. (Opere, 1967, I, p. 273).

[9] În celelalte versiuni LXX, cu excepția FRANKF., este omisă partea a doua a versetului.

loc (BB *adunare*) redă gr. συναγωγή „adunare, reunire”. VL îl traduce prin *congregatio*. IER. traduce mai exact cuvîntul ebraic care înseamnă „loc” prin *in locum unum*. Gr. συναγωγή este un cuvînt cu semnificații variate, în NT el va desemna printre altele „adunarea iudeilor” sau „locul în care obișnuiesc să se adune”.

[10] *șezarea la un loc* (BB *adunările*) redă gr. ὄσθημα „șezarea în un loc, adunare”. VL și IER. *congregatio*. Coincidența *congregatio/adunare* pentru gr. συναγωγή și ὄσθημα ar putea fi un argument că traducătorii BB au folosit și versiunile lat. ca „izvoade vechi”.

I. HELIADE RĂDULESCU: „Să lăudăm pe Domnul din cele preanalte/Și cele mai profunde / Ca tunet-u-a lui voce răsuna peste ape; / A zis, și, lată, sintem. / Cit e de bine, Doamne, cînd tu zici

că e bine! // Apari ca o mireasă, o, Mater Terră sacră, / Prepară-te de nuntă... (Anatolida, III. *Apele*, Opere, 1967, p. 274).

[11] *tarbă verde* (BB *burulană de tarbă*) redă sintagma greacă βοτάνη γόρτου „tarbă verde”; gr. γόρτος, în text la gen. γόρτου, are valoare adjectivală. Inițial cuvîntul însemna „tin, tarbă uscată”, ulterior putea desemna și „tarbă verde”.

pom/lemn redau gr. ζῶλον „lemn” și „arboric”.

a rod (BB a răsări) redă gr. βλάστανος „a incolși, a răsări”, cf. rom. *vâstar*.

[11,12] I. HELIADE RĂDULESCU: „Să înflorească pomii, să-și dea ale lor fructe, / Să germine-n tot locul și iarba, ș-orice plantă, / Dezvoalte-se-orice floare, răsfire-se mirosul, / S-adoarme, să profume talanul tău de nuntă; / și așternutul candilă amorurile tale/Întîndă-sc-n tapete, arhetipe modele, / De orice țesătură, de orice adornare” [...] „Pe generi și pe speții vă dați a voastre fructe/Cu propria sămînță ș-a lumii abondanță. / Glorificați pe Domnul, c-aroma vă e lemnul/Și sacrificiu fructul. / Eternul se complăce în existența voastră, / Contemplă... și e bine! // Și iar se face seară, și iarăși dimineață. / În deltele eterne se-nserie ziua-a treia” (*Anatolida*, *Imnul creației*, III, Opere, 1967, pp. 274-275).

[14] *lumini* (BB: *luminători*) redă gr. φωστήρες. La sg. cuvîntul era sinonim cu φῶς „lumină”, la pl. s-a specializat pentru denumirea soarelui și a lunii. În VL este redat prin *luminaria*, termenul se întîlnește și la IER. Sg. *luminare*, -is înseamnă „făclie”, de altfel în lat. sg. era foarte pușin întîlnit.

spre lumină (BB *spre luminarea*) redă gr. εἰς φαῖσιν (εἰς și ac. lui φαῖσις „lumină, strălucire”), complementul are aici valoare finală.

pe pămînt (BB *pămîntului*) — în variantele LXX se întîlnesc: εἰς φαῖσιν ἐπὶ τῆς γῆς „spre lumină pe pămînt”, varianta consacrată: εἰς φαῖσιν τῆς γῆς „spre luminarea pămîntului”, sau substituirea complementului printr-o propoziție finală — ὥστε φαῖσιν ἐπὶ τῆς γῆς „ca să lumineze pe pămînt”.

semne (BB în *semne*) redă gr. εἰς σημεῖα „ca semne” aici: Prepoziția εἰς, avea valori multiple, la aceasta se adaugă și faptul că în greaca țîrzie a avut loc o confuzie între εἰς + ac., a cărei valoare primară era aceea de „spre”, indicînd direcția, și ἐν „în”. Această confuzie este perceptibilă și în VL în *signis*. Analiza sintactică a propoziției lasă să se constate clar că εἰς σημεῖα nu este în raport de juxtapunere cu ceilalți termeni, legați între ei prin repetarea conj. καὶ „și”.

[15] *spre lumină* (BB *luminare*), cf. v. 14.

[16] Este vorba despre soare și lună, în multe mitologii divinități atît de importante și cu o simbolică atît de pregnantă. Aici devin simple făclii care luminează pămîntul și fixează calendarul (BJ). În folclorul românesc soarele și luna sînt sfinte pentru că ele „sînt ochii lui Dumnezeu care luminează pămîntul”. În BB sînt omise τῶν μεγάλων „mari”, precum și comparativul „mai mic”.

[18] *zili/nopții* în BB par a fi calcări sintactice după gr., unde așa-numitele „veba dominandi” au regimul în genitiv.

HELIADE preamărește „gloria divină” care a despărțit lumina de întineric: „Spre luminarea zicii, spre luminarea nopții/în firmament ne puse drept candelă de aur / În templul său cel mare, / A fi imagini însuși nespusei lui splendoare” (*Anatolida*, IV. *Astrele*, Opere, 1967, p. 275).

Pentru versetele 14-18; cf. BLAGA, 1982, p. 96: „În apropiere e muntele meu, munte iubit; / Înconjurat de lucruri bătrîne / acoperite de mușchi din zilele făcerii; / În seara cu cei șapte sori negri / cari aduc întinericul-bun, / ar trebui să fii multumit. / Liniște este destulă în cercul/ce țîne laolaltă doagele bolții” (*Liniște între lucruri bătrîne*).

[20] *lîrloare* redă gr. ἑρπετά „reptile”. De altfel, termenul este generic pentru neamul de viețuitoare ce se opune lui πετεινά „zburătoare”. Variantele latine folosesc *reptilia* sau *reptile*, sg. cu valoare colectivă.

zburătoare redă gr. πετεινά.

sub (BB *spre*) redă prepoziția gr. κατά „în jos”, care în greaca țîrzie însemnă „sub”.

[21] *balenele* (BB *chitoși*) redă gr. κητός „balonă”, care traduce ebraicul *tannin*. În VL *caetus*, la IER. *cete*. În rom. *chit*, *chitși* < sl. *kitā* și sinonimul *balenă* < tr. *baletne* (lat. *balaena*). Este de presupus că iudeii nu aveau reprezentarea respectivului animal, iar cuvîntul

denumeste un fel de pești mari, posibili toni, pește răpitor, ce poate ajunge pînă la patru metri lungime. (BJ):

sufierea animalelor (BJ *sufletul vitelor*) redă sintagma gr. ψυχή ζωον, ψυχή „suflet vital, principiu vital”, căruia îi corespunde lat. *anima*, este încă la Homer sinonim pentru *viață*, τὸ ζῶον „ființă vie, viețuitoare, animal”. În VL este redată cu *anima animalium*, iar la IER: apare *anima viventium*. Romn. *viață* < lat. *vita* „viață”.

[22] **a binecuvîntat** (BB: a *blagoslovit*) redă gr. εὐλογεῖν „a vorbi de bine, a lăuda, a binecuvînta”, cf. lat. *benedicere*.

HELIADÉ: „Cîntași, din aripi bateși, ființe „svolatăre, / Nălțași la ceruri imnul „prin cînteccele voastre; / Voi, „notători, asemeni jucași-vă în ape; / Impleși „coprînsul mării, cîmpiele ceterii; / Sînt binecuvîntate a voastre tinerețe / Și candido flori. / L-aspectul „vostru Domnul exclamă că e bine”. (Anatolida, *Imnul creațiunii*, V, *Pesărit și pasărite*, Opere, 1967, p. 276).

[24] **BB cu patru picioare** redă gr. τετραπόδα „cu patru picioare”, VL *quadrupedia*, IER: folosește cuvîntul *umenta* „animale bune de jug”.

lirtoare redă gr. ἐρπετα, termenul se referă aici nu numai la serpi și șopîrle, ci și la insecte și animale mici (BJ).

fiarele. (BB *jigănti*) redă gr. θηρία „animale sălbatice”, cf. lat. *bestiae*.

[25] **dobitoace** redă gr. κτήνη „cel fel de animale, ce puteau fi tăiate sau sacrificate”, VL *pecora* „turmă de oi, sau animale mici”.

HELIADÉ: „La viață, la lumină, n sens, orice suflare, / Luafți formele voastre, de la insect și vierme / Și pînă la patrupece ce pașteși cîmpi, dîmbrave, / Și pînă la sălbatice ale pădurii fiare...” (Anatolida, *Imnul creațiunii*, VI, *Animalele pămîntului*, Opere 1967, p. 276).

[26] **a sălptni** + gen. în BB e un calc sintactic ca în v. 18.

să facem redă gr. ποιήσομεν „să facem”. Pluralul, folosit aici a dat naștere la diferite interpretări. Conform uneia dintre ele, el indică, probabil, deliberarea lui Dumnezeu împreună cu anturajul său: ceresc (Ingerii, cf. 35, 22), această interpretare a fost urmată de traducerea grecească (și de IER) a Psalmului 8,6. Sau: el poate exprima marea și bogăția interioară a lui Dumnezeu, al cărui nume comun în ebraică era pluralul *Elohim*. Sfinții Părinți l-au privit ca o aluzie la Sfînta Treime.

om redă gr. ἄνθρωπος „om”; **adăm** în ebraică avea valoare colectivă. El este o creatură a lui Dumnezeu, care se privește pe sine nu ca o parte a cosmosului, ca în filosofia greacă, și nici ca rezultat al unei evoluții naturale, ca în știința modernă, ci numai în relația sa cu Dumnezeu.

chip redă gr. εἰκών „imagine”; **chip**, tradus în latină prin *imago* (V L), ce și la IER.

asemănare redă gr. ὁμοίωσις; în VL *similitudinem*, folosit și de IER. Cuvîntul „asemănare” atenuază sensul lui „imagine”, excluzînd paritatea. Termenul concret de „imagine” implică o similitudine fizică, ca între Adam și fiul său, de ex. Această raportare la Dumnezeu îl diferențiază pe om de animale, presupunînd în același timp o asemănare generală — ca natură: inteligență, voință, putere. Omul devine astfel o persoană ce se bucură de grația divină.

I. HELIADÉ RĂDULESCU: „Iar Creatoru-și vede în om asemănarea. / Și se dilectă-ntr-insul. Creat-am pe om, zice, / Imaginea divină, asemănarea noastră.” (Anatolida, *Imnul creațiunii*, IV, *Animalele și pămîntul*, Opere 1967, p. 277).

[27] **bărbat și femeie**, în varianta tradiției sacerdotale omul a fost creat ca bărbat și femeie, după imaginea lui Dumnezeu și, asemenea acestuia, stăpin al lumii.

I. HELIADÉ RĂDULESCU: „Bărbatul și femeia / E el și ea împreună / Aceași creatură; / Același corp și carne, / Vivificați d-un suflet, trăind aceeași viață.” (Ibid.)

[28] I. HELIADÉ RĂDULESCU: „Vă înmulțiți și creșteți și dominați pămîntul, / Vă bucurați de dînsul, a voastră-avere este, / Al vostru cîrlagiu; și tot ce e pe dînsul / De domni să vă cunoască.” (Ibid.)

[30] Este imaginea unei „Virste de aur” în care omul și animalele trăiesc în pace, hrănindu-se cu plante.

HELIADÉ: „Și trec l-a lor pășune și jocuri inocente” (Anatolida, III, *Viața sau androgînul*, I, Opere 1967, p. 280).

CAP 2 — gr. ΠΡΩΤΟΝ ΚΑΙ ΔΕΥΤΕΡΟΝ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ

[1] **s-au împlinit** (BB *se săvîrșiră*) redă gr. συντελεῖν „a împlini, a desăvîrși, a termina”. În textul FRANKF. apare și *ἐπιτελεῖν* „a împlini, a săvîrși”. Cuvîntul *ἐπιτελεῖν* este folosit și în textul biblic o serie de valori metaforice, prin care și aceea de *asfri* „ceata, mulțimea cerului”. Textul de față reprezintă unicul loc în care metafora este extinsă și la mulțimea de elemente ale pămîntului. Variantele latine rămîn fidele transpunerii grecești, corecte în spirit, a termenului ebraic: VL *compositio* „orînduire, împodobire” sau, în unele variante, *ornatus* „podoabă”, IER *ornatus*. Traducerile franceze și germane, încercînd să redea valoarea metaforică a cuvîntului ebraic, îl traduc prin *armée* (BJ) și *Heer* (LUTHER).

[2] **lucrare** (BB *faptele*) redă gr. τὰ ἔργα „lucrări, fapte”. VL *opera*, IER *opus*.

s-a odihnit (BB *odihni*) redă gr. καταπαύειν „a se odihni”, cf. lat. *requiescere*.

să odihni Dumnezeu, în textul FRANKF., nu se mai repetă aici; socotit redundant, apare însă în alte variante LXX.

HELIADÉ: „Frumoasă-i pare lumea, și Cosmos-o numește. / (De marea-i frumusețe), divin adornament”. (Anatolida, III, *Viața sau androgînul*, II, Opere 1967, I, p. 280).

[3] **Odihna în ziua a șaptea** este o instituție divină — Dumnezeu însuși s-a odihnit în ziua a șaptea. Totuși aici este evitat cuvîntul *shabbat*, căci, conform tradiției sacerdotale, sabbatul se va impune abia pe muntele Sinai ca semn al alianței între Dumnezeu și poporul lui Israel, cf. Ieș. 31, 12—17. Dar, o dată cu creația, Dumnezeu a dat un exemplu ce va trebui urmat de om, cf. Ieș 20, 11; 31, 17 (BJ).

le-a săvîrșit (BB *începu Dumnezeu a le face*) redă sintagma greacă ὁ θεὸς ποιῆσαι „pe care a început Dumnezeu să le facă”, care traduce aproximativ textul ebraic în care apar termenii *bără* (cf. nota la I, 1) și *āsā* „a face”. Expresia ebraică tradusă de IER, prin *quod creavit deus ut faceret*, VL urmînd fidel varianta grecească: *quae inchoavit* (alte variante *coeperat*) *deus facere*.

„Quae era moale. Stele calde mai nășteau prin preajmă, / Și marea Dumnezeu și-o dibuia. Făcea și muntele și focul. / Făpturile purtau în piepturi ce inimă încă de lumină, prin tot locul! // Vedea acolo între patru rîuri leul și mioarele. / Nimic nu-l lăuda mai din adînc decît izvoarele. / Prin crengi de pînă sunau atamii și păunii, / Și aripi nevăzute s-așteau în poarta lumii.” (LUCIAN-BLAGA, *Ziua a șaptea*, Opere 1982; I, p. 283).

[4] **cartea** redă gr. ἡ βιβλος „carte”, lat. *liber*. La singular, cuvîntul se referă la capitole particulare ale VT. Pluralul βιβλοι (*hepai*) denumește *Pentateuchul*, fie integral VT. Diminutivul τὸ βιβλίον, folosit la sg., se referă la fiecare carte a Bibliei, mai cu seamă la *Cartea legilor*, pluralul τὰ βιβλία denumește o colecție de texte în general, latinizarea *biblia* s-a impus în întreaga tradiție creștină ca denumire a ansamblului VT și NT.

facerii redă gr. γένεσις „naștere, început, univers creat, creatură”, care traduce ebraicul *tol'dot* „naștere, descendență”; ulterior cuvîntul a însemnat istoria unui strămoș și a descendenței sale. Prin folosirea acestui termen aici, creația este demitizată, ea devine începutul istoriei și nu ca în Sumer sau Egipt relatarea unor serii de întru-cișări divine (BJ). VL *creaturae, facturae*, IER *generatio*.

Domnul Dumnezeu (BB) redă gr. κύριος ὁ θεός, care apare în FRANKF., spre deosebire de alte versiuni LXX unde apare doar ὁ θεός.

[5] **toată** redă gr. πᾶν, în textul FRANKF., spre deosebire de alte variante LXX unde apare πολὺ „mult”.

a răsări redă gr. ἀνατέλλειν „a ieși la lumină, a răsări”.

a se face redă gr. γίνονται „a se naște, a fi”, în majoritatea variantelor LXX locul celor două verbe este invers.

a lucra pămîntul (BB *pre dînsul*): în majoritatea variantelor LXX apare τὴν γῆν „pămîntul”, în textul FRANKF. este înlocuit prin pronumele αὐτήν.

Este introdusă acum tradiția iehovistă despre facerea lumii. Aceasta nu reprezintă a doua relatare a genezei, urmată de relatarea „căderii”, ci sînt două povestiri combinate, ce utilizează tradiții diferite: o relatare a creării omului, distinctă de crearea lumii, care nu devine completă decît prin facerea femeii și apariția pri-

mului cuplu uman (2, 4b-8, 18-24), o povestire despre Paradisul pierdut, cădere și pedeapsă, care începe cu 2,9-17 și este continuată prin 3,1-24 (BJ).

„Dar Cel Preanalt ridică fulgerătoarea-l mână / Și, iată, norii negri aluau și-l adună, / Pe care Băltărețul îl bate și-l frământă. / Un tunet, altul... Cîmpul setos îngeunchează / Sub patrafir de ploaie vărgat în curecuce, / Tăcut își încovoale răunchii lui puternici / și-nclădurat primește zămislitorul har, / Ca un copil ce-nvață acum întii să meargă” (V. VOIGULESCU, *Schiță pentru o meditație*, *Poezii* 1968, II, p. 194).

[6] *adăpa* redă gr. ἀδάπειν „a uda”; a *adăpa* < lat. *adaquare* „a duce la apă” utilizat mai cu seamă pentru vite. În româna veche a *adăpa* se putea folosi și pentru stropirea sau udarea pământului de om, ploaie sau riuri, cf. HEM s.v. *adăp*: „de nu se-ar adăpa pământului de multe ori cu ploaia ce deștinge de la cerul, n-ar fi răsărit erbi” (CORESI, Omilias); „De tine pământul să adapă” (DOSOFTEI); „Dar românii, fii ai celor ce-n vechime se luptară, / Cu sudori adăp pământul” (GR. ALEXANDRESCU, *Tismăna*). Dacă în tradiția sacerdotală principiul creației este separarea — a apei de pământ, a zburătoarelor de tritoare, a omului de animale —, în tradiția iehovistă ea este o victorie asupra desertului, în care fără apă nu poate să apară nimic viu (BJ). Symbolismul apei poate fi redus în toate tradițiile la trei semnificații esențiale: — sursă a vieții; în acest sens apa este considerată de iudei ca cel mai important dar al Frației divine, proveniența ei din cer sau din adneul pământului, ca element fertilizator, reprezenta pentru israeliți un semn deosebit al bunăvoinței Dumnezeuului lor; — sursă a morții și a distrugerii, folosită de Dumnezeu împotriva dușmanilor săi sau împotriva poporului nesupus; — mijloc de purificare și regenerare.

[7] *l-a plăsmuit* (BB *zidi*) redă gr. πλασσειν „a modela”, care la rîndul său traduce ebr. *jašār*.

pe om redă gr. ἄνθρωπος, lat. *homo*, care traduce ebr. *adam*, „*adamah* „pământ” (Fac. 3, 14). Acest substantiv colectiv devine numele propriu al primului om, Adam.

lulind redă gr. λαβών, part. prez. al lui λαμβάνειν „a lua” și este introdus în unele variante LXX, printre care și FRANKF., pentru clarificarea textului original.

țărîna redă gr. χοῦς „argilă, lut”, termen tehnic tradus diferit de variantele VL — *limus* „ml”, *lutum* „lut, argilă”, *pulvis* „pulbere” și prin *limus* de IER.

fașă redă gr. πρόσωπον „fașă”. În unele variante LXX apare „nori”.

flință vie (BB *suflet viu*) redă gr. ψυχῆ ζῶσα „suflet viu”, sintagmă ce traduce ebr. *nephesh*, „flință animată printr-un suflu vital (ruah)”. Jahve este reprezentat ca un olar ce îl modelează pe om din lut, însușindu-l apoi. Pînă în epoca Părinților Bisericii, metafora olarului și a puterii pe care acesta o are asupra lutului este folosită pentru a reda puterea suverană a lui Dumnezeu, cf. Is. 29, 16; 49,9; 64,7; Sir. 33,13.

Dacă în tradiția sacerdotală omul era acela ce încununa creația, făcut după imaginea lui Dumnezeu și asemeni acestuia stăpîn al lumii, în tradiția iehovistă facerea omului reprezintă primul act al creației divine, dar are aceeași semnificație de desăvîșire a operei divine.

„Ca din lume cînd m-oi duce, / Să-mi poci da sufletul dulce / Întru, același mînă / Ce m-a zidit din țărîna” (A. PANN, *Cinlec de stea XV*).

„Iar primul om apare din mînele divine” (I. HELIADE RĂDULESCU, *Anatolida*, III. *Viața sau andrognul*, I, *Opere* 1967, p. 279).

„De ce stîrniși țărîna și viu m-ai zămislit, / Dacă-nceputului i-ai dat sfîrșit / De mai-nainte de-a fi și-nceput ? // De cînd te-ai murdărit pe degete cu lut, / Vremelnic și plăpînd tu m-ai făcut. / Poți cere o durată aceluia-njhebat / Din tîna, trup și suflet cu scuiat ?” (T. ARGHEZI, *Rugăciune*).

„Frământă iarăși lutul și fă-te iarăși faur” (ION PILLAT, *Rugă păgînă*, *Poezii* 1983, I, p. 72).

„O, Doamne, sparge-mi lutul și dă-mi o formă nouă” (ION PILLAT, *În strană*, *Poezii* 1983, I, p. 204).

„Mîncînd spre traiul lui, / Sufletul de la-nceput / se îmbracă în pămînt. / Mîncînd spre traiul lui, / Sufletul de la-nceput/știe să se îmbrace-n stea, / că veșmint ce va lua/lut din lutul raiului (LUCIAN BLAGA, *Mulț mă mișă stea și trup*, *Opere* 1984, II, p. 257).

„Strivit zăceam sub scoarța humli, în bezna pururi blestemată, / Și plin de lut duceam robia în mîezul stîncilor bătrîne, / Cînd mîna

ta m-a scos de-acolo și m-a spălat de orice pată / În apele eternității ca pe un diamant, Stăpîne ! ...” (V. VOIGULESCU, *Ca pe un diamant*, *Poezii* 1968, I, p. 14).

„În suflet astăzi port o holdă, un lan întreg îmbelșugat, / Și lutul sterp de-odinioară e plin de rodul nemuririi... / Părinte, unde și-a grînarul și cînd pornești la secerat ? !” (V. VOIGULESCU, *Părinte, unde să te cauți*, *Ibid.*, p. 27).

„Ca steaua serii pe nînsori alpine, / Reflex din altă lume, te-ai desprins : / Un dor, purtat milenii dinadins, / Vîslind la floarea misticului. Bine, // Din lut adînc te-a împletit pe tine, / Și lutul de la tine l-a aprins, / Iluminînd amarul lui cuprins, / Ca zeli care plîng printre ruine” (DAN BOTTA, *Cununa Artadnei XX*, *Serieri*, 1968, I, p. 118).

[8] *a sădit* (BB *răsădi*) redă gr. σπείρω „a sădi, a răsădi”.

Dumnezeu/Domnu Dumnezeu : în textul FRANKF. există numai ὁ θεός „Dumnezeu”, în alte variante LXX κτίστος ὁ θεός „Domnul Dumnezeu”.

grădina redă gr. παράδεισος, care traduce ebr. *pārdēs*. Cuvîntul a fost împrumutat în ebraică din iraniană, *pārdāza*, „parc îngrădit”. În ebraica tîrzie cuvîntul *pardis/pardes* a dezvoltat sensul de „grădină a plăcerilor, pădure”, aceeași dezvoltare semantică o are și gr. παράδεισος, care inițial deținea parcul regilor persani. Prin intermediul LXX, cuvîntul intră în vocabularul religios, denumind fie „grădina lui Dumnezeu”, fie „starea de pace și fericire de la începutul și sfîrșitul timpurilor”. Pentru popoarele antice, grădina era simbolul ordinii, fertilității și vieții.

Eden/Eden : Cuvîntul ebraic *eden*, o denumire geografică ce nu poate fi localizată, este identic semantic cu sumerianul *edin* „stepă, desert”, dar iudeii l-au apropiat de *eden* „desfătare, bucurie”, din rad. *dn* „bucurie, desfătare”. De aici au fost posibile variantele traducerilor latine : VL *hortus voluptatis* „grădina desfătării”, *hortus deliciarum*, „grădina plăcerii”, IER. *paradisus voluptatis* „grădina desfătării”. Distincția dintre *grădina* și *Eden* se va pierde ulterior, în Ez. 28, 13 31,9, Edenul este grădina lui Dumnezeu, iar în Is. 51,3 este grădina lui Jahve, ce se opune desertului și stepii. În româna veche, corepondentele erau *ceriu* < lat. *caelum* și *rai* < sl. *raj*. Acestora li se adaugă ulterior împrumuturile savante *eden* < fr. *eden* și *paradis* < fr. *paradis*, germ. *Paradies*.

spre răsărit/cătră răsărit redau gr. κατὰ ἀνατολή „spre răsărit”, sintagmă ce apare în textul FRANKF.; în alte variante LXX este tradus mai exact textul ebraic prin : AQU. ἀπὸ ἀρχῆθεν, SVH. ἐκ πρώτης, THEOD. ἐκ πρώτοις „la început”, cf. IER. *a principio* „la început”.

„Era grădina mare cum n-a mai fost vreodată ; / Era-n Edenul păcii plantație divină, / Terestru Paradis. / Acolo fu pus omul, ea-n șnul fericirii...” (I. HELIADE RĂDULESCU, *Anatolida*, III. *Viața sau andrognul*, I, *Opere*, 1967, I, p. 278).

„De-o fi să fie raiul, să fie un zăvoi / Cu sălcile-n muguri și ierburile moi...” (ION PILLAT, *De-o fi să fie raiul...*, *Opere*, 1986, p. 24).

„Dincolo de vîntul turbat, / De vîntul spre care se-avîntă-n vîzduh ciocîrlanul beat, / Bate — zice-se — vîntul din Rai. / De boarea lui dulce fulgerat caz pe plai” (DAN BOTTA, *Dincolo de...*, *Serieri*, 1968, I, p. 84).

[9] *lemnul/arborele* cf. 1, 11.

pomul vieții — În multe tradiții religioase este consemnată existența arborelui lumii, ce își are rădăcinile în finuturile subpămîntene, iar vîrful său atinge cerul. Așezat în centrul lumii, unește cele trei zone cosmice — cerul, pămîntul și străfundurile. El este o *imago mundi*, un simbol al înnoirii permanente al regenerării cosmice și deci al fertilității universale, al realității absolute și al imortalității. În tradițiile indice și iraniene, strămoșul mitic s-a hrănit cu fructele sale sau datorită lui a căpătat nemurirea. În Ez. 31 și Dan. 4,7-8 arborele vieții poartă întreg universul și hrănește toate creaturile. Datorită unei vechi tradiții iudaice, care apropia arborele vieții de crearea lui Adam și mintuirea mesianică, autorii creștini au văzut în arborele vieții prefigurarea Crucii. Astfel *lignum* sau *arbor vitae* devine un simbol important a două teme creștine esențiale — Paradisul și Crucea. Anumite credințe, cu mare răspîndire și audiență în popor, au făcut să se ivească convingerea provenienței crucii pe care a fost răstignit Isus din lemnul arborelui vieții.

pomul cunoștinței redă sintagma greacă τὸ ἔδρον τοῦ εὐδέναι γνωστὸν καλοῦ καὶ πονηροῦ „arborele de a ști cunoașterea...”, o traducere literală a sintagmei grecești; de altfel variantele latine ale LXX o redau prin *scientia*. Așezat în Paradis alături de arborele vieții, opune unității acestuia dualitatea (bine/cău) și va fi instrumentul căderii lui Adam.

I. HELIADE RĂDULESCU își intitulează Cîntul IV din *Anatolida*, care îl prilejuește un istoric al motivului în mitologia antică, *Arborel stîlînjef*.

[10] *Inceputuri* (din BB brațe) redau gr. ἀρχή „Inceput“

Vv. 10—14 sînt o paranteză introdusă de autorul iehovist, care utilizează pentru descrierea configurației pămîntului noțiuni geografice vechi. Intenția sa nu era aceea de a localiza grădina Raiului, ci de a arăta că toate marile fluvii, „arterele vitale“ ale celor patru regiuni ale pămîntului, își au izvorul în Paradis, tot acolo fiind prin ele și originea fertilității întregului pămînt. De aceea nu este de mirare că această geografie este nesigură și confuză.

[11] *Fison*, ebr. *pischon*, riu neidentificat.

I. HELIADE RĂDULESCU identifică, în *Anatolida*, IV, p. 293, mai mult sentimental, brașul *Fison* cu *Istrul* (denumirea antică a Dunării).

Întutul lui Evilat/Jara Havila, ebr. *hawila*, o regiune a Arabiei locuită de ismaeliți și amalihiți. Redarea în română, în majoritatea cazurilor, prin (*pămîntul/Jara*) *Evilat*, reprezintă transcrierea cuvîntului așa cum apare el în LXX „τῆν γῆν Ευλατ“.

[12] *rubinul/bdeliu*, ebr. *b. dolah*, descris de PLINIUS (*Hist. XII*, 19) și DIOSCORIDES (I, 80), LXX îl redă prin ἀνθράξ „piatră prețioasă de culoare roșie, rubin sau granat“. VL prin *carbunculus* „piatră prețioasă de culoare roșie, rubin“. În ceea ce privește identificarea pietrelor prețioase, așa cum erau ele cunoscute și denumite de evrei și greci, este dificil de a stabili corespondențe exacte, deoarece cele două popoare se puteau referi la pietre asemănătoare exterior, mai cu seamă coloristic, dar a căror compoziție chimică era total diferită. *Bdeliu* este probabil o secreție a lui *Commiphora opobalsamum*, un arbust ce crește în Arabia și Somalia. Rășina aceasta este la început galbenă și viscoasă, devenind apoi brună și tare, gustul este amar, mirosul aromat. Era folosită ca mireasmă asemănătoare tămăii și smirnei, sau în medicină — Mekkabalsam.

Piatra verde/piatra de onix redau gr. λίθος πράσινος „piatra verde“ corespondentul ebr. *schoham*, piatră semiprețioasă, provenită dintr-un strat multiculor de cuarț, utilizată în special pentru geme, camee și sigilii. VL *lapis prasinus*, IER. *lapis onychinus* (cf. PO *piatra scumpă onihinos*).

[13] *Gheon/Gihon*, ebr. *gihon*, riu neidentificat, probabil Nilul nublân. Transcris în gr. prin Γήων, lat. (VL, IER.) *Geon*, este redat prin grafii diferite în limba română: *Gihon* (PO), *Gheon* (BB), *Gheon* sau *Gihon* (variantele mai noi).

Etiopia, ebr. *Kusch*, nume al imperiului pe care l-au stăpînit între 645 î.e.n. — 350 e.n. regii din Napata și Meroe la sud de Egipt, între a trelă și a șasea cataractă a Nilului, deci în Sudanul de astăzi. Locuitorii Palestinei înțelegeau prin Cuiș ținuturile la sud de Egipt. Această regiune locuită de oameni înalți și cu pielea neagră era denumită de antici Etiopia. Cf. LXX Ἀθιοπία, VL, IER. *Aethiopia*.

[14] *Tigru*, ebr. *hiddequel*, gr. Τίγρις, lat. *Tigris*, la fel cu *Eufratul*, își are izvoarele în munții Armeniei.

merye/curge redau gr. πορεύειν „a merge, a curge“.

În *preajma/spre* redau gr. κατέναντι „opus, față în față“, cf. lat. VL, IER. *contra*.

Astrilor/Assur, ebr. *’aschschur*, oraș pe Tigru, cea mai veche capitală a imperiului asirian, căruia îi dă și numele.

Efrat/Eufrat, ebr. *p. rat* (cf. sum. *buranunu*, akk. *purattu* „marele fluviu“) cel mai lung fluviu al Orientului mijlociu (2 850 km.), gr. Ἐυφράτης, lat. *Eufrates*.

„El spune că Edenul e parte din Asia, / Prin care trece Tigru, / Gheon și Eufratul, / Și poate și-nsuși Istrul, / Cui și Phison se zice, / Grădina ce-avea-ntr-însa Siria, Etiopia, / Cu India împreună, / Cui și Evilat“ (I. HELIADE RĂDULESCU, *Anatolida*, IV, *Arborel stîlînjef*, VIII, *Opere*, 1967, pp. 293—294).

[16] *cu mîncare să mînlînci / să mînlînci* redau sintagma greacă βρώσει φάγη (βρώσει „mîncare“, φαγεῖν „a mîncă“).

[17] *a pricepe cunoștințef* redau gr. τοῦ γινώσκειν „de a cunoaște“. Cunoașterea este un privilegiu divin pe care omul îl va uzurpa prin păcatul originar (Fac. 3,5). Acest tip de cunoaștere nu înseamnă nici omnisciență, pe care omul căzut n-o poate avea, nici discernămint moral, pe care-l avea omul inocent, Dumnezeu, neputîndu-l refuza creaturii sale raționale, ci ea înseamnă facultatea de a decide singur între ceea ce este bine și ceea ce este rău și de a acționa în

consecință. Încălcarea interdicției divine reprezintă o revendicare de autonomie morală prin care omul își reneagă statutul său de creatură (cf. Is. 5,20), păcatul originar — atingerea de fructul oprit — devenind astfel un atentat la suveranitatea lui Dumnezeu, o revoltă orgolliasă (B.J).

să nu mînlînci pentru gr. οὐ φάγεθε (împ. pers II-a, pl.). Utilizarea pluralului aici este un argument în favoarea ipotezei conform căreia relatarea creării femeii provine dintr-o tradiție independentă. Aici, ca și în Fac. 3, 24; 3, 1—3, referirea se face în același timp la bărbat și femeie. Traducerile latinești ale LXX ezită în folosirea pluralului (VL *non edetis, ederitis, morte mortemini*) și a singularului (IER. *ne comedas, comederis, morte morteris*).

cu moarte vești muri / de moarte vei muri redau sintagma gr. θανάτω ἀποθανεῖσθε (cf. lat. VL *morte mortemini, IER morte morteris*), care traduce formula ebraică folosită în legi sau sentințe să provoace în mod necesar moartea. Adam și Eva supraviețuiesc, iar pedeapsa lor (Fac. 3, 16—19) se referă la moarte ca simbol al unei vieți mizerabile, păcatul săvîrșit de ei meritînd însă pedeapsa cu moartea (B.J).

I. HELIADE RĂDULESCU dă o interpretare în sens luminst creației și interdicției divine, proclamînd încrederea în știință: „Scriptura ce-și depinge / Figurile erorii te face să vezi singura / A ta regenerare în fructele stîlînjei, / În Dumnezeu — Cuvîntul.“ (*Anatolida*, IV. *Arborel stîlînjef*, *Opere* 1967, p. 299).

„Fructul oprit“ este pentru V. VOICULESCU însăși divinitatea: „Pe-o ramură ce-azul lin străpunge / De ce nu ești un măr înru-menit? ... / Cum te-aș mușca de te-aș putea ajunge, / Tu, Doamne, -n lume singur fruct oprit.“ (*Fructul oprit, Versuri* 1968, p. 32).

[18] *către dînsul / pe potriua lui* redau gr. κατ’αὐτοῦ „asemeni lui“, cf. lat. VL *stimilem sibi, IER. stimilem sui*.

[19] *cimpulul / pămîntul* redau gr. ἀργός „pămînt cultivat“, cf. rom. *ogor*.

tot ce / așa cum redau conj. gr. ἔνν care în greaca tirzie se confundă cu ἔν modal, datorită dispariției distincției de cantitate. În gîndirea popoarelor vechi numele era ca o imagine sau umbră a celui ce-l purta, un simbol al personalității acestuia, pe care o putea reprezenta. Și în Israel era răspîndită credința în legătura strînsă dintre nume și purtătorul său. Pronunțarea unui nume transpune energia potențială în forță operantă; Adam dănumește ființele instaurînd astfel dominația sa asupra lor.

[21] *puse pre / a coborît asupra* redau gr. ἐπιβάλλειν „a arunca peste“.

somnu / toropeală redau gr. ἔκστασις, cuvînt cu semnificații multiple de la sensul concret de „schimbare a locului“, cf. ARIST. An. I, 3 p 406 b 13: „κίνησις ἔκστασις ἐστὶ τοῦ κινουμένου“, pînă la denumirea a diverse tipuri psihice de „uitare de sine“. PHILON din Alexandria, în *Quis rerum divinarum heres sit* (*Rer. div. her.*) 240 urm., distinge patru tipuri de extaz psihic: 1. nebunia, 2. stupefarea și groaza, 3. liniștea deplină, toropirea, 4. inspirația. Aici cuvîntul dănumește toropeala în care Iahve l-a cufundat pe Adam. Dacă IER. redă exact cuvîntul grecesc prin *sopor* „toropeală“, variantele din VL ezită în traducere: *extasis, somnium, mentis alienatio, sopor*.

coastă redă gr. πλευρά, care la rîndul său traduce ebr. *šêlâ*, simbol al legăturii și atracției puternice dintre bărbat și femeie, care originar au fost un singur trup.

plini / l-a umplut redau gr. ἀναπληρόω „a umple“.

trup / carne redau gr. σάρξ, care traduce ebr. *bāsār*, cuvînt cu semnificații multiple: „carnea trupului uman sau animal, opusă oaselor și singelui“, „corpul întreg“, „legătură de rudenie“, prin extensie „umanitatea sau ansamblul ființelor“. Ebraica nu avea un cuvînt pentru corp, trup, de aceea în NT această lacună va fi suplinită prin utilizarea lui σῶμα „corp“ alături de σάρξ „carne“. Încetul cu încetul se va dezvolta opoziția între cele două componente ale omului, carnea, partea fragilă și perisabilă a sa, și spiritul care o animă, făcînd-o să devină vie.

[22] *zidi / a făcut* redau gr. οἰκοδομεῖν „a construi o casă, a construi“.

Dumnezeu / Domnul Dumnezeu, cf. II, 5.

[23] *mutere / femeie* redau gr. γυνή „femeie“, care traduce ebr. *’ishesha*, derivat de la *’isch* „om, bărbat“. Unele traduceri încearcă să redea jocul de cuvinte din ebraică, cf. IER. *virago, fecioară* LUTHER *Männin*, derivat de la *Mann* „bărbat“, PO (*va fi chemat*) *bărbătească*.

Creația Evei este repovestită pitoresc în orașile de nuntă, cf. CAR TOJAN 1974, II, p. 278 ss.

HELIADE dezvoltă conținutul versetelor 2-24 într-un întins și exaltat. elogiu adus femeii (III. *Viața sau Androginul*, II-VI, id. ibid., pp. 280-288).

„Sătul de această lume nemîșcată, / Cu flori, cu fagi, cu mere toată, / Sute, azurii, tulburătoare, / Cu gheare de petale la mîini și la privire, / Cu nou și fraged iz de păcat (V. VOICULESCU, *Pelec de veche fena*, Poezii, 1968, II, p. 188).

CAP 3

[1] șarpe redă gr. ὄφις care traduce ebr. nāḥash. În mitologiile vechi orientale, ca și în toate celelalte mitologii și religii ale lumii, șarpele este un arhetip fundamental cu valoare simbolică ambivalentă. Înfrățirea sa neobișnuită și mușcătura sa periculoasă pot trezi teamă și repulsie, în timp ce frumusețea și misterul filtelor sale pot fascina. În textul de față el simbolizează o creatură ostilă lui Dumnezeu și dușmană a omului, în care ulterior Cărțile Înțelepciunii și Noul Testament, ca și întreaga tradiție creștină, vor recunoaște pe adversar, pe diavol. Acesta este numai o ipostază a funcțiilor complexe pe care simbolismul șarpelui (fie el dragon sau leviatan) îl are în Cartea Sfântă. Cf. Z. Rusu, *Der Kult der Schlange von Tomis, în DACOROMANIA (1981/2) p. 133-160.*

Înțelept/șiret redau gr. φρόνιμος, folosit pentru a traduce conceptul ebraic de „înțelepciune practică” — capacitatea de a putea judeca corect oamenii și lucrurile și de a-ți alege mijloacele adecvate pentru atingerea scopului propus; este deci virtutea practică care asigură succesul. VL, în diferitele sale variante, ezită în redarea termenului, optînd în majoritatea cazurilor pentru variantele tradiționale ale redării termenului grecesc, în latină *prudens* sau *sapientis*, în timp ce IER. îl traduce prin *callidus* „ingenios, șiret”. Variantele românești ezită și ele între *înțelept* și *șiret*. PO alina „viclean, șiret”, DOSOFTEI *cuminte*, HELIADE *quel mai intelligent*.

„Am întîlnit un șarpe împodobit splendid... / Am ridicat călcîiul: El m-a privit în drept, / C-o grea făgăduință în ochiul lui deștept // Știai că e păcatul... și nu l-am mai ucis!” (V. VOICULESCU, *Șarpele*, Poezii 1968, II, p. 238).

„Lumina și păcatul îmbrățișindu-se s-au înfrățit în mine-nițila oară / de la începutul lumii, de cînd ingerii / strivesc cu ură șarpele cu solzii de ispită, / de cînd cu ochii de otrăvă șarpele pîndește / călcîiul adevărului să-l muște-nveninîndu-l” (LUCIAN BLAGA, *Paz magna*, Opere, 1982, I, p. 44).

[2] roadă / fructe — în textul FRANKF. ambele substantive sînt articulate cu art. hot. τοῦ κάρπου, τοῦ ἑύλου, care în alte variante LXX nu apare, ceea ce pare a fi mai aproape de textul original.

[4] nu vești muri de moarte / nu vești muri, cf. nota C. II, v. 17.

[5] ca niște Dumnezei / sement lut Dumnezeu redau sintagma greacă ὡς θεοί „ca niște Dumnezei”, pluralul referindu-se aici bineînțeles la Adam și Eva.

cunoscînd binele și răul — este posibil ca aici șarpele să vrea să trezească Evei gîndul că ar putea cunoaște elementele bune și rele ale naturii, obținînd astfel putere asupra lor (LThK).

[6] a-l pricepe redă gr. κατανοεῖν aici cu sensul „a deveni conștient de un lucru”, care prin concentrare asupra-i se împlinește.

mîncară / a mîncat — în majoritatea variantelor LXX apare pl. ἐφαγον, ceea ce corespunde originalului ebraic, în textul FRANKF. este folosit sg.

Abia în evul mediu trîziu pomul cunoștinței (în alte variante cel al vieții) a fost considerat a fi mărul, la început smochin. Mărul apare pentru prima dată la poetul creștin Ciprian (sec. V). Simbolismul mărului este ambivalent. Pe de o parte, simbol al fertilității (vezi mitul Hesperidelor, funcția sa ca atribut al Afroditei, al Demetrei și al lui Dionisos, precum și diferite obiceiuri de nuntă sau practici de îndepărtare a sterilității, în care mărul are un rol esențial — cf. și ELIADE 1964, p. 106 ss. Pe de altă parte, simbol al distrugerii și morții (vezi mitul Persefonei, Albă ca Zăpada etc.). El își păstrează acest caracter ambivalent și în tradiția creștină — simbol al păcatului și morții sau, în mina Mariei și, începînd cu sec. al-XI-lea, în mina pruncului: Isus, al mîntuirii și al vieții veșnice.

[7] au aflat că sînt got — efectul atingerii de fructul oprit este golicitunea, autorul iehovist folosind aici un joc de cuvînte între got și șiret, atributul șarpelui din 3,1. Este de așteptat ca omul, da-

torită fructului oprit, să devină asemenea șarpelui, ce pare a poseda aceea cunoaștere misterioasă, dar el devine got, ceea ce în concepția VT reprezintă o înjosire a omului (cf. Fac. 9, 22; 2 Regl. 6, 20; Is. 20, 3 ss. Iez. 16, 7 și LThK), un semn al sârăciei și nevoii extreme (cf. Deut. 28, 48). Ea reprezintă și trezirea instinctului erotic, prima dezordine pe care păcatul o introduce în armonia creației (BJ). Pentru scena din rai e de remarcat pictura murală de pe latura de miazănoapte a Voroneșului în care deslușim toată tradiția spirituală a Părinților bisericești (NYSSSEN 1978, p. 160 ss.). Adam și Eva, simbol al „inocenței primitive” (cf. EMINESCU, *Cezara*).

[8] În mijlocul raiului / între pomii raiului — în unele variante ale LXX: ἐν μέσῳ τοῦ ἑύλου τοῦ παραδείσου „Între arborii raiului”, în textul FRANKF. ἐν μέσῳ τοῦ παραδείσου „În mijlocul raiului”.

[9] Cf. 2, 4.

[13] Cf. 2, 4.

[15] dușmănte — textul ebraic, anunțînd ostilitatea dintre descendența șarpelui și aceea a femeii, opune pe om Diavolului și lasă să se întrevadă victoria finală a omului. Este o primă anticipare a mîntuirii (BJ).

Între mijlocul tău... / între tine... cf. 1, 4.

Traducătorii greci încep această ultimă frază a versetului cu un pronume masc. αὐτός voind să atribuie blîndețea nu descendenților femeii în genere, ci unuia anume. Astfel este inaugurată interpretarea mesianică, pe care o vor pune mult în lumină Părinții Bisericii. Trădătorii greci încep această ultimă frază a versetului cu un pronume masc. αὐτός voind să atribuie blîndețea nu descendenților femeii în genere, ci unuia anume. Astfel este inaugurată interpretarea mesianică, pe care o vor pune mult în lumină Părinții Bisericii. Trădătorii greci încep această ultimă frază a versetului cu un pronume masc. αὐτός voind să atribuie blîndețea nu descendenților femeii în genere, ci unuia anume. Astfel este inaugurată interpretarea mesianică, pe care o vor pune mult în lumină Părinții Bisericii.

[16] Păcatul a tulburat ordinea vrută de Dumnezeu, femeia; în loc să fie tovarășa și egală bărbatului (cf. 2, 18-24), devine seducătoare acestuia, care o va supune pentru a avea copii (BJ).

HELIADE amănunțeste tendențios chinurile Evei, „supusă serviciilor” (Id. ibid., p. 301), în timp ce în lirică modernă accentul trece pe misterul și puterea de seducție, ca atribute eterne ale feminității, moștenite de la Eva, care l-a ispitit pe Adam: „Cînd șarpele îi întîrse Evei mărul, îi vorbi / c-un glas ce răsună / de prîntre frunze ca un clopoșel de-argint. / Dar sa-ntîmplat că-l mai șopti apoi / și ceva în ureche: / încet, nespus de-ncet, / ceva ce nu se spune în scripturi. // ... // De-atunci femeia-ascunde sub pieoape-o taină / și-și mișcă geana parc-ar zice / că ea știe ceva / ce noi nu știm, / ce nimenea nu știe, / niți Dumnezeu, chiar.” (LUCIAN BLAGA, *Eva*, Opere, 1982, I, p. 30).

„Ceea ce sînt? Ce voi să fiu? Alege! / Dă-mi aripi — voi fi inger de lumină, / Sîmurge-le — voi fi numai femeie / Privirea ta mă face fără vină, / Dar tot ea poate patima să-mi deie / Și de păcat făptura să-mi-o lege.” (ION PILLAT, *Eva*, Opere, 1983, I, p. 162).

„Dar pururi și-n pofida arhanghelului mare, / Ea poartă-n sine mărul cereștilor arvuni, / Și treaz de prăvăliri, tu-l cați cu-o mbrățîșare, / Și-astfel te-alcătuî singur din hîrburi de minuni” (V. VOICULESCU, *Eva*, Poezii, 1968, I, p. 203).

[17] dintru acela ai mîncat (BB) — textul FRANKF. are în plus, spre deosebire de alte variante LXX, ἀπὸ αὐτοῦ ἐφαγες „din acela ai mîncat”.

[18] cîltini cf. gr. τριβόλος, lat. tribulus (*Tribulus terrestris*) „plantă cu spini”.

HELIADE: „triboli abia produce / Și spini și pâlămidă” (*Anatolida*, V, Opere, 1967, p. 301).

[19] întorțe / te vei întoarce redau gr. ἀποστρέφειν „a se întoarce, a reveni”.

Pedeapsa îi lovește pe vinovați în funcțiile lor esențiale — pe femeia ca mamă și soție, pe bărbat ca trudit. În loc să rămînă grădinarul lui Dumnezeu în Paradis, omul se va lupta cu un pămînt devenit ostil (BJ). Blestemul, expresie a miniei lui Dumnezeu, are ca efect aici pierderea comunicării cu acesta, ceea ce reprezintă pentru om pedeapsa cea mai grea. „... / Și cînd voi fi pămînt...” (EMINESCU, *Mai am un singur dor*).

Dar dogorindu-mă ca pe-un drumeț sânt tîtuși un blestem în ecasă: — Cu apa frunții să-ți agonisești/ azima de toate zilele./ a zis, cîndva Patr. nul" (ION VINEA, *Adam, Opere*, 1971, I, p. 257).

„Și plîng, Adam nemernic, la sacre porți de rai...” (V. VOICULESCU, *Ultimele sonete...* CGI, *Pocil*, 1968, II, p. 299).

[20] *viață* / *Eva* — ebr. *hawwā*, după povestitorul iehovist numele primei femei, pus în legătură cu *hay* „viu” și *hayah* „a trăi”, deci ar însemna „acela care dă viață”. LXX îl traduce cu *Zōē* „viață”, traduceri latine ale VL cu *Vita*, IER. *Hava*. Ulterior, în 4, 1, LXX îl va reda prin „Eoz, numele intrînd astfel în tradiția creștină.

[22] Pemul vieții are conform textului de aici capacitatea de a reinnoi forța vitală a omului și a-l feri astfel de moarte. Povestitorul biblic vrea în același timp să redca ideea că Dumnezeu a gândit inițial pentru om nu numai o viață lipsită de suferințe și poverile vieții pămîntești ci și lipsită de teama de moarte. Textul nu spune dacă prin această a fost gândită o viață veșnică în Paradis, sau că omul ar fi fost ridicat în sfera unei vieți cerești fără teama de moarte (LThK).

[24] *in preajma* / *in fața* redau gr. *ἐναντι* „în fața”, cf. lat. VL *contra*, IER. *ante*.

ce se întoarce / *rolitoare* redau gr. *στροφόμενη* < *στρέφειν* „a se întoarce, a reveni, a se învîrți”

heruimim — ebr. *k. rāb*, cuvînt probabil de origine acad. *karibu*, sau *karābu*, divinități protectoare, intermediari între credincioși și divinitatea supremă, reprezentate ca ființe mixte (jumătate omi, jumătate animale), înaripate. Anal. gîmă numele și a formei nu presupune și identitatea funcțiilor. Pe cînd *karibu* era o divinitate secundară feminină sau masculină, în VT *heruimim* sînt fără sex, fără atribut divin, numai hșoșitori ai unei divinități absolute, cărcia li revelează prezența. În textul de față ei au rolul de a păzi calea către pomul vieții, în alte locuri ei formează sau poartă tronul lui Dumnezeu (cf. 2 Regi 22, 1, 4 Regi 19, 25, Iez. 1,5—21, Ps. 18, 11, 80, 2, Is. 37, 16 etc.), sau, foarte des, sînt legați de chivotul legii (cf. 1 Regi 4,4, Iez. 25, 18—20, 37, 7—9, 3 Regi 6,23—32 etc.).

pomul vieții, cf. ELIADE 1974, p. 229 ss.

„Cînd izgonit din cuibul veșniciei / întiul om/trecea uimit și-nglîndurat prin codri ori pe cîmpuri, / îl chinuiau muștrindu-l / lumina, zarea, norii și din orice floare / îl săgeța c-o amintire paradisiul — / și omul cel dintîi, pribegul, nu știa să plîngă” (LUCIAN BLAGA *Lastrimile, Opere*, 1982, I, p. 20).

CAP 4

[1] Este probabil că povestirea se referă nu la copiii primului om ci la strămoșul eponim al cencioilor (cf. Num. 24, 21—22). Preluată de tradiția iehovistă, ea a fost pusă în legătură cu originea omenirii și a căpătul un alt înțeles: după revolta omului împotriva lui Dumnezeu, urmează acut lupta omului împotriva omului (BJ). *gain* a fost pus în legătură cu verbul *qanah* „a primi”, el reprezintă arhetipul ucigașului violent.

„Nu vedeți că risul vostru e în fiii voștri plîns. / Că-i de vină cum că neantul Cain încă nu s-a stîns?” (EMINESCU, *Scrisoarea IV*).

[2] *adaose a se naște* / *a mai născut* redau sintagma gr. *προσέθηεν* *τεκεῖν* < *προστίθωμι* „a adăuga”, dar în LXX verbul înseamnă mai ales „a repeta sau a continua o acțiune”, cf. Fac. 18, 20; 38,5 etc. și *τεκεῖν* „a naște”.

Abel, ebr. *hebel*, numele este pus în legătură fie cu *hebel* „sufflare, abur, nîmtenicie” și s-ar referi la scurtimea vieții sale, fie cu sum. *ibla*, acad. *aplu* „flu”. Cel doi frați sînt reprezentanții, conform concepției vechi orientale, ai celor mai vechi indeletniciri umane — pîstoriul și agricultura. Dar această opoziție cultural-istorică este marginală și umbrită de opoziția etico-religioasă a celor doi frați. Povestitorul vrea să sublinieze aici efectul puterii Răului, care prin păcatul părinților și-a pus pecetea pe întreaga umanitate (LThK).

[3] *și fu după cîteva zile* / *și s-a întimplat după un timp* redau gr. *ἐγένετο μεθ' ἡμέρας* „și s-a întimplat după un timp”.

[4] Abel este simbolul Dreptcredinciosului ale-cărui jertfe Dumnezeu le primește cu plăcere.

[5] Prima apariție a temei mezinului preferat fratelui mai mare, preferință prin care se manifestă libera alegere a lui Dumnezeu,

disprețul său față de mărinile lumii și predilecția pentru cei umili. Această temă revine frecvent alit în Fac. (Isaac este preferat lui Ismael 21, Iacov lui Isav 25, 23, Rahila-Liei, 29, 15—30, fiii primici celor aceștia din urmă), cit și în întreaga *Biblie* (cf. 1 Regi 16, 12, 3 Regi 2,15 etc.) (BJ).

scribi / *s-a miniat* redau gr. *λυπεῖν* „a suferi, a durca”. Cuvîntul grecesc nu traduce un anume termen ebraic: în LXX el este utilizat pentru a reda o întreagă categorie de termeni care se încadrează în sfera semantică a durerii fizice sau psihice, durere (Fac. 3,16), suferință, provocată de moartea rudelor (Fac. 42, 38; 44, 29—31), sau de copiii porniți pe căi greșite *Pilde* 10,1, *Str.* 22,4 ss.), durere provocată de nenorocirea Ierusalimului sau a poporului (Ies. 1, 22, *Tov*, 2,5). Dar mai poate reda efortul fizic și oboseala (Fac. 3,17), sau, ca aici, nemulțumirea și mînia. Cf. VI. *contristatus est*, dar IER. *iratus*.

[7] Versetul 7 a ridicat și ridică mari probleme în traducerea sa, textul ebraic fiind corupt și de aceea dificil de transpus în alte limbi. Cu această dificultate au fost confrunțați și traducătorii LXX, care au redat nu tocmai fidel textul original, încercînd să-i păstreze oarecum semnificația, care pare a fi pericolul ispitei ce amenință un suflet înclinat spre rău. Traducerile latinești diferă și ele. VL, care transpune textul grecesc: „nonne si recte offeras recte autem non dividas necessarii...” „nu este așa, dacă jertfești drept, dar nu împarți drept, greșești...” IER., care urmează originalul ebraic: „nonne si bene egeris recipies sine autem male statim in foribus peccatum aderit...” „nu este așa, dacă faci bine, vei primi, dacă însă faci rău păcatul îți va veni pe dată în prag...” În BB apare o dificultate în plus, care ține de lecțiunea textului grecesc, lecțiune ce nu respectă textul FRANKF.

a aduce (*jertfe*) redă gr. *προσφέρειν*, care în LXX se înțîneste mai ales cu sensul religios „a aduce o jertfă”.

În ceea ce privește motivul acceptării sau refuzului jertfei, textul biblic nu dă nici o explicație. Theodotion, urmat de Părinții Bisericii, este primul care explică alegerea prin căderea unui foc din cer, care a mistuit jertfa lui Abel și nu și pe a lui Cain (Fac. 4,4 ss.). Scrierile rabinece nu dau nici ele vreo explicație pînă la exegeșii iudei ai sec. I c.n. (JOSEPHUS, *Antiq.* 1, 54, PHILO, *De sacrificiis Abelis et Caini*, 88). Conform lor, hotărîtoare pentru alegere a fost calitatea jertfei, care, implicit, s-a răsfrînt și asupra celui ce a adus-o. Comportamentul etico-religios al celui ce a jertfit apare hotărîtor abia în traducerea sau parafrazarea aramaică a VT (Targum Pseudo-ionatan, Gn. 4,8).

Gîndirea raționalistă („Aceasta n-a fost vocea divinei rațiuni, / Ci vană ajutorare...”.) îl determină pe HELIADE, *Anatoliada*, V. *Moartea sau frații*. II, la un lung excurs asupra formalismului ritualic al jertfelor, căruia li cade victimă Cain, împins pe calea aceasta, potrivit adevăratei credințe, la crima împotriva fratelui său Abel (id. *ibid.*, pp. 302—306).

MIHAI CODREANU încearcă o reabilitare a lui Cain, justificîndu-i fapta prin dorința arzătoare, devenită mobil al crimei, de a i se face dreptate, acceptîndu-i-se și lui jertfele: „Părinte sînt al celor ce dreptate, / Primește funul și din jertfa mea... / Și dă-mi și mie-o rădăcită stea / Pe cerul tău cel plin de bunătațe” (*Rugăciunea lui Cain, Cîntecul deșertăciunii*, 1927, p. 49).

[8] Abel, invidiat pe nedrept de fratele său, datorită binecuvîntării lui Dumnezeu, este ucis violent. Prin crima lui Cain se inaugurează o relație ostilă, care se va transmite apoi întregii umanități. Dreptcredinciosul este victima pe nedrept dușmănită și urmărită de cel nedrept, care-l consideră un veșnic răpșos adus sie însuși (cf. *Pild.* 2,12—20; 1 Ioan 3,12; Mt. 23,35; Luc. 11,51). Ca arhetip al celui drept, pe nedrept urit și ucis, Abel devine în literatura și arta creștină simbol al lui Isus și al bisericii sale, persecutat de frații săi, iudeii necredincioși.

[9] *Domnul Dumnezeu/Dumnezeu* — cf. 2,4.

Din loc în loc, HELIADE reia în *Anatoliada*, cu mici modificări, pasaje întregi din *Biblie*, versificîndu-le: „Și unde este Abel? și unde e-al tău frate? / Ce are să răspundă? Nu știu! (Căci n-are încă / Întreagă conștiință de-a faptei împlinire) / Nu știu! ... n-am fost custode!” (V. *Moartea sau frații*, *Opere*, II, 1967, I, p. 306).

[10] *Domnul/Dumnezeu* — cf. 2,4.

În majoritatea religiilor și culturilor, singele (ebr. *dam*) era considerat sediul vieții și al forței vitale, în această calitate aparținea lui Dumnezeu și ca atare orice vărsare de singe nevinovat reprezenta o nelegiuire împotriva divinității (Fac. 9,5 ss.; Iez. 20, 13; Deut. 5,17). Singele nevinovat cere răzbunare (Fac. 4, 10; 2 Mac., 8,3; Iov. 16, 18) și apasă ca „Blutschuld” asupra celui vinovat (Iez. 22,1; Deut. 10, 10; 1 Regi 25, 26—33).

În interpretarea lirică a lui ION VINEA, conflictele interioare poartă numele lui Cain și Abel, iar blestemul care-l apasă pe fratele ucigaș, sortit unei țepnice „rătăcirii”, se regăsește în neconcordanța dintre gând și cuvânt: „Dezbinat de mine, niciodată unul, / gândul și cuvântul, ca doi frați dușmani, / Se alungă-n noaptea lui Cain și Abel. / Ruga-n van te-ndeamă, Cerule străln, / În trufia oarbă, să-mi sfîrșești blestemul” (*Rătăciră, Opere*, 1971, I, p. 368).

[11] *și-a căsca / și-a deschis* redau gr. χάζοειν, preluat de latina pop. *cascare*.

[12] *cind/căci* redau conj. gr. ὅτι, care în greaca tîrzie capătă funcție cauzală.

va mai adăoge / va mai voi redau gr. προστίθῃμι „a adăuga, a pune la dispoziție”. Cf. nota V, 2.

puterea lui / bunălățile lui redau gr. ισχύς, cel mai folosit termen în LXX pentru *forță* sau *putere*.

susptinnd / necositit redau gr. στένειν „a se vălta, a geme”, cf. VL *gemens*. La IER. însă întâlnim *vagus* „rătăcitor”, ce pare a corespunde mai bine textului original, Cain fiind condamnat la o pribegie permanentă.

tremurind redă gr. τρεμῖν „a tremura”, cf. VL *tremens*, IER. Însă *profugus* „fugar, pribeg”. Traducerile românești ezită între cele două variante, în funcție de modelul pe care îl urmează în traducere. PO *nestătoriu* și *dudușlău* (pribeg).

[13] *Domnul Dumnezeu/Domnului* — cf. 2,4.

[15] *izbindri va dezlega / va ispăși* redau sintagma greacă ἐκδικώμενα παραλόσει; παραλόσειν „a ispăși o pedeapsă”, ἐκδικεῖν „a răzbuna exact o greșeală, a pedepsi”.

semn redă gr. σημεῖον (ebr. 'ot). Aici textul se referă la un semn de recunoaștere, care identifică o persoană sau un obiect, făcându-le astfel de recunoscut sau de sesizat. Semnul lui Cain nu este un stigmat infamant, ci un semn distinctiv, în același timp protector, care-l desemnează ca membrul unui clan, în cadrul căruia se practică violent răzbunarea singelui (BJ).

[16] *în pămîntul lui Naid / în ținutul Nod*, variantele LXX ezită între formele Ναῖδ/Ναὺδ, cf. VL, IER. *Naid*. Regiunea nu a fost identificată, denumirea ei a fost pusă în legătură cu ebr. *nad* „rătăcitor” și ar însemna ținutul lipsit de liniște, ținutul mizeriei, simbolizînd o viață departe de Dumnezeu.

în precajma / la răsărit redau gr. κατέναντι „la răsărit”.

[17] Este inserat acum un fragment al genealogiei iehoviste. Aceleași nume vor apare, cu variante, și în genealogia sacerdotală a lui Set, între Cainan și Lameh (5,12–28). Această listă de nume este atașată artificial lui Cain, fiul lui Adam, cel condamnat la o viață veșnic rătăcitoare, deoarece aici el pare a fi constructorul primului oraș, strămoșul civilizației primitive a crescătorilor de vite, muzicanților și meseriașilor. Atribuirea rolului de civilizator, fondator al primului oraș are pentru autorul iehovist valoare simbolică, aceeași pe care o vom regăsi și în relatarea iehovistă a turnului lui Babel (11,1–9) — condamnarea vieții urbane și un argument pentru degenerea umanității primitive pînă la extinderea caracterului violent.

era zidind redă sintagma greacă ἦν οἰκοδομῶν, impf. verb. εἰμί și part. pr. a lui οἰκοδομῶ „a zidi, a construi”; în greaca tîrzie formele verbale simple sînt substituite prin participii însoțite de forme ale verbului „a fi”. VL: *erat acđiftcans*, IER.: *aediftcavit*.

[18] Se întînesc multe ezitări în redarea numelor ebraice, specifice majorității traducerilor în alte limbi: LXX Γαῖδαδ, VL *Gaidad*, IER.: *Irad*, PO *Iarca*, BB *Goidad*.

LXX Μαῖηλ, VL *Mevla*, IER *Mavlahel*, PO *Mavtall*, BB *Malelell*.

LXX Μαθουσαλα, VL *Mat(h)usael*, IER, *Mathusael*, PO *Matusail*, BB *Mathusala*. LXX Λαμεχ, VL, IER. *Lamech*, PO *Lameh*, BB *Lameh*; etim. cuvîntului este nesigură.

[19] LXX Ἀδ(δ)α, VL, IER *Ada*, LXX Σελλα, VL, IER. *Sela*, PO *Silla*, BB *Sela*.

Caracterul insolent și degenerat al descendenței lui Cain culminează cu Lameh, primul care și-a luat două soții, contravenind astfel ordinii inițiale stabilite de Dumnezeu în creație, aceea a monogamiei.

[20] LXX Ιωβελ, VL *Iobel*, IER. *Iabel*, PO *Iavil*, BB *Iovil*, ebr. *jăbâl*, cf. arab. *abbâlu* „conducător de cămile”.

colibe/corturi redau gr. σκηνή „cort”, care la rîndul său traduce ebr. 'ohel „cort”, făcut din piele sau plînă, locuința obișnuită a israeliților și strămoșilor lor în epoca prepalestiniană.

celor hrănttori de dobitoace / păstorilor redau gr. κτηνοτρόφων „păstori”, cf. VL *pecurorum*, IER. *pastorum*, sint. beduinii, locuitorii la marginea deșertului siro-arab, inițial crescători de vite mici.

[21] LXX Ιωβελ, VL *Iobal*, IER. *Iubal*, PO *Iuval*, BB *Iuval*, ebr. *jăbâl*, cf. ebr. *jabel*, arab. *wabala* „a lovi” dar și „a sufla în trîmbiță”.

au arătat redă gr. καταδεικνυμι „a inventa”.

canonul redă gr. ψαλτήριον (derivat al verbului ψάλλειν „a ciupi” (coardele), care traduce la rîndul său ebr. *nēbel*, instrument cu 10 coarde.

copuzul redă gr. κιθάρα, care traduce ebr. *kinnoř*, instrument cu cinci sau mai multe coarde, cu forme diferite, folosit inițial la acompaniamentul cîntecelor laice sau cultice, ulterior utilizat și în procesiuni.

Echivalarea celor două instrumente în alte limbi este naturală ezitantă, o dificultate în plus reprezentînd-o asemănarea, precum și utilizarea lor de multe ori concomitentă, cf. VL *psalterium et cithara*, IER *cithara et organum* (< gr. ὄργανον), instrument muzical de coarde sau cu burduf, cf. și variante rom. PO *cealeri și timpoiul*, acesta din urmă fiind preluat și în traduceri moderne, BB *canonul* (instrument muzical cu trei coarde, acordate în aceeași tonalitate, cf. TIKTIN² s.v.) și *copuzul* (< turc. *kopuz*, cf. TIKTIN² s.v.).

[22] LXX Θοβελ, VL *Tobel*, IER. *Tubalcain*, PO *Tuvalcain*, BB *Thovel*, ebr. *Tubal-qain*, cf. ugarit, acad. (*wabalu* „a aduce”.

bătător de ciocane și saurifăurar redau sintagma greacă σφυροκόπος „ciocănar”, χαλκικός „lucrător în aramă, lucrător în metal”.

LXX Νοεμα, VL, IER. *Noemna*, PO *Noima*, BB *Noema*, numele ar însemna „cea frumoasă, cea iubită”, etimologie ce a făcut posibilă presupunerea referirii aici la o altă plagă a vieții urbane — flicele plăcerii.

[23] *Băgași în urechi/luasți aminte* redau gr. ἐνωτίζομαι „a fi numai urechi”.

struncinare / vinătaie redau gr. μώλωψ „vinătaie”.

[24] *s-au izbindit / s-a ispășit* redau gr. ἐκδικεῖν, cf. nota v. 15. V. 23/24 reprezintă un cîntec sălbatic compus spre gloria lui Lameh, erou al deșertului, și este inserat aici ca mărturie a violenței crescînde a neamului lui Cain. Cîntecul nu aparține inițial spațiului israelit, ci era o odă cheneitică, pe care autorul iehovist o utilizează ca să caracterizeze degradarea etică (poligamia) și sălbăticierea relațiilor umane (răzbunarea singelui) după păcatul original. Conform tradiției iehoviste, setea de răzbunare a lui Lameh reprezintă al treilea păcat (după atingerea de fructul oprit și crima lui Cain) din perioada anterioară lui Noe, cauză nemijlocită a Potopului.

[25] LXX Σηθ, VL, IER. *Seth*, PO *Sit*, BB *Sith*, ebr. *shēt* „înlocuire”. Conform tradiției iehoviste, al treilea fiu al lui Adam și al Evei, conform celei sacerdotale, primul fiu al lui Adam (cf. 5,3–8), strămoșul setișilor. În acest verset este inserată o nouă genealogie primitivă.

rădicatu-mi-au redă gr. ἐξανάγημι „a trimite”.

[26] LXX Ἐνωσ, VL, IER. *Enos*, PO *Enos*, BB *Enos*, ebr. *ēnōsch* „om”. În ceea ce-l privește pe acesta, tradiția sacerdotală urmează aceeași genealogie. În una dintre diferitele relatări originare ale istoriei primitive israelite, el era strămoșul întregii umanități, cu o poziție asemănătoare lui Adam, fiul său Cainan corespunzînd lui Cain, sub ambele nume fiind gîndit strămoșul cheneilor.

a nădăjdui redă gr. ἐλπίζειν „a spera”, cf. VL *speravit*, IER. Însă *coepit* „a început”, conform textului ebraic. Tradițiile eloiștă și sacerdotală întirzie pînă la Moise revelarea numelui divin (Iez. 3,14; 6,25 ss).

CAP 5

[1] *cartea*, cf. nota 2,4.

facerii oamenilor / seminției lui Adam — datorită polisemiei termenilor ebraici *lōl 'dōl* (redat în gr. prin γενεαις) și *'adam*, înțilnit atât ca

nume propriu, cît și ca nume generic pentru oameni (cf. notele 2,4; 2,7) apar diferențe în traducerea acestei sintagme, cf. VL *nativitatis hominum* „nașterii oamenilor”, IER, *generattonis Adam* „neamului lui Adam”, ultima variantă fiind desigur conformă cu logica textului.

Această cronologie aparține tradiției sacerdotale și se alătură aceleia din 2,4, intenționind să completeze intervalul dintre *Creaste* și *Polop*, după cum genealogia lui Sim (11,10—32) va acoperi perioada care separă *Polopul* de *Abraham*. Natural ea nu trebuie privită ca un cumal de fapte cronologice sau istorice reale, numele fiind niște resturi ale unor tradiții foarte vechi. Multe se găsesc și în lista iehovistă a descendenților lui Cain (cf. 4,17 ss.). Cifrele, care se referă la durata de viață a patriarhilor, sînt diferite în versiunile grecești față de Pentateuhul samaritean. O durată de viață foarte lungă este atribuită primilor patriarhi, între Noc și Abraham ea se va reduce la două pînă la șase sute de ani, apoi la o sută pînă la două sute de ani pentru patriarhii evrei. Această diminuare a lungimii vieții omenestii este pusă pe seama creșterii răului (cf. 6, 3 în tradiția iehovistă), căci o viață lungă reprezintă o binecuvîntare a lui Dumnezeu (BJ) și va fi unul dintre privilegiile erei mesianice (Is. 65,20).

[2] *numele lui*, în textul FRANKF. apare sg. αὐτοῦ, în alte variante pl. αὐτῶν.

[3] Apare aici prima divergență între cifrele transmise de diferitele tradiții privind perioadele sau chiar durata întreagă a vieții primilor patriarhi, discordanță existentă și în variantele latine (VL *ducentis triginta annis*, IER. *centum triginta annis*) și care apare și în traducerea românești, în funcție de modelul urmat de acestea (PO *130 de ani*, DOSOFTEI, BB *230 de ani*).

chipul / asemănarea redau gr. ἰδέα „formă, aparență” cf. VL *effigiem*, IER. *similitudinem*.

obrazul / chipul redau gr. εἰκών, cf. nota 1,27. Similitudinea cu divinitatea este transmisă de primul om urmașilor săi.

Set, cf. nota 4,25. Urmașii săi sînt setișii, care formează de la Adam la Noc zece generații cu o foarte lungă durată a vieții.

[4] VL *anni CCC*, IER. *octingenti anni*, PO *8 sute de ani*, BB *ani 700*.

[6] VL *annis CCV*, IER. : *centumquinque annos*, PO *105 ani* BB *ani 200 și cinci*.

Enos, cf. 4, 26. Prin darea acestui nume fiului său, Set recunoaște slăbiciunea vieții omenestii, opunîndu-se astfel semeției descendenților lui Cain. Spre deosebire de Chenoi, oameni ai împărăției pămîntestii, setișii, începînd cu Enos, recunosc împărăția lui Jahve.

[7] VL *annis DCCVII*, IER. *octingentis septem annis*, PO *opt sute și șapte de ani*, BB *ani 7 sute și 7*.

[9] VL *annis CXC*, IER. *nonaginta annis*, PO *90 de ani*, BB *ani 190*. LXX *Κατιν*, VL, IER. *Cainan*, PO *Cainan*, BB *Cainan*.

[10] VL *annos DCCXV*, IER. *octingentis quindecim annis*, PO *8 sute 15 ani*, BB *ani 700 și 15*.

[12] VL *annis CLXX*, IER. *septuaginta annis*, PO *70 de ani* BB *ani 100 și 70*.

LXX *Μαλελεη*, VL *Maleleel*, IER. *Malelehel*, PO *Malalil*, BB *Maleleil*.

[13] VL *annis DCCXXX*, IER. *octingentos quadraginta annos*, PO *8 sute 40 de ani*, BB *ani 700 și 40*.

[15] VL *CLXV*, IER. *sexaginta quinque annos*, PO *65 de ani*, BB *ani 160 și 5*.

LXX *Ιαρεδ*, VL *Iarel(h)*, IER. *Iared*, PO *Iarid*, BB *Iared*.

[16] VL *DCCXXX*, IER. *octingentis triginta annis*, PO *8 sute și 30 de ani*, BB *ani 700 și 30*.

[18] LXX *Ενωχ*, VL, IER. *Enoch*, PO *Enoh*, BB *Ehoh*, ebr. *hānōk* „inițiat, om din apropierea lui Dumnezeu”. În lista iehovistă apare sub acest nume fiul lui Cain, cf. 4,17.

[21] LXX *Μαθουσαλα*, VL *Mathusalam*, IER. *Mathusalam*, PO *Mathusalam*, DOSOFTEI. BB *Mathusata*, ebr. *m.tūschelah*, atît

etimologia, cît și proveniența cuvîntului sînt neclare. S-a presupus că ar reprezenta un derivat semitic cu *ʾfch* „bărbat” și inserat stirpei războinice anterioare potopului (cf. 6,25 ss.).

[22] și bine plăcu lui Dumnezeu redă sintagma εὐχρηστῆρα... τῷ θεῷ. Verbul grec εὐχρηστῆρα, un derivat al lui χρεάζειν „a place cuiva foarte mult”, este folosit în LXX pentru a traduce termenul ebraic „a umbla cu Dumnezeu”, adică „a fi în bună înțelegere cu Dumnezeu”, „a fi în posesia tainelor divine”, calitate pe care o vom regăsi la Noc (6,9). Această specializare a verbului derivat nu a fost resimțită de unii traducători, de aceea întîlnim divergențe în redarea textului respectiv: VL *placuit Enoch deo*, dar IER. *ambulavit Enoch cum deo*, PO *imblă Enoh cu Domnedzeu*.

[23] Lui Enoh i se atribuie cea mai scurtă durată de viață, care însă reprezintă o cifră perfectă, aceea a unui an solar.

[24] și bine plăcu / și a umblat, cf. v. 22.

l-a mutat redă gr. μετατίτηται „a duce în alt loc”, aici „a face să dispară de pe pămînt”.

Enoh se distinge de ceilalți patriarhi prin cîteva trăsături: are viața cea mai scurtă, dar care atinge o cifră perfectă, este posesor al tainelor divine, dispăre misterios luat de Dumnezeu, este al șaptelea în seria Adam (1), Enos (3), Noc (10) și primul în marea heptadă Enoh, Noc, Avram, Isaac, Iacov, Moise și Isus — cei șapte stîlpi ai lumii, cele șapte coloane ale casei înțelepciunii, cei șapte păstori. El devine o figură importantă a tradiției ebraice, care îl va da ca exemplu de pietate și îi va atribui paternitatea cărților apocriefe. Textul de față reprezintă cel mai vechi fragment păstrat referitor la Enoh.

[25] *Lameh*, cf. 4, 18.

[26] Trăind nouă sute șazeci și nouă de ani, atinge cea mai înaintată vîrstă dintre patriarhi. Probabil la aceasta și la scurtîmca vieții piosului său tată se referă comentariul din Înțel. 4,4—11.

[27] VL *annis CLXXXVIII*, IER. *centum octoginta duobus annis*, PO : *182 de ani*, BB *ani 188*.

[29] LXX *Noc*, VL, IER. *Noc*, PO *Noe*, BB *Noc*, ebr. *nōah*, conform înțelesului pe care îl dă textul de față derivat din *nwh* „a liniști, odihni”, deci numele ar însemna „(aducător) de mîngiere, de odihnă”, cf. VL *dabit requiem*, IER *consolabitur*.

șaptele noastre / muncile noastre redau gr. ἐργα „munci”. Necesitatea de a-și câștiga viața cu trudă este în VT pedeapsa păcatului originar.

scribete/trudă redau gr. λυπή, cf. nota 4,1, aici însemnînd „efort și trudă”.

Versetul 29 reprezintă un fragment al tradiției iehoviste, inserat aici în contextul tradiției sacerdotale.

[30] VL *annis DLXV*, IER. *quinquegentes nonaginta quinque annos*, PO *5 sute 95 de ani*, BB *565 de ani*.

[31] FRANKF. *ἐπτακόσια πεντήχοντα τρία* deci 753.

CAP 6

[1] și fu / și alunci redau sintagma gr. καὶ ἐγένετο, un ebraism — care s-ar traduce „și s-a întimplat așa” și reprezintă într-o relatare formula inițială (cf. JOHANNESSEN 1926).

[2] Episodul dificil aparține tradiției iehoviste. La toate popoarele există reprezentarea dimensiunii supraomenestii a generației mitice — Ghilgameș, la sumerieni, Thor, Ymir și dolmii la germani, Titanii, Giganții, Ciclopulii la greci etc. Autorul se referă la o legendă populară despre giganți (n. *phllim*), titani orientali născuți din unirea muritoarelor cu ființe cerești. Povestitorul biblic reînvie amintirea unei stirpe insolente de supraoameni — exemplu al degenerării crescînde care va provoca potopul. Iudaismul posterior și primii scriitori creștiani, aproape fără excepție, au interpretat pe *fiii oamenilor* (οἱ υἱοὶ τοῦ θεοῦ) ca îngeri căzuți. Începînd cu secolul al IV-lea, datorită unei concepții mai

spirituale despre îngeri, Părinții Bisericii au văzut în *ol olot tov deov* pe urmașii lui Set, iar în *fițele oamenilor* (*Φυγατέρες των ἀνθρώπων*) descendența lui Cain.

[3] *de-a pururi* redă gr. *εις τον αἰῶνα*, care lipsește în textul FRANKF.

o sală douăzeci de ani este durată maximă la care Dumnezeu reduce viața umană, conform tradiției iehoviste; pentru tradiția sacerdotală cf. 5,1.

[5]. Această secțiune combină două tradiții paralele, una iehovistă — foarte pitorească și vie (6,5-8; 7,1-5,7; 7,10 (remaniată); 12/16, 17, 22-23; 8,2-3,6-12,13, 20-22), o a doua, sacerdotă — mai reflexivă, dar mai seacă (6, 9-22; 7, 6-11, 13-16, 18-21, 24; 8, 1-2, 3-5, 13, 14-19; 9, 1-17). Redactorul final, fără a încerca să suprime divergențele de detaliu, a respectat mărturia celor două relatări. Există mai multe narațiuni babilonice despre potop, ce reprezintă asemănări cu povestea biblică, ceea ce presupune existența unei surse comune — amintirea unuia sau mai multor inundații catastrofale ale văii Tigrului și Eufratului, pe care tradiția le-a exagerat până la proporțiile unui cataclism universal. Autorul a încărcat această amintire cu o învățătură veșnică despre dreptatea și mila divină, despre răutatea oamenilor și despre mintuirea drepților (BJ).

cu nevoiață / statornic redau gr. *ἐπιμελῶς* „cu grijă, vigilent”.

[6] *să mlănit* redă gr. *ἐνθυμέομαι* „a regreta, a se căli” verb ce redă în LXX o serie de cuvinte ebraice, cf. lat. VL, IER. *paenitit* „a căli”. Regretul lui Dumnezeu reprezintă aici sfârșitul sa, ce nu poate suporta păcatul. Mult mai frecvent, „regretul” lui Dumnezeu se referă la potolirea minții și la retragerea amenințării sale, cf. Ier. 26, 3.

[7] *Dumnezeu* — în textul FRANKF. lipsește *ὁ θεός*.

stinge-vot/vot pierde redau gr. *ἀναλεῖπειν* „a distruge, a pierde” cf. VL *perdere*, IER., *delere* „a distruge”.

[8] *har* redă gr. *χάρις*, care la rîndul său traduce, alături de alți termeni, ebr. *hēn/hesed* „îndurare, binefacere, bunăvoință”. Termenul nu are importanța pe care o va căpăta în NT; nu este încă un concept teologic, ci înseamnă, atunci cînd se referă la Dumnezeu, orice fel de îndurare sau bunăvoință a sa, de la salvarea ocroitoroasă (ca în textul de față, sau Am. 5,15) pînă la privilegiul comuniunii cu Dumnezeu (Ier. 33, 12-17). Deși această bunăvoință presupune o deplină libertate a manifestării ei, semnele îndurării divine nu se arată decît provocate și motivate de o situație limită, de demnitățile sau rugămintea clară a celui ce se va bucura de ocroirea ei. Cf. lat. VL, IER. *gratia*.

[9] *nașterile / strica* redau gr. *γένεσις* (aici la pl.); cf. nota 2, 11.

drept / drept redau gr. *δικαιος* „drept”, cf. lat. VL, IER. *iustus* — cel ce își îndeplinește în comunitatea teocratică îndatoririle față de Dumnezeu în consens cu legea acestuia; cel ce este loial față de Dumnezeu și în măsura în care comportamentul său concordă cu exigențele divine are dreptul la un tratament echitabil.

desăvârșit / neprihănit redau gr. *τέλειος* „desăvârșit, ireproșabil”, cf. lat. VL, IER. *perfectus*.

bine plăcu lui Dumnezeu, cf. nota 5, 22.

[11] *strimbătate* redă gr. *ἀδικία* „nedreptate”, termen care în LXX înseamnă esențial „orice greșală comisă împotriva lui Dumnezeu”.

stricat redă gr. *καταφθίρειν* „a se strica, a degenera moral”, cf. lat. VL, IER. *corrumpere* (*corrupta*).

[13] *Domnul Dumnezeu/Dumnezeu* — cf. 2,4.

vremea redă gr. *καίρος* „clipa, momentul anumit, hotărîtor”. În LXX „momentul hotărîtor destinat de Dumnezeu”. Deoarece Dumnezeu hotărîște și clipa morții, a devenit posibil sensul de „clipă a judecării”, „clipă a morții”, pe care o cheamă Dumnezeu, cf. VL *tempus* „timp”, însă IER. *fnis* „sfârșit” (Vremea vine... cf. EMINESCU).

voi strica / voi pierde redau gr. *καταφθίρειν* „a distruge, a ucide” — cînd se referă în LXX la oameni, cf. VL, IER. *dissperdere* „a pierde cu totul, a distruge”.

[14] *sieriu / corabie* redau gr. *κιβωτός* „ladă, cutie, cutie”, care traduce ebr. *tebhāh* „ladă, cutie”, astfel fiind numit și coșul în care

a fost așezat Moise (Ier. 2,3), în acel loc cuvîntul fiind redat în LXX prin *θῦξ* „coș împletit din rafie”, cf. lat. *sticella*. Traducerile latine redau gr. *κιβωτός* prin *arca* „ladă, cutie”, care va pătrunde apoi în terminologia creștină. BB ezită între *sieriu* și *chivot* (6, 19). Arca va deveni în tradiția biblică și creștină unul dintre simbolurile cele mai bogate și mai frecvent comentate. În tradiția iudaică ea este o plută pe care s-a refugiat speranța lumii (Infel. 10,4; 14,6); pentru Sfîntul Petru (1 Petr. 3,20 ss.) ea reprezintă modelul Botetzului, iar pentru Părinții Bisericii ea este simbolul Bisericii și al vieții veșnice. Adevărul Noe este Isus Cristos, care a construit singur Arca bisericii, iar potopul reprezintă pentru cei drepți botetzu

V. VOICULESCU imaginează o corabie a râului, a neizbăviților, mereu ispitiți de păcat: „Aci-ngăduite de sacra Urgie, / Perechi se adună impurele soiuri, / Din culpeșul șarpe smintite altoiuri...” (*Arca râului, Poczia*, 1968, II, pp. 199-200).

Indicațiile date de Dumnezeu lui Noe pentru construcția arcei, precum și unele detalii ale construcției propriu-zise, cum ar fi intrarea laterală, se încadrează tradiției sacerdotale.

lemn în patru muchii / cu patru muchii redau gr. *τετραγώνον* „cu patru unghii egale”, traducerea ebr. *gopher*, o specie de lemn greu de recunoscut exact, de aceea și traduceri termenului sînt foarte variate, cf. IER. *de lignis levigatis* „din lemn neted, netezit”. Traducerile ulterioare îl interpretează ca lemn de esență rășinoasă, LUTHER „Tannenholz”, BJ „en bols résineux”, PO „lemn de brad”, sau „salcim” (BIBLIA 1975), „neputredzător” (DOSOFTEI).

cămburi / despărțituri redau gr. *voocia* „cuib de păsări mici, cuib” după o interpretare mai nouă este pusă la îndoială existența despărțiturilor în arcă, această interpretare datorindu-se probabil unei false traduceri (LTHK).

[15] Dimensiunile arcei, așa cum au fost date de Iahve lui Noe, au fost ulterior interpretate în sensul simbolisticii creștine. (ORIGEN, AMBROSIIUS, ISIDOR, HUGUES DE SAINT-VICTOR etc.).

[16] *adunîndu-l / redă* gr. *ἐπισυνάγειν* „a aduna, a strînge împreună”, cf. lat. VL „colligere”. Pasajul este nesigur, după unele interpretări arca ar fi avut sus o fereastră, cf. JER. *fenestram in arca facies* „vel face in arcă o fereastră”, LUTHER, PO etc., intercalîndu-se astfel un element al tradiției iehoviste, care apare în 8, 6, 13. După alte interpretări, arca avea deasupra o pantă, care permitea scurgerea apelor cerului, și astfel forma ei era aceea a unei piramide.

cu cămară dedesubt redă gr. *τὰ κατώγια* „camerile de la nivelul solului, de la parter”. DOSOFTEI: *beciuri*.

cu două rînduri de poduri redă gr. *τὰ διώρορα* „încăperile de la nivelul al doilea”.

cu trei rînduri redă gr. *τὰ τριώρορα* „încăperile de la nivelul al treilea”.

Și corabia în care este salvat Utnapiștim, Noe babilonean, avea o formă ascuțită și era împărțită în șapte nivele (Ghilgameș, 11, 56, 60).

[17] *potopul* redă gr. *κατακλυσμός* „inundație”, care traduce ebr. *mabbul* „oceanul cerului, haosul de apă”, cf. lat. VL, IER. *diluvium*.

În mitologia multor popoare vechi și mai noi (cf. ELIADE 1981, p. 176 ss.) există o relatare despre potop, care în epoca mitică a distrus, cu excepția a citorva supraviețuitori aleși, omenirea. Prima legendă de acest fel, cunoscută nouă, este aceea sumeriană datînd din jurul anului 2000 î.e.n. Elementele sale esențiale se reîntînesc apoi în *Epopeea lui Ghilgameș*, mitul grec despre Deucaalion și Pyrrha sau acela despre strămoșul Indian Manu.

Relatarea biblică are multe elemente comune cu mitul babilonean despre Utnapiștim — prevenirea de către Dumnezeu/Enki, construirea corăbiei cu ajutorul căreia sînt salvați Utnapiștim / Noe și familia lor, proba cu păsările, jertfa de mulțumire adusă după potop, dar ea se deosebește în extrem de multe privințe de aceea amintită mai sus, în așa fel încît nu se poate vorbi de o dependență directă. Deși tradiția sacerdotă și aceea iehovistă se deosebesc atât de mult în privința detaliilor, ele concordă perfect în reprezentarea potopului ca pedeapsă divină pentru omenirea decăzută.

[18] *Făgăduință / legămint* redau gr. *διαθήκη* „dispoziție, ultimă dispoziție, testament” prin care se traduce ebr. *berit*, termenul cel mai important din VT pentru a defini raportul lui Dumnezeu cu oamenii sau acela al oamenilor între ei. El se referă pe de o parte la făgăduința grației și a mîntuirii, pînă la împlinirea lor finală, pe de altă parte la prescripțiile care regleză viața umană, la exigen-

șele etice și cultice. Israelii numeau prin acest termen legătura lor strânsă, reșimțită ca istoric trăită, cu Dumnezeu. Deși acest legământ reprezenta manifestarea plină de forță a voinței divine, prin care Iahve își exprima relația sa cu oamenii, potrivit intenției sale mintuitoare, el nu putea fi încălcat de niciuna dintre părți, fiind încheiat pentru totdeauna, consfințit prin ritualuri sacre și întărit de o loialitate reciprocă. διαθήκη, termen tehnic al vocabularului juridic, a fost ales pentru a reda termenul ebraic, în locul lui συνθήκη, termenul obișnuit pentru contracte, legăminte, ca fiind mai potrivit pentru a exprima dispoziția voinței suverane și deci reprezentarea înaltă despre Dumnezeu din LXX., cf. VL *testamentum*, IER. *foedus* „legământ”.

[19] în *chivot* / în *corabie* redau gr. *κιβωτός*.

să le hrănești cu *line* / să rămână în *viață* redau gr. *τρέφειν* „a (se) hrăni, a se menține, a rămâne în viață”.

două cîte două redă sintag. gr. *δύο δύο*. Acest fragment aparține tradiției sacerdotale, conform căreia au fost salvate cîte o pereche din fiecare vicuitoare. Ființele iraționale sînt asociate destinului uman (BJ), alit în ceea ce privește pedeapsa, cit și salvarea, deoarece răutatea oamenilor a corupt întreaga creație (cf. 6, 13).

[20] *păsările / păsările inaripate* — în textul FRANKF. lipsește *πτερινός*, „inaripat”, care se găsește însă în alte variante ale LXX.

Construcția navei salvatoare face obiectul uneia din cele mai profunde creații dramatice ale lui L. Blaga, *Arca lui Noe*, în care ritul biblic se împletește cu elemente din folclorul românesc. *Arca bunel speranșe* de I. D. SÎRBU apare ca un vapor modern. Ca în toate literaturile, și în literatura română, nava patriarhului biblic e folosită drept titlu al unor opere (I. TEODOREANU, N. MĂNOLESCU etc.).

CAP 7

[1] *drept / drept*, cf. nota 6,9.

[2] *curate* redă gr. *καθρός* „curat, pur”, care traduce ebr. *tahor* „care lese la lumină, strălucind ca lumina”, *necurate* redă gr. *μη καθρός* „necurat, impur”, care traduce ebr. *tamé*. VT împărtășește interesul deosebit pentru aceste două concepte alături de toate popoarele antice, în special cele vechi orientale, acest interes provenind din reprezentări magice și animiste străvechi. Ambele devin apoi concepte cultice primare, primul reprezentînd starea cultică obligatorie de contact cu divinitatea și devenind unul dintre sîmbolurile participării la viața divină, cel de al doilea, în forma sa cea mai exagerată, intrînd în sfera morții și a tot ce este legat de aceasta. Cele două concepte operează în toate domeniile vieții — fizice, religioase sau morale. Toate popoarele vechi sau noi au cunoscut și cunosc tabuuri de hrană, provenite fiecare în parte din cauze diferite. Pentru israeliți în categoria animalelor necurate intrau mai cu seamă acelea care aparțineau unor culturi străine și de aceea nepăcute lui Iahve. Intrau aici acele animale care inițial fuseseră toteme, sau închinale unei alte divinități: porcul — animal sfînt în Babilon, Cipru și Siria, ciinele — în Fenicia, Babilon, Egipt și Persia; șoarecii, șerpii și iepurii erau privite ca purtătoare de forțe demonice etc. Se mai adăugau criteriile estetice sau igienice. Contactul cu cadavrele unor astfel de animale aduce cu sine necurătenia, ele neputînd fi nici mincate și nici jertfite.

Intervine aici un fragment ce ține de tradiția iehovistă, conform căreia au fost salvate cîte șapte animale curate și cîte o pereche din cele necurate.

[3] să hrănească / să păstreze redau gr. *διατρέφειν* „a menține, a păstra”.

[4] Acest verset redă versiunea iehovistă, conform căreia potopul a durat patruzeci de zile; caracteristică este și introducerea destul de frecventă a unor perioade de șapte zile.

rădicarea / toate ființele redau gr. *ἐξανλοσσις* „înălțare, rădicare”, dar și „expulzare, distrugere”, cf. lat. VL *generationem* sau *resurrectionem carnis*, IER. *substantiam*.

[6] se făcea, cf. nota 6,1.

[7] *pentru / de frica* redau sintagma gr. *διὰ + ac.*, care are valoare cauzală, cf. IER. *propter aquas diluivit*.

[9] *două cîte două*, cf. nota 6, 19.

[10] *fu*, cf. nota 4, 1.

să făcu redă gr. *ἐγένετο < γίνεσθαι*, care în unele cazuri suplimentește forme ale verbului „a fi” (εἶναι).

[11] *între ani 6 sute și 1 / în anul șase sute* — în majoritatea variantelor LXX, conform textului ebraic, este dat „anul șase sute”, în textul FRANKF. însă, întîlnim „în anul șase sute și unu”.

în a doua lună — israeliții urmau anul lunar. O lună (ebr. *hodesch / jerah*) dura 29 sau 30 de zile. Inițial au fost folosite denumirile canaanice ale lunilor. Ulterior, în perioada tirzie a regilor și a exilului, s-a folosit desemnarea lor prin numerele ordinale, preluîndu-se însă anul babilonean, care începea primăvara. După exil pătrund tot mai frecvent și denumirile babilono-asiriene ale lunilor. Luna a două ar fi aprilie-mai, luna Iijar în denumirea ulterioară.

a douăzeci și șaptea zi — cu excepția Sabbatului, zilele nu erau numite ci numărare. Ziua (*jôm*) era socotită de dimineață pînă dimineață, așa cum apare în relatarea despre Creație. Ulterior, această determinare a fost înlocuită cu aceea babiloneană — de seara pînă seara, ceea ce este obișnuit în NT. Ziua propriu-zisă avea trei momente principale — dimineața, amiaza și seara, abia în NT se întîlnește împărțirea ei în ore (12). Noaptea era împărțită, ca în Babilon, în trei veghi (de noapte) (ebr. *aschmûrâ*), care apoi, datorită influenței romane, au devenit patru.

fără fundului / adîncului, cf. nota 1,2; în VL., IER. (*abyssus*), este vorba despre izvoarele apei primordiale (*tehom*). Conform tradiției sacerdotale potopul a fost provocat de o năvală a apelor cosmice, care au rupt zăgazurile puse de Dumnezeu (1, 7), primejduindu-se astfel reînnoirea la haos.

jghiaburile / zăgazurile redau gr. *καταράχτης* „cădere de apă”; cf. lat. VL., IER. *calaractae*, PO *ferestile*, DOSOFTEI *stabilele*.

[18] *se întăria* redă gr. *ἐπιπράτειν* „a slăpini, a avea putere peste”.

pluta, redă gr. *ἐπιφύσειν* „a purta pe, peste”.

[19] *se întăria / slăpinea*, cf. nota 18.

[21] [22] și *toți oamenii* redau gr. *πᾶς ἄνθρωπος*, care în unele variante ale LXX aparține versetului 21, în textul FRANKF. însă, versetului 22.

[23] *rădicarea / ființă*, cf. nota 7,4.

[24] *120 de zile / o sută cincizeci de zile*. Conform tradiției sacerdotale potopul propriu-zis a durat o sută cincizeci de zile; cifră pe care o dă și textul FRANKF.

Declanșarea cataclismului a format tema multor opere poetice, amintim poezia lui C. NEGRUZZI, *Potopul*: „Bolta cerului se sparge subț a apei greutate, / Ploaia se aruncă riuri ca pe gura unui scoc, / Sate, tîrguri și orașe, cetăți, turnuri înecate, / Se văd numai cînd prin nouri își fac fulgerile lor”. Un alt climat spiritual și estetic oferă I. BARBU, *Arca*: „În turburatu-mi suflet am construit o Arcă / — Informă nălucire de biblie corăbier —, / și turme-ntregi de gînduri pe puntea ei se-mbarcă, / Noroade-ntregi, plecate puter-nicului cer”.

CAP 8

[1] *vint* redă gr. *πνεῦμα*, care traduce ebr. *ruah*, cf. nota 1,2.

[2] *să descopere / s-au închis* — în majoritatea variantelor LXX se întîlnește verbul *ἐπιχαλύπτειν* „a (se)închide, a (se)acoperi”, conform cu textul ebraic. În textul FRANKF. apare însă *ἀποκαλύπτειν* „a (se)descoperi”.

[3] *scădea* redă gr. *ἐνδίδομι* „a se retrage, a scădea” (despre riuri etc.).

mergînd / scurgîndu-se redau gr. *πορεύειν* „a merge, a curge”.

pe pămînt / de pe pămînt redau sintagma greacă *ἀπὸ τῆς γῆς, ἀπὸ + gen.* avînd valoare separativă.

[4] *luna a șaptea*, cf. nota 7, 11, ar corespunde lunii Tisri de mai tirziu (septembrie-octombrie).

ziua a douăzeci și șaptea, cf. nota 7, 12.

pe muntele Ararat, gr. τὰ Ἀράρατ, ebr. ararat, acad. urartu, vechiul nume al Armeniei de mai târziu. Identificarea numelui fărăi cu cel al unui anume munte este rezultatul unei interpretări ulterioare false. Cf. IER. *super montes Armeniae*, care înțelege cuvântul ca numele unui înțut și nu al muntelui pe care s-a oprit arca. Utuapiștim, în legenda babiloniană, se oprește pe muntele Nisir, iar Deukalion pe Parnas, înlocuit târziu prin Athos sau Etna.

[5] luna a zecea corespunde lunii Tebeth de mai târziu (decembrie-ianuarie).

mergind / scurgindu-se, cf. nota v. 3.

la a unsprezecea lună / în luna a zecea — în textul FRANK. *intilnim ἐν δὲ τῷ ἐνδεκάτῳ „în a unsprezecea...”, în altele καὶ ἐν τῷ δεκάτῳ „în a zecea...”, ceea ce corespunde textului ebraic.*

[6] Cf. nota 6,16.

[7] Proba cu păsări apare și în legenda babiloneană, Utnapiștim trimite pe rând un porumbel, o rândunică și un corb. În majoritatea mitologiilor, corbul este un mesager divin cu funcții profetice, de bun sau rău augur, ambivalență ce se datorează proprietăților sale fizice diferite. Aici el ar fi simbolul perspicacității (cf. *Dictionnaire des symboles*, Paris, 1973). Numeroase exemple și în poezia populară română.

[8] de pre pământ / de pe fața pământului — în textul FRANKF. *ἀπὸ τῆς γῆς*, în alte variante, mai aproape de textul ebraic, *ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς*

[9] odhnă / loc de odhnă redau gr. ἀνάπαυσις „odhnă”.

BLAGA interpretează potopul ca simbol neliniștilor al unei mințiri veșnic aminate: „Porumbii mi i-am slobozit / să-ncearcă paștea / cerului, / dar sfîșiați de vânturi / se-ntorc înapoi. Pe vatra corăbiei înima mi-o-ngrop supt spuză / să-și fină jăratecul. Paserea focului / nu-mi mai filșie peste pereți. / Dănuile veșnic potopul. / Niciodată nu voi ajunge / s-aduc jertfa subț semnul înalt / al curcubeului magic”. (Pe ape, Opere, 1982, I, p. 111).

[11] stilpare / ramură redau gr. κερφός „ramură, creangă”, cf. VL. *surculum*, IER. *ramum*; *stilpare*, ramură verde, crenguță înfrunzită, ramură înfrunzită de salcie care se împarte la biserică, în Duminica Floriilor.

porumbul / porumbelul gr. περιστέρας, ebr. jona, lat. *columba* — singura pasăre amintită ca animal de jertfă, fiind în special ofranda celor săraci. Simbolica sa în VT este relativ variată, în mare măsură încadrându-se tradiției antice mai largi, în care porumbelul este simbol al sufletului. Începând cu acest episod, el devine și simbol al păcii și armoniei. În NT va deveni mai cu seamă simbol al Sfintului Duh.

[12] (nu) mai adoase a se întoarce / (nu) s-a mai întors redau sintagma greacă *προσέθετο τοῦ ἐπιστρέψαι*, compusă din verbul *προστρέψαι* și inf. verb. *ἐπιστρέφειν* „a se întoarce”. Despre valoarea verbului *προστρέψαι* în LXX cf. nota 4,2.

V. VOICULESCU, în versuri care comunică, printr-un motiv liric asemănător, cu poezia lui Blaga (Pe ape), tinjește după un fărmi liniștit, în care porumbelul simbolizează sufletul său rătăcitor, aspirând mîntuirea: „Sint porumbelul călător al lumii... / Zvîrlit de însăși voia mîinii tale / Din Arca vieții pe tărîmul lumii, / Mă uit și numai ape văd în cale. // De atunci filii fără de-nctare. / Potopul încă nu și-a tras zăporul / Și n-a crescut măslinul sfînt pe care / Să-mi odihnesc măcar o clipă zborul”. (Sufletul, Poezii, 1968, I, p. 153).

[13] și fu, cf. 6,1.

luna întâi corespunde lunii Nisan de mai târziu (martie-aprilie).

[14] Conform tradiției sacerdotale, durata de la începutul potopului pînă la uscarea pământului a fost de un an, tradiția iehovistă folosește cifrele 40 și 7.

[17] În textul FRANKF. lipsește începutul versetului. *Crestele*, VL, IER. *crescite et multiplicamini*.

[19] și tot tirloarea și toată pasărea și toate zburătoarele și toate tirloarele — în textul FRANKF. apare o inversare.

[20] jrtăvntic / altar redau gr. θυσιαστήριον, care traduce ebr. *mizbeah* „loc de tăiere, altar”, cf. VL, IER. *altare*, PO, DOSOFTEI

ollariu. În traducerea românești este încetățenit termenul *jertfelnic*. După tradiția biblică primul altar este cel construit de Noe, probabil din pietre.

ardere de tot / jertfă redau gr. ὁλοκαύσις „jertfă arsă în întregime” cf. lat. *holocaustum* < gr. ὁλόκαυστον, VL, IER. *holocausta*. Ca în majoritatea religiilor, *jertfa* ocupă în VT un loc central. Ea nu este desemnată printr-un termen special, ci cel mai frecvent prin acela de „ofrandă”, căruia i se alătură alți termeni apropiați ca sens. Pînă în epoca regilor sint amintite numai ocazional practici de cult ale patriarhilor sau ale diferitelor triburi, începînd însă cu perioada de după exil este stabilită o complexă reglementare a acestora, în care sint păstrate multe rituri foarte vechi, chiar din perioada pre-mozaică. Înțelesul și însemnătatea jertfei în VT sint determinate de imaginea despre divinitate a israeliților: o divinitate personală, etică, nesuportînd nici un fel de rivalitate, stăpînă absolută a oamenilor, ce nu o pot influența prin nici o practică magică, de aceea religia VT este permanent ostilă magiei (Ieș. 22, 17, Deut. 18, 9–13, 1 Regi 15, 23).

Jertfa avea ca scop stabilirea sau restabilirea legăturii cu Dumnezeu, obținîndu-se astfel împăcarea sau ajutorul acestuia. Ea consta din ceea ce omul însuși avea nevoie pentru viață sau din ceea ce, în decursul schimbării culturilor, avea la dispoziție. În epoca nomazilor era jertfă carnea animalelor de turmă, ulterior și produse agrare. Cel mai frecvent se întîlnește în VT (de 280 de ori) tipul de ofrandă, ce consta în arderea întregului animal, jupuit de piele, și care semnifică un fel de omagiu adus lui Jahve, la care se putea adăuga motivul mulțumirii (Fac. 8, 20, 1 Regi 6, 14; 2 Regi 6, 17) sau al rugămintii (1 Regi 7, 9; 13, 9 etc.) Prin jertfa sa Noe încearcă restabilirea legăturii cu Dumnezeu, împăcarea cu acesta (LThK)

[21] Domnul / Domnul Dumnezeu, cf. 2, 4.

nu voi mai adoage a blestema / nu voi mai blestema redau sintagma greacă *οὐ προσθήσω ἐτι τοῦ καταράσασθαι*, cf. nota v. 12.

Versetele 20–22 aparțin tradiției iehoviste. Iahve prînește jertfa lui Noe și se hotărăște să nu mai distrugă propria creație, ci să lase să se reîntoarcă regulat anotimpurile însămînțării și ale recoltei.

CAP 9

[1] Frag mentul care umcează, vv. 1–17, aparține tradiției sacerdotale.

[2] frica și cutremurul redau termenii grecești *ὁ τρόμος* „tremur” < *τρεμῖν* „a tremura”, cf. lat. VL, IER. *tremor*, și *ὁ φόβος* „spaimă, frică”, cf. lat. VL *timor*, IER. *terror*. În diferitele variante ale LXX cei doi termeni apar în ordine diferită: *καὶ ὁ τρόμος...καὶ ὁ φόβος* sau ca în textul FRANKF.: *καὶ ὁ φόβος...καὶ ὁ τρόμος*. Omul este din nou binecuvîntat și consacrat rege al creației ca la începuturi, dar acum nu va mai domni armonia „virstei de aur”, noua epocă va fi frămîntată de lupta omului cu animalele și a oamenilor între ei (BJ).

[3] tirloarea / ce se mișcă redau gr. ἐρετὸν „care se tirăște”, dar aici cu sensul mai general de „a se mișca”, cf. VL. *reptilla*, dar IER. *quod movetur*.

tufe / verdeciori redau gr. τὰ λάχανα „plante de grădină”, dar și „vegetale în genere”, cf. VL, IER. *holera*.

[5] voi cere redă gr. ἐκζητεῖν „a căuta, a cere”, care în unele variante ale LXX, altele decît textul FRANKF. se repetă în prima parte a versetului.

[6] Singele ca sălaş al vieții aparține lui Dumnezeu, de aceea orice vărsare de sînge nevinovat este o fărădelege împotriva divinității și se răscumpără prin singele ucigașului. Singele animalelor este și el proprietate divină, de aceea gustarea lui este interzisă prin pedeapsa cu moartea (cf. Lev. 3,17; 7,26 ss; 17, 10–14, Deut. 12,16, 23; 15,23), cf. nota 4,10.

[9] făgăduială / legămînt, cf. 6,18.

[12] Dumnezău / Domnul Dumnezeu, cf. 2,4. Conform relației sacerdotale, legămîntul lui Iahve cu Noe reprezintă primul legămînt al lui Dumnezeu făcut cu întreaga creație. El garantează stabilitatea veșnică a ordinii naturii după potop. Este un legămînt unilateral, generos și necondiționat, deoarece așa numitele „legi ale lui Noe” (v. 1–7) nu aparțin de fapt legămîntului

propriu-zis. Apare acum imaginea unui Dumnezeu nu numai creator, ci și hotărât să păstreze ceea ce a creat. Omul nu este de acum înainte numai creația lui Dumnezeu; ci se găsește sub protecția mintuitoare a acestuia. În opoziție cu relațiile politeiste despre potop, VT subliniază identitatea unei divinități unice, creatoare, drepte și ocrotitoare, cu Dumnezeul lui Israel.

[13] *arcul / curcubeul* redau gr. τὸ τόξον „arc, curcubeu”, cf. VL, IER. *arcum* „arc, curcubeu”; ebr. *qeschet* „arc al viătorilor și războinicilor, curcubeu”. Metafora este specifică și limbilor moderne, cf. fr. *arc-en-ciel*, germ. *Regenbogen*, engl. *rainbow* etc. Imaginea curcubeului a dat naștere în diferite mitologii și religii la simboluri diferite. Cel mai frecvent este acela al curcubeului ca pod, legătură între două lumi, între cer și pământ, între zei și oameni (cf. Iris, mesagera zeilor în mitologia greacă). Aici el este simbolul alianței între Dumnezeu și oameni, semnul unei noi creații, ocrotită de bunăvoința divină.

între mijlocul meu / mine, cf. 1, 4.

[14] *voi noora / voi aduna norii* redau gr. συνφερεῖν „a aduna norii” cf. VL *innubilavero nubes*, IER. *obduxero nubibus caelum*.

arcul / curcubeul meu, gr. τὸ τόξόν μου, în textul FRANKF. lipsește pronumele posesiv.

[16] *între mine și pământ* — în textul FRANKF. apare în plus: ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ τῆς γῆς.

[18] *Hanaan / Canaan*, gr. χαναν, ebr. *k.na'an*, VL, IER. *Chanaan*.

[19] *s-au rășchirat / răspîndit* redau gr. διασπείρειν „a se împrăști”.
Versetele 18–19 reprezintă introducerea iehovistă la lista popoarelor din capitolul următor.

[21] Noe este socotit primul cultivator al viței de vie, ebr. *kerem* gr. κέρμελος, lat. *vinea*. Vinul era privit ca un dar al lui Iahve și alături de pîine și ulei constituia unul dintre mijloacele esențiale de hrană, avînd un rol foarte important în cultul religios ca băutură de jertfă. A sta la umbra viței de vie și a smochinului și a le gusta fructele este pentru VT una din imaginile fericirii. ȘTEFAN AUG. DOINAȘ sugerează, în poezia *Symposion*, o libațiune mistică refuzată: „Nici vinurile, nici tîmnia arsă” / nicicînd nu sînt menite pentru noi! (Versuri, 1972, pp. 24–25).

[22] De aici înainte numele de Ham nu va mai fi pomenit, iar Canaan va fi blestemat.

[25] *Iam / Canaan* în textul FRANKF. Χαμ, în celelalte Χαναν așa cum apare și în textul ebraic, VL *Cham*, IER. *Chanaan*.

Iam feciorul / robul topica în textul FRANKF. Ἐπίκταταρος, χάμ παῖς, de altfel gr. παῖς înseamnă și „copil” dar și „sclav” în fel ca lat. *puer*, VL *puer*, IER. *servus*.

[26] În textul FRANKF. acest verset aparține celui anterior.

[27] *lărgească / înlățe* redau gr. πλατύνειν „a lărgi, a extinde”, cuvîntul reprezentînd un ebraism, redarea unui joc de cuvinte între numele propriu ebr. *jephel* și verbul *japhl* „a dilata”.

Binecuvîntarea sau blestemul patriarhilor peste capul unei descendențe, se realizează în urmașii acestuia. Neamul lui Canaan va fi supus lui Sem, strămoșul lui Avram și al israeliților, așezați sub ocrotirea specială a lui Iahve, și lui Iafet, ai cărui descendenți se vor întinde în detrimentul lui Sem. Situația istorică concretă va fi aceea a domniei lui Saul și a începutului domniei lui David, cînd israeliții și filistinii vor domni asupra Canaanului și cînd filistinii au invadat o parte a teritoriului israelit (BJ).

[28] Se revine la relatarea sacerdotală.

CAP 10

[1] *nașterile / semințiile*, cf. nota 2,4. Sub forma unui arbore genealogic acest capitol oferă lista populațiilor, grupate mai puțin după afinități etnice, cit după raporturi istorice și geografice. Lista datează probabil din sec. al VII-lea î.e.n. și aparține tradiției sacer-

dotală, cu excepția versetelor 8–19, 21 și 24–30, care aparțin relațiilor iehoviste. Descendenții lui Iafet vor popula Asia Mică pînă la Marea Neagră și insulele Mediteranei pînă în sudul Spaniei, cei ai lui Ham vor locui în ținuturile din sud: Egipt, Etiopia, Arabia și Canaan, făcîndu-se astfel referiri la dominația egipteană asupra acestor ținuturi. Între ei se vor afla „fiii lui Sem” — elamii, asirienii, arameenii și strămoșii evreilor. Aceștia din urmă nu reprezintă în întregime ceea ce înțelegem azi prin populații semitice, căci, bineînțeles, această listă nu este concepută după criterii lingvistice, ci reprezintă cunoștințele asupra lumii locuite, așa cum puteau ele fi în Israelul secolilor VIII–VII î.e.n. Prin ea se afirmă unitatea speciilor umane, divizată în grupuri de pomenit. Prin ea o sursă comună, împărțire ce apare în v. 32 ca împlinire a binecuvîntării lui Iahve din 9,1.

[2] *Gamer / Gomer*, gr. Γαμερ, ebr. *gōmer* — probabil eponimul cimerienilor vechilor autori (cf. HOMER, Od. XI, 14) sau al populației Gimirai din inscripțiile asiriene. Au locuit inițial pe coastele de nord ale Mării Negre (cf. numele peninsulei Crimeea), iar în sec. al VIII-lea î.e.n. au fost siliți de regii din Urartu să se îndrepte spre vest și să cucerească regatul lidian al regelui Gyges. Ajung apoi în Ionia, de unde sint siliți să se retragă în Capadocia (Iez. 38,6). Se ezită între redarea *Gomer* (IER.) / *Gamer* (LXX, VI); PO: *Gomer*, HELIADE: *Gamer*.

Magog, gr. Μαγωγ, ebr. *māgōg* — o populație din sud-estul Mării Negre. IOSEPHUS (Ant. I, 61) și IER. (MPL 25, 356) o identifică cu selții; în Iez. 38 ss. este un ținut legendar al „dușmanilor din Nord”. Tradiția iudaică face din Magog al doilea rege apocaliptic alături de Gog.

Madi / Madai, gr. Μαδαῖ, ebr. *madaḡ* „medul”, VL *Madae*, IER. *Madai*, PO *Madai*.

Ioian / Iavan, gr. Ἰωάν, ebr. *jawan* (cf. acad. *jamanu*, v. pers. *jauna*) — numele generic al ionienilor, locuitori ai cetăților din Asia Mică, ulterior denumire pentru întreaga Grece, fără a se putea face întotdeauna o distincție precisă. VL *Iuwan*, IER. *Iavan*, PO *Iavan*.

Elisa / Eliša, gr. Ἐλισα, ebr. *elisha*, localitate pe coasta Mediteranei, au fost propuse Elis, în Peloponez, apoi, datorită apelativului *Elissa* al Didonei, Cartagina etc. Mai departe apare ca fiu al lui Iavan, de aceea în unele versiuni lipsește din acest verset; cf. VL, IER., PO: *Elisa*.

Thovel / Tubai, gr. Θοβελ, ebr. *tubal*, apare și în alte locuri (Iez. 27, 13, 32, 26, 28, 2 ss., 39, 1, 1, Paral. 1,5, Is. 66, 19) alături de Meșeh, de aceea a fost identificat cu așa numiții tibareneri pomeniți de Herodot, Strabo și Plinius și cu regii asirieni Tobal pomeniți de inscripții. VL *Thobel*, IER. *Tubal*, PO *Tuval*.

Thiras / Tiras, gr. Θιρασ, VL *Thiras*, IER. *Thires*, PO *Thirai*.

Masoh / Meșeh, gr. Μωσογ, cf. nota de la Tubal. VL, IER. *Mosoch*, PO *Mesec*.

[3] *Ashanaș / Așchenaz*, gr. Ἀσχαναζ, ebr. *aschk.naz* — sint fie frigienii, care locuiau pe atunci în Bitinia (cf. numele grecesc Ἀσχαναζος), fie scitii, care veniseră în sec. al VII-lea în Armenia. VL *Ascanaz*, IER. *Aschenez*, PO *Așchenan*.

Rifath / Rifat, gr. Ριφαθ, ebr. *riphat*, VL *Rifan*, IER. *Rifath*, PO *Rifath*.

Thorgama / Togarma, gr. Θοργαμα, ebr. *logarma* — populație cunoscută prin creșterea și comercializarea cailor și călărilor. VL, IER. *Thogorma*, PO *Togarma*.

[4] *Elisa / Eliša*, cf. nota v. 2.

Tharșis / Tarsis, gr. Θαρσις (textul FRANKF. Θαρσις), ebr. *tarschisch* — unul dintre ținuturile de coastă la vest de Palestina, greu de localizat. Oricum avea un comerț înfloritor, de acolo provenind argintul, fierul etc. (Iez. 27, 12). Unii cercetători l-au identificat cu Tarsessos în Spania, alții au propus localități din nordul Mării Negre sau din Sardinia. Ca cetate comercială feniciană a fost presupus și Tarsus în Cilicia, ceea ce pare a fi mai aproape de orizontul geografic al Bibliiei, mai cu seamă că în Fac. 10, 4, Iez. 27, 12 este amintit alături de Ionia, iar în Is. 66, 19 alături de Lidia. VL, IER. *Tharșis*, PO *Tarșis*.

Chitenu / Chiltim, gr. κίτιοι (textul FRANKF. κήτιοι), ebr. *kittijim / kiltim* denumirea inițială a insulei Cipru și a locuitorilor săi, care în VT apar ca navigatori prin excelență. Ulterior a devenit numele lumii insulare egeene (Is. 2,10), al Macedoniei (1 Mac. 1,1; 8,5) și apoi al Imperiului Roman (Dan. 11, 30). VL *Ciltiti*, IER. *Celtim*, PO *Chiltim*.

Rodēnii / Dodanim, gr. Ῥοδιῶται — este greu de precizat ce populație se ascunde sub acest nume. Este probabil o scriere greșită pentru *dardani* sau *danat*. El apare și ca *Rodanim*, preluat astfel de LXX, ceea ce ar putea fi o referire la *Rodos*. VL *Rodi(t)*, IER *Dodanim*, PO *Dodavim*.

[5] *ostroave / insule* — este vorba de insulele și coastele Mediteranei (BJ).

limbă / neam redau gr. ἔθνος „neam”, pe care traducătorii BB îl traduc prin „limbă”, ca și pe γλῶσσα „limbă”, care apare în același verset. Cf. EMINESCU: „Un sultan dintre aceia ce domnesc peste vro limbă” (*Serisoarca III*).

[6] *Hus/Cuș*, gr. Χους, ebr. *kūsh*, numele Etiopiei. El conține ca părinte al neamurilor arabe și al asirianului Nimrod. VL, IER. *Chus*, PO *Cus*.

Mesratn / Mifratn, gr. Μεσρατιμ, ebr. *misrajim*, numele ebraic al Egiptului. VL *Mestrem*, IER. *Mesratm*, PO *Mifratm*.

Fud/Put, gr. Φουδ, VL, IER. *Fut*, PO *Put*. Probabil o populație a Libiei.

Hanaan / Canaan, gr. Χανααν, ebr. *kna'an*. Geografie termenul a desemnat, din sec. al XV-lea î.e.n. pînă în epoca elenistică, coasta siriană, ținutul purpuri roșii, și regiunea din jurul ei pînă în Galilea de sus. Într-un sens mai larg termenul se referă la stăpînirea egipteană în Palestina de la Armarnoft pînă la Merenptah. În VT mai denumește și regiunea munșilor de la vest de Jordan (Fac. 43, 2, Iez. 15,15 etc.), apoi întregul ținut promis de Iahve și cucerit apoi cu ajutorul său (Is. 19, 18). Etimologia inițială, de la un radical care înseamnă „a se îndoi, a se apleca”, a fost abandonată odată cu descoperirea în inscripțiile acadiene a cuvîntului *ktnahhu* „purpură roșie”.

[7] *Sava / Seba*, gr. Σάβα, ebr. *s.bā'*, strămoș al unei populații înrudită sau identică cu sibirii. VL, IER *Saba*, PO *Siba*.

Evila / Havila gr. Εβιλα, ebr. *hāwllā*, probabil numele Etiopiei. VL *Evlal*, IER. *Hevila*, PO *Hevila*.

Savatha / Sawta, gr. Σαβαθα, ebr. *sabā*, VL *Subata*, IER *Savatha*, PO *Sapta*.

Regma / Rama, gr. Ρεγμα, VL, IER *Regma*, PO *Raima*.

Savathaca / Sableca, gr. Σαβακαθα, ebr. *sabl. kā'* probabil un ținut neidentificat din Arabia. VL *Sabacatha*, IER *Savathaca*, PO *Sapleca*.

Sava / Šeba, gr. Σαβα, ținut din Arabia de sud cunoscut mai cu seamă datorită comerțului său, VL, IER nu apare, PO *Scheba*.

Daadan / Dedan, gr. Δαδαν, ebr. *d.dān*, eroul eponim al triburilor arabe de la est de Edom, cunoscute prin comerțul de caravane. VL *Iudadan*, IER. *Dadan*, PO *Dedan*.

[8] *Nerod / Nimrod*, gr. Νερωδ, ebr. *nimrōd*, un vînător și rege legendar al Babilonului și al altor cetăți din ținutul Senaar, fondator al cetății Ninive, Asurul fiind și el socotit în stăpînirea sa. Pare a fi regele mitic al Babilonului și Asiriei. A fost apropiat și de zeul babilonean al războiului și vînătorii Ninurta. VL *Nebroth*, IER. *Nerod*, PO *Nimrol*.

urlaș / puternic redau gr. γίγας „uriaș, gigant”, VL *gigans*, IER. *potens*.

[10] *incepătura pămîntului împărăției / începutul împărăției*, în textul FRANKF. ἀρχὴ τῆς γῆς βασιλείας, în alte variante LXX τῆς γῆς lipsește.

Vavilonul / Babilonul, gr. Βαβυλών, ebr. *bābel*, capitala Imperiului Babilonean. În VT este pus în legătură cu radicalul *bl* „a (se) rătăci” (Fac. 11, 5—9). Babilonienii înșiși înțelegeau cuvîntul ca *Bāb-ill* „Poarta zeilor”. După cum Ierusalimul este cetatea sfîntă, așa este Babilonul simbolul puterii seculare, ostiia lui Dumnezeu (Is. 13, 1), iar în NT el devine numele ascuns al Romei (1Pet. 5, 13). VL, IER. *Babylon*, PO *Vavel*.

Orech / Erech, gr. Ορεχ, ebr. *'erek*, acad. *uruk*, cetate la sud de Babilon, locul de cult al zeului cerului Anu și al fiicei sale Inanna (Istar). După tradiția babiloneană este reședința dinastiei a doua de după potop, căreia îi aparțin inventatorii legendari ai scrisului—Enmerkar și Ghilgameș. VL *Orech*, IER. *Arach*, PO *Erech*.

Arhad / Acad, gr. Ἀρχας, ebr. *'akkad*, nu se poate localiza exact. A jucat un rol foarte important în jurul anului 2250 î.e.n. sub dinastia acadică (Sargon I și urmașii săi). De la numele său a fost ulterior

denumit nordul Babiloniei „Ținutul acadic” în opoziție cu sudul, denumit „Ținutul sumerian”. Limba vechilor semii a fost de asemenea numită *acadică*, babiloneana și asiriana fiind dialecte ale sale. VL, IER. *Archad*, PO *Arad*.

Halami / Calne, gr. Χαλωνη, ebr. *kalnē*, necunoscut. VL, IER. *Chalanne*, PO *Calne*.

Senaar, gr. Σεννααρ, ebr. *schin'ār*, denumirea Babiloniei (Sumer și Acad) distinctă de Asiria. Lăcaș al păcatului (Fac. 11, 11,2 ss), loc al exilului (Deut. 1,2). VL, IER. *Sennaar*, PO *Sinaar*.

[11] *Asur / Asur*, gr. Ἀσσοφ, ebr. *aschschār*, denumire prin care se înțelegea întregul platou de la est de actualul Mossul. VL, IER. *Assur*, PO *Asur*.

Ninevia / Nitive, gr. Νινευη, (FRANKF. *Niveui*), ebr. *nin-we* (acad. *ninua*, *ninau* sau *nina*), capitala Imperiului Asirian în ultima sa perioadă de înflorire. Regii babiloni, mai cu seamă Sanherib, Asarkadon și Asurbanpal au construit aici numeroase palate, iar ultimul amintit o mare bibliotecă, ale cărei texte reprezintă cele mai importante izvoare pentru cultura astro-babiloneană. În 612 î.e.n. cetatea a fost distrusă, din nou locuită în epoca elenistică, se va numi, sub împăratul Claudius, Ninus sau Niniva. VL *Ninevae*, IER *Nineven*, PO *Nenivita*.

Revoth / Rehobot, gr. Ρεωβοθ, ebr. *r.hōbōl*, o cetate în apropiere de Ninive, probabil Rehobot-Ir, VL *Reboth*, IER. *plateas civitatis*, deoarece cuvîntul a fost interpretat ca *plateae* „străzi”. PO *Rehobot*.

Halah / Calah, gr. Χαλαχ, ebr. *kelah*, localitate la sud-est de Ninive, unde s-a descoperit obeliscul negru al lui Salmanasar al III-lea. VL *Chalach*, IER *Chale*, PO *Calahaot*.

Desi / Resen, gr. Δασει, (FRANKF. *Δαση*), VL *Dasem*, IER. *Resen*, PO *Rāsānt*.

Întru mijloc / între, cf. nota 1, 4.

[13] *Ludim / Ludim*, gr. Λουδιμ, (FRANKF. *Λουδιεμ*), ebr. *lād/lādīm* cuvîntul apare în VT la singular sau plural în enumerarea diferitelor populații, care aparțin însă unor limite geografice diferite. În textul de față apar ca descendenți ai Egiptului; tot ca populație africană și în Ier. 46, 9, Iez. 30, 5. În alte părți sînt considerați ilidici, iar în Fac. 10, 22 sînt încadrați popoarelor semitice. VL, IER. *Ludim*, PO *Ludimol*.

Enemeim / Ananim, gr. Ενεμετιμ (FRANKF. *Ενεμετιεμ*), VL *Enemigim*, IER. *Ananim*, PO *Ananimol*.

Lavitm / Lehabim, gr. Λαβιμ, (FRANKF. *Λαβιεμ*), ebr. *lābīm*, libieni (cf. HOMER, Od. IV, 85); uneori este folosit termenul pentru a desemna întreaga Africă: VL *Lubim*, IER *Laabim*, PO *Leabimol*.

Nefthalim / Nephthim, gr. Νεφθαλιμ (FRANKF. *Νεφθαλιεμ*), VL *Nefthalim*, IER. *Nephthim*, PO *Natim*, ținutul lor era la vest de lacul Ghenezaret și de văile Iordanului, între Aser și Dan.

[14] *Patrosontim / Patrustim*, gr. Πατροσωνιμ, (FRANKF. *Πατροσωνιεμ*), ebr. *patrōs*, un împrumut egiptean prin care este denumit Egiptul de sus. VL *Patrosin*, IER *Phetrustim*, PO *Patrustim*.

Hazmontim / Caslutim, gr. Χασλωνιμ (FRANKF. *Χασλωνιεμ*), privit aici ca populație, ce locuia într-un ținut de sub influență egipteană. Este indolelnic dacă filistenii, sau o parte a acestora, provin de la această populație, de aceea propoziția relativă, ce urmează cuvîntul, este de mulți exegeți înlăturată sau legată de Caftorim. VL *Caslonin*, IER *Ceslutim*, PO nu există, cf. explicația de mai sus.

Filistim / Filistenii, gr. Φυλιστιμ (FRANKF. *Φυλιστιεμ*), ebr. *p.ilschil*, populație din partea de sud-vest a Palestinei. În ceea ce privește locul originar, acesta este încă discutat. Este sigur că sînt o populație indo-europeană, venită inițial în Iliria, de aici în drumul lor spre Palestina s-au oprit în Caftor, care a fost identificat cu Creta, iar uneori cu Capadocia.

În Palestina au preluat stăpînirea cetăților canaanene și au întemeiat „Alianța celor cinci cetăți”, *Pentapolis*. Numele Palestinei provine de la numele lor, marinarii și negustorii greci denumind ținutul Συρία τῶν πελαγονίων „Siria filistină” sau simplu Παλαστίνη denumire ce este atestată pentru întâia oară la Herodot și preluată apoi de scriitorii greci și latini. În VT ei apar ca străini, netăiași împrejur. VL *Phylsthitim*, IER. *Phylsthitim*, PO *Filstet*.

Gafthorim / Caftorim, gr. Καφθοριμ (FRANKF. *Καφθοριεμ*), ebr. *kaphthōr*, identificat în general cu Creta. VL *Caplorim*, IER. *Caphturim*, PO *Caftorim*.

[15] *Sidonul/Sidon*, gr. Σιδώνα, ebr. *šidon*, pori fenician. În VT este numele fenicienilor, VL *Sidona*, IER. *Sidonem*, PO *Sidon*.

Heleon/Hel, gr. Χετταίων, ebr. *hel* — numele hitiților. VL *Chelteum*, IER. *Ctheum*, PO *Heta*.

[16] *Ievuseon/Iebuseu*, gr. Ιεβουσαίων, ebr. *j.būs*, numele populației primitive a Ierusalimului, ca de altfel și denumirea orașului însăși. Numele trebuie pus probabil în legătură cu *Jābūsum* (cf. Iez. 16,3) de la nord-vest de Babilon sau înțeles ca hititic. VL, IER. *Iebuseum*, PO *Ebusin*.

Amoreon/Amoreu, gr. Ἀμορραίων, ebr. *āmōrī*, amintit fie ca populația preisraelită a Palestinei (Iis. Nav. 5,1; 7,7; 10,5), fie o parte a acestei din ținutul „Celor două riuri”, ținut care în textele acedice și sumeriene era numit *Amurru* „Vestul”. Cuvântul apare și în textele hitite și egiptene ca nume al unui stat în textele asiriene din prima jumătate a secolului I î.e.n. era numele Siriei și al Palestinei. VL, IER. *Amorreum*, PO *Emartial*.

Ghergheseul/Gherghescu, gr. Γεργασαίων, ebr. *gtrgāschī*, aliați ai hitiților împotriva lui Ramses al II-lea în 1285 î.e.n. VL, IER. *Gergesseum*, PO *Ghtrgosil*.

[17] *Eveon/Heveu*, gr. Εβαιών, ebr. *hivwī*, populație canaan. din jurul Gibeonului. Soția lui Isav pr. vine de aici (Fac. 36, 2). VL *Euveum*, IER. *Eveum*, PO *Hivit*.

Aruchon/Archeu, gr. Ἀρουχαιών, VL *Aruceum*, IER *Araceum*, PO *Archel*.

Aseneon/Sineu, gr. Ἀσενναίων, VL *Asenneum*, IER *Sineum*, PO *Stvit*.

[18] *Aradlon/Arvadeu*, gr. Ἀράδιον, ebr. *arwād*, insulă și cetate în Fenicia, între Laodicea și Tripolis, important centru comercial, locuitorii săi erau marinari și războinici (Iez. 27,8), VL, IER. *Aradlum*, PO *Armodit*.

Samarion/Țemareu, gr. Σαμαρειών, ebr. *schumur* (as. *šimrā*), la nord de Tripolis. VL *Samarium*, IER *Samariten*, PO *Zentartil*.

Amalhi/Hamateu, gr. Ἀμαθί, cetate în Siria, VL, IER. *Amatheum*, PO *Hamattil*.

[19] *Gherara*, gr. Γεραρα, ebr. *g. rār*. Cetate la frontiera de sud a Canaanului, identificat cu mai multe localități din jurul Gazel, din secolul al XIII-lea î.e.n., cetate a prinților filistini. VL, IER. *Gerara*, PO *Ghera*.

Gazan/Gaza, gr. Γάζα, ebr. *āzā* „loc întărit”, cetate în sud-vestul Palestinei în apropierea coastei, capitala filistinilor. VL, IER. *Gaza*, PO *Gaza*.

Sodom/Sodoma, gr. Σοδομων, ebr. *s. dūm*, al cărui loc n-a fost cu exactitate identificat; se ezită între o localitate la sudul Mării Moarte, distrusă de un cutremur în epoca mijlocie a bronzului, și o altă la nordul acestei mări, la est de Iordan; era una dintre cetățile ce formau alianța denumită Pentapolis. VL *Sodoma*, PO *Sodoma*.

Gomor/Gomora, gr. Γομορρα, ebr. *āmōrā*, cetate pe coasta Mării Moarte, participantă la alianța Pentapolis. VL, IER. *Gomorra*, PO *Gomora*.

Adama/Adma, gr. Ἀδαμα, ebr. *admā*. Cetate ce trebuie probabil localizată la sud-estul Mării Moarte, făcea parte din coaliția celor cinci state, VL, IER. *Adama*, PO *Adama*.

Sebotm/Țebotm, gr. Σεβοιμ, ebr. *š.bō'im / š.bōjīm*, cetate din alianța Pentapolis, numele s-a păstrat probabil într-o regiune la est de Marea Moartă, cf. *šebe'a*, *šebatjja*, *šahra*. VL *Sebotn*, IER. *Sebotm*, PO *Sebotm*.

Dasă/Lasa, gr. Δασα (FRANKF. Δάσα), VL *Laban* sau *Lecem*, IER., *Lesa*, PO *Laja*.

[20] *limbt/ neamurt*, cf. nota v. 5.

[21] *Eber/Eber*, gr. Εβερ (FRANKF. ἔβερ), ebr. *ēber* „trecător”, deci nomad. Eponim al populațiilor aramice și arabe din Mesopotamia, Siria și Transjordania, și al evreilor. VL *Heber*, IER *Eber*, PO *Eber*.

[22] *Elam/Elam*, gr. Ἐλαμ, (FRANKF. Ἐλαμ), ebr. *ēlām*, ținut la est de Babilonia, care în cei peste două mii de ani ai istoriei

sale a avut granițe diferite. Nucleul său îl constituia regiunea cu capitala Susa, cucerită în 639 î.e.n. de Asurbanipal și devenită provincie persană. VL *Aelam*, IER. *Elam*, PO *Elam*.

Asur/Asur, gr. Ἀσσορ, ebr. *aschschūr*, eponimul asirienilor. VL. IER. *Assur*, PO *Asur*.

Arfaxadu/Arfaxad, gr. Ἀρφαξάδ, ebr. *arpakschad*, interpretarea cuvântului este nesigură, este posibil ca cel de al doilea element al numelui să fie caldean, cf. *kēsed*, *kašādīm*. Dacă aici cuvântul reprezintă o referire geografică, atunci ar putea fi identificat cu Arrapha din împrejurimile Kerkucului. VL *Arfaxat*, IER. *Arfazad*, PO *Arfasat*.

Ludu/Lud, cf. nota v. 13.

Aram/Arām, gr. Ἀραμ, ebr. *ārām*, eponim al arameilor, VL, IER. *Aram*, PO *Amram*.

Caftan, gr. Κατταν, ebr. *qēnān*, înțelesul cuvântului este indoielnic, în inscripțiile arabe apare ca nume de persoană și de zeu, în același timp în Fac. 5, 9—14 ca fiu al lui Enos. În alte versiuni este fiul lui Sem, în V. 24, mai jos, fiul lui Arfaxad. De aceea din VL, IER., PO și BIBLIA 1975 numele lipsește din acest verset.

[23] *Os/Uș*, gr. Ως, ebr. *ūš*, inițial probabil un ținut la sud-est de Palestina, locuit de arameeni. VL *Obs*, IER *Us*, PO *Uz*.

Ul/Hul, gr. Ουλ, VL *Ul*, IER., PO *Hul*.

Gather/Gheter, gr. Γαθηρ (FRANKF. Γατηρ) VL *Gather*, IER *Gether*, PO *Gheter*.

Moso/Maş, gr. Μοσοχ, VL *Mosoch*, IER. *Mes*, PO *Maş*.

[24] *Sala/Şelah*, gr. Σαλα, ebr. *schelah*, VL, IER. *Sala*, PO *Salah*.

[25] *Falec/Peleg*, gr. Φαλεκ, ebr. *peleg*, eponimul ramurei de nord a central-semiților (evrei, aramei, nord-arabi). Numele provine de la verbul *palag* „a împărți”. VL *Falec*, IER. *Faleg*, PO *Peleg*.

Iectan/Ioctan, gr. Ιεκταν, ebr. *joqān*, eponim al ramurei sud-arabice. VL, IER. *Iectan*, PO *Ectān*.

[26] *Elmodad/Almodad*, gr. Ἐλμωδαδ, VL *Helmodat*, IER. *Helmodad*, PO *Elmodad*.

Saleh/Salef, gr. Σαλεφ (FRANKF. Σαλεφ), ebr. *scheleph*, triburile sud-arabe, VL *Salef*, IER. *Saleph*, PO *Şalef*.

Sarmoth/Hajarmavel, gr. Ἀσαρμωθ (FRANKF. Σαρμωθ), VL, IER. *Asarmoth*, PO *Asarmot*.

Ieráh/Ierah, gr. Ιαραχ, ebr. *jeraḥ*, populație arabică, VL, *Iarach*, IER. *Iare*, PO *Lare*.

[27] *Ođora/Hadoram*, gr. Οδορρα, VL *Odorrem*, IER. *Aduram* PO *Adoram*.

Evil/Uzal, gr. Αιζηλ (FRANKF. Αιβηλ), VL *Ezel*, IER. *Uzal*, PO *Uzal*.

Decla/Dtcla, gr. Δεκλα, VL, IER. *Decla*, PO *Decla*.

[28] *Obal*, lipsește din LXX, PO *Hebal*.

Abimeil/Abimael, gr. Αβιμεηλ, VL *Abimeel*, IER. *Abimahel*, PO *Abimael*.

Şovev/Şeba, gr. Σαβευ, (FRANKF. Σαβευ), ebr. *sch.bā'*, stat, inițial teocratic, din sudul Arabiei, cu mare influență între secolele al IX-lea și al VI-lea î.e.n. În *Analele* asiriene apare frecvent denumirea „Reginele din Saba”, probabil preotese. Cea mai cunoscută este „Regina din Saba” (3 Regi 10, 1—10), numită în tradiția arabă Bilqis, iar după tradiția etiopiană Makēda, care îi naște lui Solomon pe Menilek, întemeietorul dinastiei solomonice, care a fost până astăzi unica legitimă în Etiopia. VL *Saba*, IER. *Saba*, PO *Saba*.

[29] *Ufir/Ofir*, gr. Ουφιρ (FRANKF. Ουφειρ), ebr. *ōhīr*, ținut legendar al aurului, de unde flota lui Solomon va lua aur, argint, fildeş și mălmuțe (3 Regi 9, 28; 10, 11 etc.). Au fost propuse mai multe ipoteze de identificare a locului, toate discutabile: estul sau vestul Arabiei; estul Africii, în India. Cea mai plauzibilă pare aceea care plasează Ofirul în Africa, pe coasta Somaliei și de aici ipoteza că numele continentului african ar veni de la numele catăfil. VL *Ufir*, IER. *Ophir*, PO *Ofir*.

Evila/Havila, gr. Ευιλα, ebr. *hāwīlā* (cf. 2, 11 și 10,7 unde numele se referă la un ținut al Paradisului sau la un urmaș al lui Cuș) VL *Evilat*, IER. *Evila*, PO *Hevila*.

Iovan / Iobab, gr. Ιωβαβ, VL Iobab, IER. Iobab, PO Iobab.

[30] Mast / Meşa, gr. Μάσση, ebr. mēschā', un ținut arab. VL Masse, IER. Messa, PO Mesa.

Safira / Sefar, gr. Σωφηρα, VL Gophera, IER Sepher, PO Sefar.

[31] neamuri redă cuvântul gr. αἰ φολαί, care la rîndul său traduce ebr. schibel (sau maffe în varianta sacerdotală „toiağ”) „seminție, trib”, care aici se referă la o comunitate bazată pe legătură de sînge, din afara poporului israelit. VL tribus, IER ezită între cognationes (cf. și v. 20) și familiae (cf. v. 32), PO rude. Întru limbile lor / În neamurile lor (cf. v. 5, 20) redau gr. ἔθνος care traduce ebr. gōš, ce denumește aici o comunitate desemnată prin determinări geografice, rasiale și lingvistice. VL gentes. IER. ezită între gentes (cf. și v. 20) și nationes (cf. v. 32).

CAP 11

[1] rost / grai redau gr. ῥῆμα „buze, cioc” dar și „de lingua qua quis utitur suo dialecto” (cf. Thes. ling. gr.), VL, IER. labium. glas / limbă redau gr. φωνή care traduce ebr. gōš „tot ce poate fi auzit, voce”, în unele contexte φωνή capătă și sensul de limbă.

Se revine acum la relatarea iehovistă, care explică altfel declt aceea sacerdotală, din capitolul anterior, diversitatea populațiilor pe pămînt. Este pedeaşa unei greşeli colective, ce asemeni aceleia a păcatului originar este una a orgoliului nemăsurat (BJ).

[2] și fū / după ce, cf. 6,1.

Senaar — Babilonia, cf. nota 10, 10.

[3] lut / var redau gr. πηλός „lut, chirpici”, VL lutum, IER. cementum „piatră ce se amesteca cu mortarul mortar”.

var / smoață redau gr. ἄσφαλτος „păcură”, VL, IER bitumen.

[4] Textul se referă la zîguratul din Babilon, numit Etemenanki, simbol al muntelui sacru și lăcaș al divinității, „lăcașul temeliiilor cerului și pămîntului” (cf. ELIADE 1981, p. 198). Pe un fundament de 90×90 m se ridicau șapte etaje de înălțimi diferite, fiecare avînd pereții retrași, astfel încît fiecare etaj era înconjurat de o terasă. La al șaptelea etaj se găsea un templu pătrat „lăcașul muntelui” sanctuarul zeului. Înălțimea turnului era de 90 de m ca și fundamentul. După tradiția sumeriană, fiecare cetate trebuia să-și aibă zîguratul său, astfel că este posibil ca turnul să fie un element esențial în construirea unei cetăți. Vîrfurile pînă la cer, care apare și în actele babilonene, este o hiperbolă acolo pentru înălțimea turnului și nu un element mitologic. Tradiția iehovistă va interpreta aceasta ca simbol al unui orgoliu nemăsurat.

În viziunea lirică a lui V. VOICULESCU, Babel simbolizează aspirația dramatică, specific umană, spre desăvîrșire: „Nu e un gînd, ci-o aspră strădanie neștearsă: / M-adun, ure iar, mă nărui cu tot lăuntru meu / Și mă clădesc ca turnul lui Babel, humă arsă, / În lupta grea în taină s-ajung pe Dumnezeu”. (Babel, Poezii 1968, II, p. 233).

[6] lipst / opri redau gr. ἐκλείπειν „a lipsi, a părăsi”, cf. eclipsă se vor apuca / și-au pus în gînd redau gr. ἐπιτίθημι „a pune, a așeza”, care în LXX are o mulțime de sensuri, aici cu înțelesul „a, intenționa” (cf. THEOL. WIB, VIII, p. 160).

[7] să turburăm / să amestecăm redau gr. συγχέω „a amesteca, a tulbura”, cf. VL, IER. confundamus.

[8] turburare / Babilon redau gr. Σύγχυσις „amestecare, tulburare”. Pentru numele orașului și diferitele etimologii cf. 10, 10. VL Confusio, IER. Babel. Motivul a fost des folosit în iconografie, de ex. la biserică din Rozavle / Maramureș.

Domnul / Domnul Dumnezeu, cf. 2,4.

[10] Aici se reia tradiția sacerdotală (v. 10—27, 31—32) abandonată la 10, 32. Este urmarea genealogiei din Cap. 5, restrînsă acum la ascendenții direcți ai lui Avram. În ceea ce privește numele ce apar pînă la v. 18 a se vedea capitolul precedent.

AI. PHILIPPIDE își intitulează, după poemul cu același titlu, un volum din 1967, *Monolog în Babilon*. O aluzie la turnul Babel se desprinde și din poemul *Tainic fel*, din același volum (p. 7): „Era un vălmășag imens de scări, / Asemeni unei uriașe schele / Care-

astupase cele patru scări. / Și eu urcam și coboram pe ele. “ Alegoria din acest poem poate fi interpretată, ca și cea din VT, ca o satiră orgoliului nemăsurat, sfidător.

[11] 300 și 30 și 5 ani / cinci sute de ani — în textul FRANKF. πέντε και τριάκοντα και τριακόσια ἔτη, în altele πεντακόσια ἔτη, cf. VL, IER. quingentos annos.

[18] Ragav, gr. Ραγαν, ebr. r.ʾā, VL Ragau, IER. Reu, PO Regu, BIBLIA 1975 Reu.

Seruh / Serug, gr. Σερουχ, VL Sertuch, IER. Sarug, PO Seruc, păstrat ca nume, Sarugi, în textele acadice și ca nume de oraș Sarugi (la vest de Haran) în textele asiriene.

[22] Nahor din bab. nahhāra, apare ca bunic al lui Avram, 11, 22—26. VL Nachor, IER. Nahor, PO Nahas.

[24] Thara / Terah, gr. Θαρα (FRANKF. Θαρρα), ebr. terah, VL Thara, IER. Thare, PO Tarē.

[25] ani 120 și 9 / o sută douăzeci și cinci, cifra este foarte diferită, ea ezită cel mai frecvent între o sută douăzeci și nouă de ani și o sută nouăsprezece, FRANKF. ἔτη ἑκαττόν εἰκοσύνεξ, altele ἔτη ἑκαττόν εἰκοσιπέντη.

[26] Avram, gr. Ἀβραμ, ebr. ʾabrām „tatăl sublim”, primul dintre Patriarhi, a trăit probabil între secolele al XIX-lea și al XVII-lea i.e.n., după cum par să dovedească mărturiile culturale și politice nebiblice ale timpului. VL, IER. Abram, PO Avraam.

Aran / Haran, gr. Χαρραν, ebr. hārān, VL. Arran, IER Aran, PO Hara, FRANKF. ʾΑρράν.

Lot, gr. Λωτ, ebr. lōt, eponim al moabiților și amoniților (Fac. 19, 30—38, Deut. 2, 2, 19), opusul lui Avram., însă preșuit pentru spiritul său de dreptate (Ințel. 10, 6, Sir. 16, 8, 2 Petr. 2, 7 ss).

[28] țara Haldetlor / Urul Caldeei, gr. χώρα τῶν χαλδαίων, ebr. ʾūr, este vorba de Ur Chasidim, în sud-estul Babiloniei, pe malul unuia dintre brațele Eufratului. Perioada cea mai înfloritoare a fost pe vremea dinastiei a II-a (2110—2003 i.e.n.), după care nu mai este capitala Babiloniei, dar rămîne locul cel mai important al cultului zeului Lunii — Nanna Sin. VL terra Chaldaeorum, IER. Ur Chaldaeorum, PO Urul Haldeului.

Versurile 28—30 aparțin tradiției iehoviste. Cu Terah începe istoria poporului ales, de aceea arborele genealogic se va restrînge, concentrîndu-se asupra lui Avram și Sarai, Nahor, bunicul Rebecăi și Lot, strămoșul moabiților și amoniților.

[29] Sara / Sarai, gr. Σαρα, ebr. sārāj „Prințesa”, VL Sara, IER. Sarai, PO Sarai.

Melha / Milca, gr. Μελχα, ebr. milkā, bunica Rebecăi, soția și nepoata lui Nahor. VL, IER. Melcha, PO Milca.

[31] Haran, gr. Χαρραν, ebr. hārān, a nu se confunda cu numele de persoană. Este un oraș în nordul Mesopotamiei, centru al cultului zeului Lunii, Sin, numit Bēl Harran „Stăpînul din Haran”. VL Charan, IER. Haran, PO Haran.

Este prima migrație pe drumul spre „Țara Făgăduinței”.

CAP 12

[1] Acest capitol, ca și cel următor, aparține tradiției iehoviste, cu câteva completări sacerdotale sau ce aparțin redactorului. Plecarea lui Avram reprezintă primul său act de credință, de care depinde viitorul poporului ales.

să mergi redă în BB gr. δέδρω, care apare în FRANKF., lipsind însă în alte variante.

[2] limbi / neam redau gr. ἔθνος, cf. nota 10, 5.

blagoslovi / binecuvînta redau gr. εὐλογεῖν, care traduce ebr. b.rākā în VT „a numi, a recunoaște sau a face pe cineva important, puternic, plin de succes și fericit”. Izvorul oricărui binecuvîntări este Dumnezeu, care investeste cu puterea ei și pe cel ales de el, binecuvîntînd totodată și comunitatea ce se alină în jurul aleșului său (cf. Fac. 12,2 ss., 30,27; 30,29, Num. 24,9, Is. 19,24, Ier. 4,2). Patriarhii transmit-

binecuvîntarea mai departe urmașilor lor (Fac. 9, 26 ss., 27, 23-29, 49). Puterea cuvîntelor binecuvîntării îl ocrotește pe cel ales atîta vreme cît este vrednic de ea și cît Dumnezeu nu și-o retrage. Omul însuși nu-și poate retrage binecuvîntarea, odată rostită (cf. Fac. 27, 33-37).

[3] Ultima parte a versetului ar însemna în ebraică „Fii binecuvîntat precum Avram”, dar LXX și NT (Gal 3, 8) au înțeles „prin tine vor fi binecuvîntate toate neamurile”. Aceasta mai apare în Fac. 18, 18; 22, 18; 26,4; 28, 14.

[4] *Dumnăzdu / Domnul*, în toate variantele, inclusiv FRANKF. se înțîneste κίριος.

[5] *unelle / averile* redau gr. τὰ ὑπάρχοντα „proprietate, avere”, den *Harar / In Harar* în FRANKF. ἐκ Χαρράν, „din”, în alte variante mai aproape de textul original ἐν Χαρράν.

[6] și *Intrără la...* din BB, în FRANKF, aparține versetului 6, în alte variante versetului 5.

Sihem / Sichem, gr. Συχημ, ebr. *shkem*, oraș canaanit în munții Efraim, între Ebal și Garizim (de aici probabil și numele orașului „grumaz” — se afla ca grumazul între doi umeri), important centru comercial din Palestina de Mijloc, amintit de textele egiptene începînd cu sec. al XIII-lea î.e.n. Populația originală era nesemantică. Ulterior este locuit de populațiile israelite ce nu au luat parte la Exil și devine centru de cult al Israelului (Deut. 27). Metropola politică a triburilor din nord, este primul oraș regal al Israelului și apoi capitala Regatului din Nord. VL, IER *Sychem*, PO *Sichem*.

stejarul cel înalt / stejarul Mamri redau gr. τὴν ὄψυν τὴν ὀψηλὴν „stejarul cel înalt”, VL *ad quercum altam* „stejarul cel înalt”.

[7] *s-a arătat* redă gr. ὤφθη < ὄραω, care traduce ebr. *ntr'ā* „devine vizibil”, în VT teofania lui Iahve era încă arhaic reprezentată, ca prezență corporală, iar cuvintele lui erau percepute sensibil. Încă de la început teofania lui Iahve este însoțită de promisiuni, care odată împlinite se deschid spre alte promisiuni.

jerfelnice / altar, cf. nota 8,20. Avram va ridica altare în toate locurile unde I se arată Iahve (Fac. 13,4; 22,9), în special pe înălțimi. Nu toate altarele erau destinate jertfei, multe reprezentau locuri de pomenire.

[8] *Vethil / Betel*, gr. Βαιθηλ, ebr. *bēl* „casa lui Dumnezeu”. După Ierusalim, cel mai frecvent loc amintit în VT, așezat la 19 km de Ierusalim, la o altitudine de 880 m. Conform Fac. 28, 19, orașul s-ar fi numit inițial *Luz* „migdal” (locul mai este și astăzi bogat în migdali). Este probabil ca numele sanctuarului zeului canaanit Beth-El să fie preluat apoi de oraș. Din alte texte reiese că la începutul perioadei israelite cele două orașe *Luz* și *Betel* erau deosebite, primul fiind amintit de textele egiptene; începînd cu secolul al XIII-lea î.e.n., *Betel* devine unul dintre centrele importante ale religiei israelite, iar în epoca Judecătorilor devine chiar sanctuar național (Jud. 20, 26; 21,2 ss.), rămînînd încă la începutul monarhiei un loc de pelerinaj foarte popular (1 Regi 10, 3); VL, IER, *Bethel*, PO *Betel*.

despre răsărit / Hat la răsărit în FRANKF. lipsește Ἀγγαί, ebr. *hā'aj*, cetate canaanită la est de *Betel*. VL *Agge*, IER. Ai, PO *At*. Israelii se orientau după răsăritul soarelui și astfel estul era denumit *qedem* „înainte”, apusul „în spate” *'āhōr*, nordul fiind la stînga, iar sudul la dreapta. Punctele cardinale erau denumite și după cele patru colțuri sau vînturi ale lumii: *mizrāh* „est”, *ma'ārāb* „vest”, *š. mōl* „nord”, *jāmīn* „sud”. Un alt sistem de orientare era acela după ținuturile învecinate: *negeb* „deșertul” pentru *sud*, *jam* „marea” pentru *vest*, sau *sāphōn* „nerușinarea” metaforă a Asirului sau Babilonului, pentru *nord*.

care I s-a arătat lui, această ultimă parte a versetului lipsește din alte variante LXX, în FRANKF. τὸ ὀφθέντι αὐτῷ.

[9] *lăbărl / făcîndu-și noapte de noapte tabără* redau gr. ἐστρατοπέδουσιν < στρατοπεδεύειν „a așeza tabără”.

pustiu / miazăzi redau gr. ἐν τῇ ἐρήμῳ, care aici traduce ebr. *negeb*, unul din termenii ce denumesc sudul. Traducerile textului original sînt ezitante, se pare că textul se referă aici nu la punctul cardinal, ci la deșertul propriu-zis (BJ).

[13] Această povestire iehovistă, pe care o vom regăsi și în Fac. 20 (pasaj de proveniență elohistă) și Fac. 26, 1-11 (iehovistă), cele-

brează frumusețea strămoșilor, dar și abilitatea lor, precum și ocrotirea pe care le-o acordă Dumnezeu. Ea poartă amprenta unei epoci în care minciuna nu era disprețuită, iar viața bărbatului era mai importantă decît onoarea femeii. Conștiința morală se va forma progresiv sub îndrumarea divină. Pasajul a fost aproplat și de un obicei al Mesopotamiei, conform căruia bărbatul își putea adopta fictiv nevasta ca soră, în acest caz ea bucurîndu-se de un mare prestigiu și de privilegiul deosebite (BJ).

[16] *mîșcol / caltri* redau gr. ἡμλονοί.

CAP 13

[1] în *pustie / spre Negeb*. cf. nota 12,8. VL *in desertum*, IER. *ad australem plagam* „în ținutul din nord”. Avram întorcîndu-se pe același drum, ținutul Negeb era acum în nord. PO *către amiazăzi*.

[2] În textul FRANKF. lipsește χρυσίω „în aur”.

[3] *Anghe / Hai*, cf. nota 12,8.

[4] *cortul / mai înainte* — textul ebraic este corupt, de aceea diverse lecțiuni, în FRANKF. σκηνή „cort”, în altele τὴν ἀρχήν „la început”, VL *initio* „la început”, IER. *prius* „mai înainte”, PO *dentium*.

[5] *dobitoace / corturi* în textul FRANKF, κτήνη „dobitoace”, în alte variante, cele mai frecvente σκηναί „corturi”, VL *iumenta*, IER. *tabernacula*, PO *corture*.

[7] *Ferezeii*, gr. Φερεζαῖοι, ebr. *p. rizzl*, populație ce nu este amintită în nici o listă a popoarelor, de aceea s-a emis ipoteza originii lor precanaaniene. După alte ipoteze ar fi vorba de o populație nurită. VL *Ferezaei*, IER. *Pherezeus*, PO *ferzeii*.

[8] *Intru mijlocul meu și al tău / între mine și tine*, cf. nota 1,4.

oameni frați / rude redau gr. ἀδελφοὶ ἀδελφοί (probabil un ebraism) tradus literal „oameni frați”. VL *viri fratres nos sumus*, IER, *fratres enim sumus*, PO *frați*.

[10] *împrejurul / cîmpia* redau gr. περίχωρος „ținutul din jur”, aici este utilizat ca termen geografic și denumește valea de jos a Iordanului pînă în sudul Mării Moarte. VL, IER. *regionem*, PO *ținut*.

Zogora / Toar, gr. Ζογορα, ebr. *šō 'ar* „mic”, oraș în sudul văii Iordanului. În 19,20, prin etimologie populară, îi este derivat numele de la *mis'ar* „închisoare”, iar în 19,22 ss., este locul de refugiu al lui Lot. Ulterior este amintit numai ca oraș moabit (Deut. 34,3, Is. 15,5). VL *Zogora*, IER *Segor*, PO *Zoar*.

[11] *împrejurul / cîmpia*, cf. versetul anterior.

[17] și *semințelii tale în veac* — în unele variante LXX nu apare această ultimă parte a versetului.

[18] *Mamri*, gr. Μαμβρη, ebr. *mamrē*, era probabil încă înaintea lui Avram un loc sacru.

Hebron, gr. Χεβρων, ebr. *hebrōn*, așezare la 36 km sud de Ierusalim. La 3 km nord se afla Mamri.

CAP 14

[1] *Amarfal / Amrafel*, gr. Ἀμαρφαλ, VL *Amrafal*, IER. *Amrafel*, PO *Amrafer*, ar putea fi identificat cu Hamurabi, ale cărui noi datări (1792-50 sau 1728-1686 î.e.n.) ar corespunde epocii lui Avram. Filologic însă nu poate fi găsită nici o explicație convingătoare pentru legătura celor două nume.

Senaar. cf. nota 10, 10.

Arioh / Arioc, gr. Ἀριώχ, ebr. *'arjōk*, i.-e. *arjaka*, VL nu este, IER. *Arioch*, PO *Arioc*; s-a încercat identificarea sa cu Rim-Sin, al treisprezecelea rege din Larsa, dar filologic este la fel de impo-

sibil, ca și în exemplul precedent, a se găsi o explicație plauzibilă. Numele este huritic și se înclințește ca *Arritūk* sau *Arritūkki*.

Ellasar / Elasar, gr. Ἐλλάσαρ, ebr. 'ellūsār, VL nu este, IER, rex Pontii, PO *Elasar*. Probabil Larsa din sudul Babiloniei.

Hodologomor / Kedarlaomer, gr. Χοδολλογομορ, ebr. k.dorlā'omer, VL nu e, IER. *Chodortahomor*, PO *Chederlaomer*. Nume elamitic care ar însemna „slujitorul (zei)ci) Leganar”, neidentificat.

Elam, Ἀλάμ, FRANKF. ἐλάμ, cf. nota 10,22.

Thargar / Tidal, gr. Θαργαλ, VL nu este, IER. *Thadal*, PO *Tidia*. Acest capitol nu aparține nici uneia dintre cele trei surse importante ale Pentateuhului. Pare a fi o copie tirzie a textelor vechi. Numele celor patru regi ai Orientului au forme arhaice, dar nu pot fi identificate cu nici un personaj istoric cunoscut. Este imposibil ca Elamul să fi stăpinit vreodată cetățile de la sud de Marca Moartă și să fi condus o alianță din care să facă parte un rege amorit, unul hurit și un altul hitit. Pasajul vrea să-l alăture pe Avram unei mari istorii și să adauge figurii sale și aureola gloriei militare (BJ).

[2] *Vala / Bera*, gr. Βαλα, VL nu este, IER. *Bara*, PO *Bera*.

Varsa / Birša, gr. βαρσα, VL nu este, IER. *Bersa*, PO *Birsa*.

Senar / Šinab, gr. Σεννααρ, FRANKF. Σεννααρ, VL nu este, IER. *Sennaab*, PO *Sinab*.

Semover / Šemeber, gr. Συμοβορ, VL nu este, IER. *Semeber*, PO *Semeber*.

Sevoim / Teboim, gr. Σεβοίμ, FRANKF. Σεβείμ, VL nu este, IER. *Seboim*, PO *Seboi*, cf. nota 10,19.

Valac / Bela, gr. Βαλακ, ebr. belā', VL *Bale*, IER. *Bala*, PO *Bela*, altă denumire a Țoarului.

Stgor / Țoar, cf. nota 13,10.

[3] *valca ceia a sării / sidim* redau gr. ἀλόκη „sărătă”. VL *apud vallem salsam*, IER. în *vallem Silvestrem*, PO *Siddim*. Cuvântul ebraic 'siddim a fost tradus de greci prin „valea sărată”, iar de IER. prin *vallis silvestris* „valea împădurită”, această ezitare este justificată și de faptul că este singurul loc în care cuvântul este atestat pentru a numi regiunea în care regele Kedarlaomer și aliații săi au învins orașele din pactul numit *Pentapolis*. Există mai multe ipoteze de identificare a sa, cel mai frecvent se propune actuala parte de sud a Mării Moarte.

[5] *uriașii* redă gr. γίγαντες. VL *gigantes*, IER. *Rafaim*, PO *uriași*, BIBLIA 1975 *Rafaim*, ebr. r. p̄hāim, cuvântul apare în VT de zece ori și denumește o populație legendară a Palestinei. Înțelesul original ar fi „cei mari”, „prinții” (cf. acad. *rabū*). Aceștia, ca și cei ce sunt alături de ei, erau reprezentanți ca neamuri de uriași. Este de remarcat că același cuvânt denumește în VT și sufletele sau umbrele morților (cf. Ps. 87, 11 ss. Is. 26,14 etc.).

Astaroth și Carnain / Așterot — Carnaim, gr. Αστροφθ Καρναιν FRANKF. Αστροφθ και ..., ebr. 'ashtārōt qarna'im, o cetate sau două din Transjordania. Prima parte a cuvântului „orașul lui Astartea”, cea de a doua „Astartea cu două coarne”, deci centru sau centre de cult ale acestei zeițe. VL, IER. *Astaroth Carnaim*, PO *Astarot în Carnaim*.

limbile tari / neamurile puternice, cf. nota 10,5. VL *gentes fortes*, IER. *Zuzim*, PO *Suzim*, BIBLIA 1975 *Zuzim*.

Gomei / Emimi, gr. τοὺς Ουμμαιοὺς, ebr. 'emīm „groază, fantomă”, nume moabit pentru locuitorii legendari ai Palestinei. VL *Onumaeos*, IER. *Emim*, PO *Emim*.

Saviei / Šave Chiriataim, gr. ἐν Σαυή, VL *Sauhe*, IER. *Save Cariataim*, PO *cimpul lui Cariataim*, cetate moabită.

[6] *Horei*, gr. χορραίοι, ebr. hōrī, locuitorii originari ai Edomului (cf. Fac. 32,4; 36, 20 ss.; Deut. 1,44; 2,4; 12,22). În secolele XV și XIV i.e.n. statul lor Mitanni a avut o mare importanță politică în Mesopotamia de Sus. VL *Correos*, IER. *Chorreos*, PO *Horeosi*.

Seir gr. Σηίρ, ebr. sē'ir „împădurit”. VL, IER. *Seir*, PO *Seir*.

Tereminto ai Faranii / cimpia Faran redau gr. τερεμίνθου τῆς Φαραν, τερεμίνθος „terebint” (arbore rășinos răspândit pe coastele Mediteranei), *Faran*, ebr. p̄rān, cf. 10,12; aici este presupus orașul Elath. VL nu este, IER. *ad campestris Pharau*, PO *Faraaru*. Cetățile populațiilor amintite erau toate pe marele drum care coboară la Marea Roșie.

[7] *izvorul Judecății*, gr. πηγὴ τῆς κρίσεως, un izvor, dar și un loc de judecată, a cărei localizare este nesigură. VL *ad fontem iudicii*, IER. *Mesfal* (una din localizările propuse), PO *Mtsfal*.

Cadis / Cadeș, gr. Καδης, ebr. qādēš, a jucat un rol foarte important în istoria formării poporului israelit. La templul de lângă Izvor s-au adunat credincioșii lui Iahve pentru a celebra o sărbătoare comună. VL, IER., PO *Cades*.

Amalie / Amaleh, gr. Ἀμάληκ, ebr. 'āmāliq, populație semitică, înrudită cu israeliții și edomiții. VL *Amalec*, IER. *Amalechitarum*, PO *amalechiteanilor*.

Amorei, gr. Ἀμορραῖοι, ebr. 'ēmōrī, cf. nota 10,15. VL, IER. *Amorrhœum*, PO *amoritani*.

Asason-Thamas / Hajafo -Tamar, gr. Ἀσασονθαμαρ, VL *Sasanthem*, IER. *Asasonthamar*, PO *Haseson*, oraș la granița de sud a Canaanului, la sud-estul Mării Moarte.

[11] *luară muntele...* — în FRANKF. ἐλαβον, care în alte variante lipsește.

călărimea / averile redau gr. ἡ ἱππος „iapă; călărime”, o traducere, falsă în LXX, a cuvântului ebraic *rachus* „avut, avere”. VL *equitatum* IER. *substantia* „avut, avere”, PO *marha* „vită”.

avuturile lor / bucatele în FRANKF. τὰ ὑπάρχοντα „avut”, în alte variante τὰ βρώματα „bucate”.

[12] *unellele / averea* redau gr. ἀποσκευή „gospodărie, avut”.

[13] *celui trecut / evreul* redau gr. ὁ περὶ τῆς „priebeag, emigrant”, care în LXX traduce cuvântul ebraic *brim*, denumire profan-etnică a poporului lui Israel. Sensul exact al cuvântului nu a rămas mereu același. În relatările mai vechi ale VT apare „aproape” meru „ca „neliber și, în ochii străinilor, disprețuit”. Cuvântul a fost apropiat de egipt. 'pr, ugarit. 'pim sau de 'd̄bar „a pribegi” ceea ce a condus la sensul de „nomad” sau „cel ce vine de peste (granița?, Eufrat?, Iordan?)”. VL *transluvialis*, IER *Hebreus*, PO *evreiu*.

Mānvri, cf. nota 13, 18 — inițial probabil numele prințului amorit, aliat cu Avram, devenit prin brachiologie toponim.

Eshol / Escol, gr. Ἐσχολ, ebr. 'esclōl „strugure”.

Efnan / Aner, gr. Ἐφναν.

împreună lăcuitori / aliași redau gr. συνωμόται „uniți prin jurământ, aliași”.

[14] *Dan*, gr. Δαν, ebr. dān, oraș la unul din izvoarele Iordanului cel mai nordic oraș al Palestinei, pomenită și prin numirea granițelor ei — de la Dan la Beerșeba (Jud. 20, 1). Numele vechiului oraș locuit de canaanii era Lais sau Lesem. VL, IER, *Dan*, PO *Danic*.

[15] *Hove / Hoba*, gr. Χόβα, VL *Choba*, IER. *Hoba*, PO *Hoba*.

Damasc, gr. Δαμασκός, ebr. dammēseq, amintit aici pentru fițlia oară în VT și pomenit meru ca fiind capitala Siriei. VL, IER. *Damascus*, PO *Damasc*.

[16] *călărimea*, cf. nota v. 11.

unellele / averea, cf. nota v. 12.

Savi / Šave, gr. Σαυή „vale, platou” fără nume propriu. Amintită și în 2 Regi 18,18, se găsea, după Iosefus, la mai puțin de 400 de metri de Ierusalim.

[18] *Melhisdec*, gr. Μελχισεδεκ, ebr. malki-sedeq „Melek este drept” sau „Sedec este rege”, rege — preot al Ierusalimului.

Salim, gr. Σαλημ, ebr. schālm, VL IER. *Salem*, PO *Salim*, nume al Ierusalimului.

Este sigur că versetele 18—20 sînt un adaos ulterior, care are rolul de a-l lega pe Avram de Ierusalim și de a legitima dreptul de zecețuială al clerului. Pasajul ridică și ridică o serie de întrebări, fiind foarte mult exploatată în exegeza patristică. El (Elyon, al cărui preot este Melhisdec, cuvînt compus din două elemente, fiecare numind o divinitate distinctă din panteonul fenician, este identificat cu Dumnezeul lui Avram. Elyon este utilizat mai cu seamă în psalmi ca unul dintre numele divine. Aducerea plîinii și a vinului, interpretată de către exegeza patristică drept sacrificiu euharistic, iar apariția lui Melhisdec în psalmul 109, 4, ca una dintre figurile lui David (și acesta rege-preot), au furnizat aceleași exegeze un argument în plus pentru identificarea lui Melhisdec cu Isus.

[20] *binecuvîntat să fie Dumnezeu*, gr. εὐλογεῖν θεόν, o formulă foarte precisă a vieții religioase, care are ca obiect al „binecuvîntării” pe Dumnezeu, iar înțelesul ei este acela de „a preamări, a slăvi pe Dumnezeu”. Omul israelit, care își concepe întreaga viață supusă voinței divine, nu-și putea exprima mai bine credința, recunoștința și speranța decât prin preamărirea numelui lui Iahve.

[21] *call / avertile*, cf. nota v. 11.

CAP 15

[1] *după cuvintele / după acestea* redau gr. μετὰ δὲ τὰ ῥήματα. ῥήματα alături de λόγος traduc în LXX ebr. *dăbār* „cuvînt”, dar ῥήματα a preluat în LXX și NT și sensul de „eveniment, care prin cuvînt este fixat și relatat”, ceea ce constituie fără îndoială un ebraism, Evreii credeau că orice cuvînt rostit trebuie să reflecte raportul real dintre el și conceptul exprimat. În acest verset ῥήματα se întîlnește cu ambele sensuri. VL *post haec verbā*, IER. *his itaque transactis*.

In videnda populi / in vis. În FRANKF. se întîlnește ἐν ὁράματι τῆς νόκτου, în alte variante lipsește partea ultimă a sintagmei; ὁραμα „ceea ce este de văzut” are în limbajul biblic sensul permanent de *visione*, una dintre modalitățile epifaniei divine. VL *in visu*, IER. *per visionem*, PO în *vedere*.

Acest capitol aparține tradiției iehoviste, în care sînt inserate probabil și primele urme ale aceleia elohiste. Credința lui Avram este pusă la încercare prin aceea că promisiunile făcute întîrzie să se împlinească. Ele vor fi reinnoite și pecetluite printr-o alianță (BJ).

[2] Partea a doua a versetului este foarte coruptă în ebraică, se poate citi aproximativ așa: „și fiul — urmează un nume indescriabil — din casa mea este Eliezer din Damasc”. În LXX apare ca nume Μασηχ sau Μασηχ. De aceea diferiții traducători au încercat să dea un sens textului, sau au renunțat la el. VL *Masech*, IER. *procuratoris domus*, PO *dregătorul casei mele*. De altfel, prin versetul al treilea, o adăugire ulterioară, se încearcă clarificarea versetului anterior.

Eliezer, gr. Ἐλιεζερ, ebr. *‘ēlī‘ezer* „Dumnezeul (meu) este ajutor”, aici apozitie pe lângă Damascus, reprezintă un joc de cuvinte cu *benmescheq* care înseamnă probabil „fiu moștenitor”. Acesta re apare în Fac. 24, unde este cel mai vechi slujitor al casei lui Avram, trimis în Mesopotamia ca pețitor pentru Isac.

[6] *Intru dreptate* traduce gr. δικαιοσύνη, care redă incomplet conceptul ebraic, ce presupune echitatea relației dintre două părți. În cazul de față Avram și Iahve. Întreaga gândire religioasă a israeliților este centrată pe ideea alianței cu Dumnezeu, *dreptate* înseamnă în acest caz atitudinea conformă acestei alianțe, atât a părții divine, cît și a celei umane. Credința lui Avram este încrederea în împlinirea unei promisiuni omenește nerealizabilă. Iahve îi recunoaște meritul — acela al unui comportament conform voinței sale și supus judecării Dumnezeului celui drept. VL *aestimatum est et ad iustitiam*, IER. *reputatum est et ad iustitiam*, PO *se ment lui pre dreptate*.

[7] *fară haldelor / Urul Caldei*, cf. nota 11, 28.

Eu Dumnezău / Eu sînt Dumnezeu, gr. Εγώ ὁ θεός, formulă specifică a epifaniei divine prin care Iahve, ca Dumnezeu cîrmuitor și mîntuitor, se adresează așezilor săi ca să le aducă la cunoștință voința sa.

[9] *Ia mie / adu-mi* redau gr. λαμβάνειν „a lua” dar și „a procura”.

[11] *șezu / alunga* redau gr. συνῶθειν „a sta împreună, a se așeza împreună”, o traducere falsă în LXX a textului ebraic. VL *consedit is*, IER. *abigebat cas*, le-a alungat” PO *gontia pre tale*.

[12] *amefală / toropeală*, cf. nota 2,21; ἔκστασις înseamnă în VT fie „necunosc” (Deut. 28,28), fie „spaimă și scribă provocate de eazuze naturale” (Fac. 27,33), cel mai adesea „spaimă în fața numinosului”. Aici ca și în 2,21 dănumește ameșeala trimisă de Iahve. VL *pavor*, IER. *sopor*, PO *mare somn*.

[13] *știiă vei știi / trebuie să știi* redau gr. γινώσκων γινώσθη care reprezintă un ebraism; VL *scies*, IER. *scito praenoscens*, PO *să știi*.

[14] *limba / neamul*, cf. nota 10,5.

gălire / avere redau gr. τράφεις, cf. nota 14,12.

[15] *hrăntindu-te / te vor îngropa* — diferența de traducere se datorează confuziei care apare în variantele LXX între τράφος (și în FRANKF.) < τρέφειν „a se hrăni” și τάφεις < θάπτειν „a înmormînta”. VL *nutritus eris*, dar IER. *sepullus eris*, PO *vor îngropa tine*.

[16] *Amoreilor*, cf. nota 10,16; datorită riturilor păgîne și a păcatelor lor se bucurau de un renume rău (3 Regi 21, 26, 4 Regi 21, 11). Versetele 13—16 reprezintă un adaos la relatarea iehovistă.

[17] Vechi rit de alianță; participanții treceau printre bucățile de carne sîngerindă și chemau asupra lor soarta animalelor jertfite, dacă și-ar fi călcat jurămintul. Sub simbolul focului (cf. Fac. 3,2; 13,21; 19,18) trece Iahve însuși, singur, căci este un angajament unilateral, bazat pe alegerea divină liberă și pecetluită solemn printr-un jurămint imprecatoriu — trecerea printre animalele despicate (BJ).

[18] *Efrat / Eufrat*, gr. Ευφράτος, ebr. *p. rāt* „rîul, marele fluviu” socotit granița cea mai de est a Palestinei, a țării promise (Fac. 23,31, Deut. 11, 24).

[19] *chenet*, cf. nota 10, 22. VL *Caeneos*, *Citeos*, PO *chenit*.

chenezet, gr. Κενεζαίους, populație venită în ținutul de la sud de Iuda. VL *Cenezaeos*, IER. *cenezeos*, PO *enezet*.

chedmonet gr. Κεδμωναίους, VL *Celmonaeos*, IER. *Cedmonaeos*, PO *chedtmonit*.

[20] *hetel*, cf. nota 10,15.

fererezei / fererezet, gr. Φερεζαίους, VL *Frezaeos*, IER. *Pherezeos*, *fererezit*.

rafaini / refalmi, cf. nota 14,5.

[21] *amoret*, cf. nota 10,16.

Bananei / canaanet, cf. nota 10,6.

evel / hevel, cf. nota 10,17.

gheneset / ghergheset, cf. nota 10,16.

teuset / tebuset, cf. nota 10,16.

CAP 16

[1] *Relatare iehovistă în care sînt inserate cîteva elemente sacerdotale* (vv. 1, 3, 15—16).

Agar, gr. Ἀγαρ, ebr. *hāgār*, cuvîntul este arab și nu egiptean, dar Egiptul era din cele mai vechi timpuri o importantă piață de sclavi. VL, IER. *Agar*, PO *Agara*.

[2] Conform dreptul mesopotamian, o femeie sterilă putea da bărbatului său o slujnică drept concubină, recunoscînd copilul născuți din această unire ca al său.

[4] *au luat în zgău / este însărcinată* redau sintagma gr. ἐν γαστρὶ ἔχει „are în pîntece”.

[6] *o supără / prigonit-o* redau gr. κακῶν, „a trata rău, a maltrata”.

[7] *Ingerul Domnului Dumnezău / Ingerul Domnului* redau gr. ἄγγελος κυρίου τοῦ θεοῦ în FRANKF., sau ἄγγελος κυρίου în alte variante.

Inger, gr. ἄγγελος, „trimis, mesager”, ebr. *mal’āk* „trimis, mesager” denumește în VT soll al oamenilor sau al lui Iahve (Fac. 32, 4, Jud. 9, 3, Is. 44, 26). Sensul cu ioscuit a fost consacrat în Evul mediu, dar și atunci accentul a fost pus nu atât pe natura sa, cît pe funcția sa, aceea de trimis în slujba Domnului sau al Satanei (cf. AUGUSTIN, *Sermo*, 7, 3: „angelus enim officii nomen est, non naturae”) în VT acești soll ai lui Iahve sînt numiți după menirea lor, prin cuvîntul amîntit (Fac. 19, 1; 28, 12; 32, 2, Ps. 102, 20), după înfățișarea lor, ca oameni și fără aripi (Fac. 18, 2, 16; 19, 10, 12), după relația pe care o au cu Divinitatea — „oștirea lui Iahve” (Is. Nav. 5, 14), „oștirea cerească” (3 Regi 22, 19). Au trăsături războinice (Fac. 32, 2 ss.), stau în cer lângă Dumnezeu (Fac. 21, 17; 22, 11), conform

unci alte tradiții locuiesc și pe pământ (Fac. 32, 2). *Ingerul lui Iahve* este în VT reprezentantul Domnului, el poate vorbi și acționa în numele acestuia (Fac. 24, 7; Ies. 14, 19; 23, 20 ss., 32, 34; 33, 2, Num. 20, 16, Jud. 21, 1 ss.). Este de fapt una din formele epifaniei divine. În acest capitol precum și în Fac. 21, 17 ss., 22, 11 ss., 31, 11 ss., Ies. 3, 2 ss., Num. 22, 22 ss., Jud. 6, 11 ss., 13, 3 ss. identificarea este neîndoieabilă, Ingerul Domnului este întruchiparea lui Iahve.

pre pământ / la izvorul, în FRANKF. עַל-יְהוָה יָרֵד, în alte variante עַל-יְהוָה יָרֵד, ceea ce este conform textului ebraic. *Șur*, gr. Σοφ VL, IER, *Sur*, PO *Saru*.

[10] *Inmulțind înmulți-vou / voi înmulți foarte* redau sintagma gr. πληθύνων πληθύνω, un ebraism, repetarea verbului are valoare intensivă.

[11] *Ismail / Ismael*, gr. Ισμαήλ, ebr. *jisch'ma'el* „Dumnezeu aude”, li vor urma 12 triburi, care vor locui în stepele din Iordania de est și în Nordul Arabiei ca nomazi și comercianți (Fac. 25, 12–18; 37, 28; 39, 1). După o viață nestatornică, moare în vîrstă de 137 de ani (Fac. 25, 17). VL, IER. *Ismahel*, PO *Izmail*.

[12] *moie / sălbatic* redau gr. ἄγροκος „rustic, grosolan”. VL *rusticus*, IER. *ferus*. În textul ebraic *fara*, care a fost interpretat ca „asin sălbatic”.

[13] *numele celui ce grăia*, în toate variantele LXX δνομα κόριου.

ce (m-ai) socotit redă gr. ἐπίδων part. al verbului ἐπίδειν „a privi, a vedea”. Iahve este numit aici 'el-rōl. Ebr. *'el ugarit. 'l acad. *ilu*, arab. *ilah* este denumirea semitică a divinității.

Sensul primordial nu poate fi stabilit exact, dar toate etimologiile propuse sînt de acord că prin acest cuvînt se exprima ideea de *putere, măreție*. Începînd cu mil. al III-lea, cuvîntul apare ca apelativ divin și nume propriu. În VT denumește atît pe Iahve, cît și divinitățile păgîne. În majoritatea cazurilor, atunci cînd se referă la Iahve este însoțit de un determinant, ce reprezintă probabil denumirea locală a aceleiași mari divinități. 'El-Rōl ar putea însemna „Dumnezeul viziunii”, dar textul este dificil de interpretat (BJ).

[14] *am văzul* redă gr. εἶδον, aor. al verbului ὄραω „a vedea”. Diferența de traducere se datorează omonimiei formelor de pers. I și a III-a sg. Numele ebraic *hajro'i* se poate interpreta după BJ ca „întîlna celui viu care mă vede”. Cf. IER. *puleum viventis et videntis me*.

Cadiș / Cadeș, cf. nota 14, 7.

Varah / Bared, gr. Βαραχ, VL *Barad*, IER. *Barrad*, PO *Bared*.

CAP 17

[1] *Eu sînt Dumnezeul tău* — ebr. *El-Schaddai*, tradus în greacă prin θεός παντοκράτωρ „Dumnezeu cel Atotputernic”, în LXX prin θεός numai. Cuvîntul este arhaic și a fost reșinut mai cu seamă de tradiția sacerdotală (cf. Fac. 28, 3; 35, 11; 43, 14; 48, 3 și probabil 49, 25, Ies. 6, 3). Apropiat de acad. *šadū* „munte” ar însemna „preainaltul stăpîn” sau, mai nou, de ebr. *sadeh* „cîmpie, stepă” ar fi deci „Dumnezeul stepei”. Tradiția rabinică îl interpretează ca „Cel ce își este suficient sieși”. Cuvîntul este probabil un apelativ divin adus de strămoși din Mesopotamia de Sus.

să fii bine plătit redă gr. εὐαρεστεῖν, cf. nota 5, 22.

te fă curat / fii fără prihană redau gr. ἄμεμπος „fără pată”.

[2] Acest capitol, ce aparține tradiției sacerdotale, conține o nouă relatare a alianței dintre Iahve și Avram. Alianța cuprinde aceleași promisiuni ca în relatarea iehovistă (Cap. 15), dar acum i se înșur omului o serie de îndatoriri: perfecțiunea morală (v. 1) și circumcizia ca semn exterior al alianței, ce se va răsfrînge și asupra urmașilor. Făgăduința și circumcizia devin acum semnele distinctive ale poporului ales (Ieș. 2, 24, Ps. 105, 8–11, Sir. 44, 19–22).

[5] *limbi / popoare*, cf. nota 10, 5.

Avraam, gr. Ἀβραμ, ebr. 'abrahām, cele două forme ale numelui sînt probabil două variante dialectale ale aceluiași cuvînt, aici expli-

cat prin asonanță cu 'abhamōn „tată al unei mulțimi”. Conform concepției antice, numele nu denumea numai ființa care-l purta, ci li determina și natura, orice schimbare a numelui reprezenta și schimbarea destinului (BJ). VL; IER. *Abraham*.

[6] *foarte, foarte* redă gr. σφόδρα σφόδρα; în greaca țirlic ca și în latina populară repetarea adjectivului suplina un superlativ.

[8] *ținere / stăpînire* redau gr. κατάσχεσις „posesiune, stăpînire” < κατέχω „a ține strîns, a poseda”.

[10] *obrezuască / tăiat împrejur* redau gr. περιτομήθησεται < περιτέμνω „a tăia jur împrejur”. Circumcizia (ebr. *mūla*, gr. περιτομή), practică foarte răspîndită la multe popoare primitive (Africa, Oceania; Indonezia), a apărut probabil inițial în Africa. Folosirea unui cuțit de piatră dovedește vechimea ei. În afară de evrei, ea se întîlnește și la aite populații semitice (egipteni, arabi), nu însă la semții orientali (asirieni, babiloneni, filistenii). Semnificația sa primordială este nesigură, era probabil un vechi ritual de inițiere la viața clanului și căsătorie. Religia israelită i-a conferit un nou sens și anume acela de semn al alianței și condiție a apartenenței la poporul ales. Ea începe să capete o mare importanță începînd cu epoca exilului. În NT îi corespunde Botezul.

[11] *trupul / plelea*, cf. nota 2, 21.

acoperirea marginii / prepușulul redau gr. ἀκροβυστία.

[13] În FRANKF. prima parte a versetului este inclusă în versetul anterior.

[15] *Sara* gr. Σαρρα, ebr. *sāraj / sārā* „prînșesă”, probabil două forme ale aceluiași nume, explicat aici ca „mamă de popoare și regi”. VL, IER. *Sarra*, PO *Sara*.

[16] *limbi*, cf. nota 10, 5.

[17] *Risului lui Avraam* îi corespund acela al Sarei din 18, 12 și al lui Ismael din 21, 9. Ele sînt tot atîtea aluzii la numele lui Isaac, o prescurtare de la *jishāq-el* „Dumnezeu rîde”, un ris prietenos al divinității este amintit și de textele ugarite. Risul lui Avraam exprimă mai puțin nelcrederea, cît uimirea în fața unei astfel de promisiuni, el dorește o confirmare, pe care o solicită amintînd de existența lui Ismael (v. 18), ce ar fi putut fi moștenitorul promis (BJ).

[19] *Isaac*, gr. Ἰσαακ, ebr. *jishāq* sau *jishāq*, cf. v. 17 VL, IER. *Isaac*, PO *Isac*.

ca să fii lui Dumnezeu, în FRANKF. εἰ αὐτῷ θεός care în alte variante ale LXX, ca de altfel și în textul ebraic, lipsește.

[20] *il voi crește* redă gr. αὐξάνω care în FRANKF. lipsește. 12 *limbi neamuri*, cf. nota 10, 5.

[26] *obrezut / tăiat împrejur*, cf. nota v. 11.

CAP 18

[1] În partea sa finală, relatarea iehovistă redă epifania lui Iahve, însoțit de doi „bărbați”, care conform 19, 1 sînt Ingeri. Textul ezită în mai multe locuri între singular și plural: Cele trei ființe divine căroră Avraam li se adresează la singular, au fost interpretate de mulți Părinți ai Bisericii ca un semn al misterului Sf. Treimi, care se va revela abia în NT. Capitolul de față este o pregătire a celui ulterior, iehovistii preluînd și reinterpretînd o veche legendă despre distrugerea Sodomei, la care participau trei personaje divine. În același timp acest episod formează nucleul „ciclului Lot”, care va fi atașat „ciclului lui Avraam”.

[2] Închinarea pînă la pământ nu reprezintă un act ritual, ci o formă de politețe. Avraam nu recunoaște, la început, în noii sosiți altceva decît niște oaspeți, caracterul lor divin deczvăluindu-se progresiv.

[4] răcorit / odihnit redau gr. καταψύχεν „a se răcori”. VI. *refrigerate*, IER. *regutescite*.

[6] strigut / a alergat redau gr. σπεύδειν „a se grăbi”.

făină curată redă gr. σφιδαλις „făină de grâu foarte fină”.

[7] moale / tînăr redau gr. ἀπαλός, ἤ, ον „traged, moale”.

pripit / a zorit-o redau gr. ταχύνειν „a grăbi”.

Cina de la Stejarul Mamvri e unul din cele mai populare motive din iconografia VI. Apare în pictura murală dar și printre miniaturile mitropolitului Atanasie Crimca din celebrul său Tetraevanghel.

[11] îndelungași / înaintași redau gr. προβεβηκότες, part. de la προβαίνειν „a păși înainte, a avansa”.

[12] Unii comentatori au citit astfel textul ebraic μετὰ τὸ καταρτίσθαι με ἐγένετο μοι προψεψα sau μετὰ τὸ παλαιώσθαι με ἐγένετο μοι ἀκμή „după ce am îmbătrînit să devin din nou tineresc”.

Risul Sarel este o nouă aluzie la numele lui Isaac (cf. 17,17). El nu înseamnă lipsa credinței în Dumnezeu, Sara nu cunoaște identitatea oaspeților, pe care o va bănuși abia în v. 15, cînd va începe să se teamă (BJ).

[14] în ceasuri / pe vremea acestea redau gr. εἰς ὥρας.

[18] întru limbă, toate limbile / întru neam, toate neamurile, cf. nota 10,5.

să vor blagoslov / se vor binecuvînta, cf. nota 12,2.

[19] dreplate, cf. nota 15,6.

judecată redă gr. συντάσσειν, care traduce ebr. *mischpāf*, termen prin care se desemnează reglarea raporturilor într-o anumită comunitate, ce nu pot fi înțelese decît în funcție de valabilitatea lor în sinul acestei comunități.

[20] strigarea / strigăt redau gr. κραυγή < κραυγάζειν „a cere cu strigăte”, termen ce se referă întotdeauna la strigarea și chemarea lui Dumnezeu în perioade de încercări grele ale poporului sau individului.

necurat redă gr. ἀσεβής „necredincios”.

[22] Partea finală a versetului a fost modificată de comentatorii textului ebr.; ea avea sensul de „Dumnezeu continuă să stea în fața lui Avraam”, fapt care ar fi lezat concepția lor despre raporturile Dumnezeu / om.

[25] În vechiul Israel sentimentul responsabilității colective era alt de puternic, înclt aici nu apare posibilitatea salvării individuale a celor drepti. Dumnezeu îl salvează pe Lot și familia sa, dar principiul responsabilității individuale nu se va degaja decît în Deut. 7,10; 24,16, Ier. 31, 29—30, Iez. 14,12 ss. 18. Avraam cere ca toți să aibă aceeași soartă, dacă cel drepti, puțin la număr, nu vor obține iertarea și pentru cei nelegiuși. El nu îndrăznește să coboare numărul celor drepti sub zece; în Ier. 5,1 și Iez. 22,30, Dumnezeu va cruța Ierusalimul, dacă va afla acolo un singur om drept, iar în Is. 53 apare suferința unuia singur, care poate să salveze poporul întreg. Toate aceste lucruri sînt interpretate ca semne de împlinire a jertfei salvatoare prin Isus (BJ).

[28] se vor împușina cu 50 de drepti în 40 și 5 / cei cincizeci de drepti vor fi mai pușini cu cinci — diferența de traducere se datorează variantelor folosite; în textul FRANKF.: ἑλαττωνοῦσιν οἱ πενήκοντα δίκαιοι εἰς τεσσαράκοντα πέντε, în alte variante: ἑλαττωνοῦσιν οἱ πενήκοντα δίκαιοι πέντε.

[29] adaose redă gr. προστίθειμι „a așeza în față, a propune”.

CAP 19

[1] lîngă celatea / lîngă poarta — în FRANKF. παρά τῆν πύλιν „lîngă celate”, în alte variante, conform textului ebraic, „lîngă poarta”.

Acest capitol este pregătit de cel anterior (cf. v. 16—32). Ingerii sînt „bărbații” din Cap. 18, care și aici se adresează sau sînt invocați fie la plural, fie la singular, ca trimiși ai lui Iahve, în numele cărui vorbesc și acționează. În aceste texte vechi se afirmă caracterul moral al religiei lui Israel și puterea universală a lui Iahve. Evenimentul va fi adesea evocat Deut. 29,22, Is. 1,9,13,19.

Lot cf. 11,27.

Pe „ospitalitatea” lui Lot față de emisarul cerești (v. 1—3, 6—7) și pe vrăjmășia locuitorilor Sadomei față de aceștia (v. 4—5, 9—11) își construiește BLAGA, ținîndu-se foarte aproape de povestirea biblică, un frumos poem, apărut în „Gîndirea” V, 1, 1925, p. 8: „Ah, fii ai cetăților, în orice faptă / voi tăgăduși pămîntului obrșia cerească /

Ingerii sosiți cu prescuri nu i-ați ospătat, / aripile lor de praf nu le-ați șters, / ci i-ați certat — din sînge smulgîndu-le penele, / și împodobiți cu ele jucași, jucași / în preajma galbenă a vișeilor blestemați, (Lot, Opere, 1982, I, p. 275—276). Trimiterea la „vișeii blestemați” face legătura cu cartea următoare din *Pentateuh* (Exod, 32, 4).

[4] înainte de a se culca... este inserat în textul BB în versetul anterior, ca dependență de ἔφαγον „au mîncat”; în FRANKF. reprezintă, ca și în celelalte variante, începutul versetului 4.

[5] să ne facem împreună cu ei / să-i cunoaștem redau gr. συγγνώσκω „a cunoaște împreună, a împărți o greșală împreună cu cineva”.

cel ce au intrat / bărbații care au intrat, în FRANKF. lipsește οἱ ἄνδρες, care apare în alte variante.

[7] să nu vă duceți / să nu faceți... rău. În FRANKF. se înfîlnește μὴ πορεύσθε „să nu mergeți”, în alte variante μὴ πορεύσθησθε „a face rău, a greși”.

Viciul care-și primește numele din această narațiune era abominabil în ochii israeliților (Lev 18,22) și se pedepsea cu moartea (Lev 20,13). De altfel, în ceea ce privește motivul pedepsirii Sodomei și Gomorei există neconcordanțe: homosexualitatea, ca în textul de față; la profeți însă sînt pomenite adulterul, minciuna, huzurul, orgoliul (Is. 1, 10,3,9 Iez. 16,49 Ier. 23,14).

[8] stîlptor mel / casele mele redau gr. ἡ δοκός „stîlp”, dar metonimic „casă”.

fetc / două fice, în FRANKF. lipsește numeralul δύο „doi”.

[9] afară / să spargă redau gr. συντρίβειν „a sparge”, care apare și în FRANKF.

[11] să slăbiră redă gr. παραλύειν „a detașa, a pune capăt la ceva”.

[16] și fu cînd / și după ce, cf. nota 6,1. În alte variante această sintagmă reprezintă începutul versetului următor.

[17] mîntuind mîntulește redă sintagma greacă σώζων σώζε care reprezintă un ebraism. LXX redă infinitivul absolut ebraic prin participiul și infinitivul verbului respectiv; sensul ar fi: „Pleacă, dacă vrei să-ți mîntuiești sufletul”.

[19] judecată / milă redau gr. δικαιοσύνη (cf. 15,6). Datorită înțelesului specific pe care iudeii îl acordau conceptului de dreptate divină — în sfera căreia intra și ideea de ajutor, salvare, bunățate — LXX traduce prin δικαιοσύνη și cuvîntul ebr. care este redat de obicei prin „milă”.

[20] pentru tine, în FRANKF. ἔνεκεν σοί lipsește în alte variante.

[21] m-am ciudît de fața ta / cîntesc fața ta redau gr. ἐθαύμασον τὸ πρόσωπον „îți cîntesc fața ta”, ce traduce expresia ebr.

„accept rugămintea ta”; gr. εὐμάρζεν „a se mira, a se minuna, a admira”.

[22] *Sigor / Toar*, cf. nota 13,10. Prin etimologia populară a fost pus în legătură cu *mişăr* „mic, nelsemnat”.

[24] *iarbă pucioasă / pucioasă* redau gr. θεῖον „sulf, pucioasă” VL, IER. sulphur. Textul permite să se localizeze cataclismul (probabil un cutremur de pământ însoțit de o emanație de gaze) în regiunea meridională a Mării Moarte. Alături de Sodoma și Gomora au mai fost distruse Adma și Teboim (Fac. 14).

[26] „Femeia mea se va face stlpi de sare / privind înapoi” (L. BLAGA *Lot, Oper e* 1982, I, p. 276.)

„Fugea departe Lot, ieșit din minț... / Ardeau în urma lui Sodoma și Gomora / Și miezul nopții flacăra ca aurora / Un val de valere și de scriștiri de dinți / Și urletele tuturora”. V. VOICULESCU *Sodoma, Poezii* 1968, I, p. 72

[28] *văpaieffum* redau gr. ἄμις „fum, abur”.

[29] *și fu / cind*, cf. nota 6,1.

[30] Acest apendice reproduce o tradiție moabită și amorită. Gloria unei astfel de ascendențe se răsfingea și asupra popoarelor respective. Asemeni lui Tamar (Fac. 38), fiicele lui Lot acționează nu din lipsă de pudoare, ci din impulsul puternic de perpetuare cu orice preț al stirpei.

[31] Versetul presupune că unicii supraviețuitori ai cataclismului au fost Lot și fiicele sale.

[32] *să-l adăpăm / să-l îmbăltăm* redau gr. ποτίζεν „a da să bea”. Pentru *adăpa* în sensul „a da să bea” cf. „Și la sin mă legăna / Și cu lapte m-adăpa” (AL. P.P., HEM² I, 210).

[37] *Moav / Moab*, gr. Μωαβ, ebr. *mō'āv*, pus în legătură prin etimologie populară cu *me'āv* „ieșit din tată”. Geografic se referă la Iordania de est unde se găsea o populație înrudită cu israeliții. VL, IER. *Moab*, PO *Moav*.

Amán / Ben-Amnī, gr. Ἀμμων, ebr. *ammōn*, înut la est de Israel, a cărei populație își constituise un regat propriu cu centrul Rabba (astăzi capitala Iordaniei, Amman) (Jud. 11,12; 14,28). Timp îndelungat sa aflat în lupte permanente cu israeliții până când sînt învinși definitiv de regele David (2 Regi 10, 1–11; 12,26–31). VL, IER. *Ammon*, PO *Amon*.

CAP 20

[1] *intre mijlocul / intre*, cf. nota 1,4.

Cadis / Cadeș, cf. nota 14,7.

Sur, cf. nota 16,9.

Gherara, cf. 10,19 – loc cunoscut ca „Primejduirea străbunici” Sara (20,1–18), Rebeca (26,7–11).

Acest capitol reprezintă un dublet elohist al episodului din 12, 10–20, atenuat printr-o morală mai evoluată (BJ).

[2] *Animelech / Abimelec*, gr. Ἀβιμελεχ, ebr. *ābimelek* „tatăl este rege”. Același lucru, la fel de important teologic, va fi povestit despre Abimelec și în episodul Isaac – Rebeca (Fac. 26,1–33), cf. și Fac. 12, 10–20. El este prezentat ca rege al filistenilor, ceea ce nu e posibil, deoarece această populație a ocupat coastele de sud-vest ale Palestinei abia în sec. al XIII-lea î.e.n.

[3] *iasie împreună / are bărbat* redau gr. συνοικέω „a trăi împreună, a fi căsătorit”.

[4] *limbă neștind / neam nepinovat* redau gr. ἔθνος ἄγνωσθον. Textul este în general corectat, cuvîntul ἔθνος fiind introdus prin dittografie (BJ).

[5] *în dreapta minilor / cu minii neprihănite* redau gr. ἐν δεξιουσὴν χειρῶν ; δεξιουσὴν, comportament uman, plăcut lui

Dumnezeu, poate fi interpretat și ca antonim al lui ἀνομία „fărădelege, nelegiuire”. Cf. IER. *munditia manuum mearum* „curățenia, neprihănirea minilor mele”.

[7] *prooroc* redă gr. προφήτης, care traduce ebr. *nābī'*. În ceea ce privește semnificația radicalului ebraic, s-au emis diverse ipoteze. Comentariile ezită între acceptarea înțelesului activ „Cel ce cheamă, invocă”, sprijinit prin termeni ca acad. *nabū* „a chema”, „a vesti”, arab. *naba'a* „a împărtăși”, sau acela pasiv „cel chemat”, pus în legătură cu acad. *nabī'um*, el denumește pe trimisul harismatic al lui Dumnezeu. În textul de față este utilizat în sensul mai larg de „personă ce are relații privilegiate cu divinitatea, devenind astfel inviolabilă și un intermediar foarte de temut”.

[13] *dreptate / înlesnire* traduc gr. δικαιοσύνη, aici cu sensul de „favoare, bunăvoiență”, cf. IER *misericordia*.

[16] Partea a doua a versetului este coruptă în textul ebraic, de aceea toate traducerile sînt aproximative și nu coincid. În majoritatea dintre ele este de ex. înlocuită sintagma τμήν τοῦ προσώπου „cîntea obrazului” prin, ca la IER., *velamen oculorum* „val al ochilor”. Suma de bani reprezintă o despăgubire prin care se reface poziția etică inițială.

[17] *Abimelec și întregul său harem* fusese pedepsit prin sterilitate.

[18] *închînînd închisese / închisese* redau sintagma gr. συγκλεῖσθαι σύνελασεν, cf. nota 19,17.

Versetul este o glosă.

CAP 21

[1] *a socoll / redă* gr. ἐπισκοπεῖν „a privi la, a vizita”. În acest capitol fuzionează toate cele trei tradiții (BJ), cea ichovistă (v. 1a, 2a, 7), cea sacerdotală (v. 2b, 5) și cea elohistă (v. 1b, 6).

[3] *Isaac*, cf. nota 17,17/19.

[6] Același joc de cuvinte legat de numele lui Isaac (cf. 17,17; 18,2). De data aceasta este un ris care exprimă bucuria.

[7] *apleacă / alăptu* redau gr. θελάζειν „a alăpta”. Cf. „Patria ce pre fiii săi/La sin apleacă, buni și răi...” (I. VĂCĂR, ap. HEM² II, 149) și „Iacă-s zămislit în strîmbătate, aplecat de maică-mea-n păcate” (DOS. PS. V. 50, 14, ap. TIKTIN² I, 190).

[8] Este introdusă aici o paralelă elohistă a tradiției ichoviste din cap. 16. Dar cele două tradiții diferă în ceea ce privește circumstanțele alungării lui Agar, cit și atitudinea protagoniștilor.

[9] *se joacă / ride* redau gr. παίζειν „a se juca”. În ebr., ca și în alte limbi, același cuvînt exprima ideea de joc și ris, cf. J. Huizinga, *Homo ludens*, mai cu seamă capitolul *Conceperea și exprimarea noțiunii de joc în limbă*. O nouă aluzie la numele lui Isaac.

[13] *limbă mare / mare neam*, cf. nota 10,5.

[14] *Fintina Jurămîntului / Beer-Seba*, gr. τὸ ὄρεμα τοῦ ὄρκου „Fintina Jurămîntului”, ebr. *b' ēr scheba* „Fintina celor șapte”, oază în deșertul Negeb, vechi lăcaș de cult canaanit al „Dumnezeului timpurilor de început”, preluat apoi de israeliți. Ocupă un loc important în istoriile lui Avraam, Isaac și Iacob. Denumirea este etimologic explicată fie prin „Fintina celor șapte (oi)” (Fac. 21, 30), fie prin „Fintina jurămîntului” (Fac. 21, 31; 26, 31), din această cauză apar și diferitele variante de înlocuire a traducerii cuvîntului „cf. VL *puteum iurationis*, IER. *Bersabee*, PO *Verzave*”.

[15] *brad / copac* redau gr. ἐλάτη „brad”. Dar atît în VL cit și la IER. întîlnim *arbor*, cf. PO *lemn*, BJ *buisson*, GN *Strauch*.

[16] *proșcă / bătaie* redau gr. βολή „aruncătură”.

În textul ebr. subiectul ultimei părți a versetului este Agar și nu Ismael, ca în BB.

[18] *Limbă mare / neam mare*, cf. nota 10,5.

[21] *Faran*, gr. Φαράν, ebr. pā'rān — deșert la sud-vestul Mării Moarte.

[22] *Abimelec*, cf. nota 20, 2.

Ohozath / Ahuzat, gr. Οχοζαθ, VL *Ochozath* — numele apare numai în Fac. 26, 26, și este introdus în acest capitol de traducătorii greci.

Filoh / Ficol, gr. Φιζολ, VL, IER *Phicol* reapare în Fac. 26, 26.

Este introdus acum un episod eioist (cu excepția v. 33) care combină cele două explicații ale denumirii Beer-Șeba (cf. v. 14).

[23] Jurământul, ebr. sch. bū'ā. gr. ἔρκος, era punctul central al încheierii unei alianțe. El era însoțit de anumite gesturi și jertfe sau daruri. Era invocat numele lui Dumnezeu (*Ēlōhim*) ca cea mai înaltă garanție morală, de aceea încălcarea oricărui jurământ reprezenta un păcat mare. Cuvântul ebr. este pus în legătură cu *sheba* „sapte” și interpretat ca „a sta sub influența a șapte lucruri”; conform tradiției, arabii stropeau șapte pietre cu singele celor ce încheiau un legământ. Probabil, inițial, jurământul era însoțit de o jertfă a șapte animale (cf. v. 28). Apropierea celor două cuvinte stă la baza uneia dintre interpretările denumirii Beer-Șeba.

[27] *făgăduință / legământ*, cf. nota 6, 18.

[31] și [32] *Fintina Jurământului / Beer-Șeba*, cf. nota v. 14.

[32] *Ohoath / Ahuzat* lipsește din textul ebr., cf. nota v. 22.

[34] Menționarea filistenilor aici și în v. 32 reprezintă un anacronism (BJ).

CAP 22

[1] *fu după cuvintele / după cele povestite*, cf. nota 15, 1.

Acest episod aparține tradiției iclohiste, deși conține și unele elemente ichoviste (v. 11, 14, 15—18). Încercarea la care este supus Avraam dovedește credința sa exemplară. Pe de altă parte, este implicit condamnată jertfirea de ființe umane, practică de canaaniti, fiind instaurată totodată prescripțiile rituale ce-i privește pe primii născuți închinați lui Iahve.

[2] *La pământul cel înalt / înutul Moria*, în textul gr. εἰς τὴν γῆν τὴν ὑψηλὴν „pământul cel înalt”. Tradiția iudaică identifică locul cu collina pe care se va ridica templul din Ierusalim.

[9] *impiedicind / legind* redau gr. συμποδίζων „a lega împreună picioarele, a lega”.

[13] *saad savc / tufts* redau sintagma gr. ἐν πυρὶ σάβηκ. Variantele LXX ezită în redarea cuvântului ebr. אֶקֶף și סַיִם. îl redau prin σπυρζών. hăfiș, tuță de spini, THEOD. îl redă prin *Sabech*, transcrierea ebr. *Basbāc*; VL în *virgulta Sabec (h)*, IER. *inter vepres*, PO. *tuță de spină saad, DOS. savc*.

[16] Jurământul lui Iahve pe sine însuși (Fac. 22, 16, Is. 45, 23, Am. 6, 8), pe viața sa (Num. 14, 21, Ier. 46, 18, Iez. 33, 11) sau pe numele său ales (Ier. 44, 26) sînt moduri de exprimare antropomorfe (LThK).

[17] *blagoslovind te voi blagoslovi / voi binecuvînta*, cf. nota 19, 17.

[18] *limbile / neamurile*, cf. nota 10, 5.

[19] *Fintina Jurământului / Beer-Șeba*, cf. nota 21, 14.

[20] *Melha / Milca*, cf. nota 11, 29.

[21] *Uzu / Uf*, gr. ὤζ, VL *Ob(s)*, IER *Hus*, PO *Hus*.

Vaix / Buz, gr. Βαυξ, VL *Bauz*, IER *Buz*, PO *Buz*.

Camoil / Chemuel, gr. Κάμουρη, VL *Camuel*, IER. *Camuhel*, PO *Camuel*.

Tatăl Strilor / tatăl lui Aram, gr. πατέρα Σόρων, VL, IER. *patrem Syrorum*, PO *tatăl siritanilor*. Aram (ebr. 'ārām) era socotit strămoșul siriienilor.

Este inserată acum o listă ichovistă a triburilor arameene, atașate

în legătură cu cei doisprezece fii ai lui Nahor. O tradiție diferită este redată în 10, 23.

[22] *Hazad / Chesed*, gr. Χασαδ, FRANKF. χαζαδ VL *Canazal*, IER. *Chased*, PO *Cades*.

Nazaf / Hazo, gr. 'Αζαυ, VL *Azan*, IER *Azau*, PO *Azav*, FRANKF. αζαυ.

Faldes / Pildas, gr. Φαλδασ, VL *Faldas*, IER. *Pheldas*, PO *Feldas*, FRANKF. φαλδέσ.

Eldaf / Idlaf, gr. Ιεδλαφ, VL *Iudul*, IER. *Icdalph*, PO *Eldaf*.

Valhuil / Batucl, gr. Βαθουηλ, ebr. b.ḥū'el, VL, IER. *Balhucl*, PO *Betuel*.

[23] *Reveca / Rebeca*, gr. Ρεβεκκα, ebr. ribqā, VL, IER. *Rebecca*, PO *Raveca*.

[24] *Reima / Reuma*, gr. Ρεημα, VL *Rigma*, IER. *Roma*, PO *Reuma*.

Tavec / Tebah, gr. Τεβεκ, VL *Gnam*, IER. *Tabee*, PO *Teba*.

Taam / Gaham, gr. Γαμ, VL *Taber*, IER. *Gaam*, PO *Gāham*, FRANKF. Ταμ.

Tohos / Tahaș, gr. Τοχος, VL *Toccus*, IER *Thaas*, PO *Taas*.

Moha / Maaca, gr. Μωχα, ebr. ma'ākā — mic stat arameic, ce apare într-o veche listă a douăsprezece state arameice aliate. Cf. VL *Mochas*, IER *Maacha*, PO *Maakha*, FRANKF. Μωχ.

CAP 23

[1] Acest episod este atribuit tradiției sacerdotale, dar utilizează un document mai vechi. Obținerea locului de veci reprezintă, conform interpretării povestitorului, începutul împlinirii făgăduinței (12, 7; 13, 15; 15, 7).

[2] *Arvoc / Chirtat — Arba*, gr. Αρβοκ, FRANKF. 'Αρβοκ VL *Arboc*, IER. *Arbee*, PO *numele vechi al Hebronului*.

[3] *fectorilor lui Het — hitiții*, cf. nota 10, 15.

[4] Israelii acordau o mare importanță îngropării mortului, deoarece se credea că o viață fericită după moarte depinde de atenția acordată cadavrului. A rămâne neîngropat reprezenta o mare nenorocire (Is. 14, 19 ss.), o pedeapsă a lui Dumnezeu (Deut. 28, 26, 4 Regi 9, 10, Ier. 7, 33; 14, 16; 16, 4—6; 19, 7, Iez. 29, 5). Mortul trebuia îngropat în ziua morții, pe ct posibil într-un loc stîncos și într-o groapă proprie, a familiei.

[8] *Efrom / Efron*, gr. Εφρων, VL *Efron*, IER *Ephron*, PO *Efron*. *Saar / Tohar*, gr. Σααρ, VL *Saar*, IER. *Soor*, PO *Zoar*.

[9] *peștera cea îndoită / peștera Macpela*, ebr. makpēla, tradus în LXX prin διπλοῦν „dublă”. Aici sînt îngropați Avraam (25, 9 ss.), Isaac (35, 27 ss.), Iacov (50, 13), Rebeca, Lea (49, 31). Descrierea tratativelor de cumpărare relevă cunoștințe exacte ale vechilor obiceiuri juridice, amintite și în tăblițele de la Nuzi (cetate huristică din Mesopotamia în care au fost descoperite 4000 de tăblițe, ce fac posibile confruntări cu epoca patriarhilor).

[12] și *fectorilor lui Het* — în FRANKF. καὶ τοῖς ἰσὶς τοῦ χετ, în alte variante lipsește. Este o transcriere a sintagmei din v. 7.

[15] *Peștera cea îndoită / ascultă-mă* — În FRANKF apare o altă topică a acestei fraze. Se introduce după ἀκούω „am auzit”, dar și imp. pers. II-a sg. „ascultă-mă”, o propoziție completivă, δτι...

[16] *ales de la negustori / după măsura negustorilor* redau sintagma gr. δοκίμων ἐμπόροις „evaluat de negustori”.

[17] *peștera cea îndoită / peștera Macpela*, cf. v. 9. Vînderea peșterii împreună cu bucată de pămînt în care se găsea, ca și pomenirea copacilor ce se aflau într-însa, sînt procedee juridice ilustrate și de acte autentice din mil. al II-lea.

[19] *farinii cea îndoită / farina Macpela*, cf. nota v. 9.

CAP 24

Acest capitol aparține tradiției iehoviste care încheie astfel istoria lui Avraam. Versetele 1-9 presupun că patriarhul se află pe patul de moarte (cf. 47, 29-31). Menționarea morții sale pe care trebuia s-o conțină povestirea primitivă a fost îndepărtată pentru a fi posibilă inserarea episodului (25, 1-6). O altă inadvertență se referă la Rebecca. Aceasta conform v. 48 este fiica lui Nahor, fratele lui Avraam, ceea ce este conform și cu 29,5. Dar după o altă tradiție, ea este fiica lui Batuel (25,20; 28,2/5), fiul lui Nahor (cf. 22,22-23). În consecință Batuel a fost introdus și aici (cf. vv. 15,24,47,50), dar cel care se comportă ca șeful familiei este Laban, fratele Rebecăi (cf. v. 29) și fiul lui Nahor după v. 29,5 (BJ).

[2] *armul mieu / coapsa mea* redau gr. ὁ μέρος „coapsă”.

slugii celei mai bătrâne... — identificată de tradiție cu Eliazar (cf. 15, 21), dar textul este corupt.

[7] În LXX este transcrisă și formula din v. 3 ὁ θεός τῆς γῆς „Dumnezeul pământului”, care lipsește din textul ebr.

[9] Gestul se va repeta și în 47,29. Atingerea părților vitale era unul dintre procedeele de pecetluire a unui jurământ.

[10] *mijlocul rurilor / Mesopotamia*, o traducere a cuvântului gr. μεσοποταμία „pământul dintre ruri” care redă ebr. ’āram nahārāyīm „Araamea celor două fluviu”, denumirea Mesopotamiei de sus, între Balih și Hahor, doi afluenți ai Eufratului. Acolo se afla Haran, reședința părinților lui Avraam (cf. 11,31). VL, IER. în *Mesopotamiam*, PO la *Mesopotamiam*.

[12] *fă-mi cale bună înaintea mea* redă gr. εὐδοκῆν „a avea trecere liberă, a avea succes, a prospera”.

ciutura / urciorul redau gr. ὄδρα „vas de apă”.

plină unde se vor oprî / plină ce se vor sătura redau gr. παθεῖν „a înceta”.

[15] *Reveca / Rebecca*, cf. nota 23,23.

[19] *volu adăpa* — în FRANKF. apare și ποτίζω, care lipsește din alte variante, mai aproape de textul ebr.

[21] *o pricepea / se uita la ea* redau gr. καταμνησθῆναι „a observa bine, a privi cu atenție, a înțelege”.
de îndereptat / i-a binecuvântat redau gr. εὐδοκεῖν care în LXX are sensul de „a fi de acord, a găsi că este bine, a consimți”.

[22] *și fu / după ce*, cf. nota 6,1.

[25] *săturări / fin* redau gr. χόρτασμα „hrană pentru animale”, foarte rar întâlnit cu sensul „hrană pentru oameni”.

[26] *binevrind / bucurându-se* redă gr. εὐδοκεῖν, aici cu sensul de „a se bucura de”.

[27] *dereptatea / mlă*, cf. nota 16,6 și 20,13.

adevărul redă gr. ἀλήθεια care traduce ebr. ’emet „statornicie, fermitate”. Cel doi termeni apar des împreună, exprimând în același timp bunăvoința și statornicia lui Iahve, puterea sa de binecuvântare și mintuire. Dumnezeu alianței este un Dumnezeu al Adevărului, care este fidel alegerii și făgăduinței sale (LThK, BJ).

[28] *acasă* — în FRANKF. lipsește εἰς τὸν οἶκον, întâlnit în alte variante.

după cuvintele acestea / ele se petrecuseră, cf. nota 15,1.

[29] *Laban / Laban*, gr. Λαβαν, ebr. lābān „alb”, inițial „provenind din cultul Lunii”. Alături de Isav cea mai pregnantă figură secundară din istoria Patriarhilor.

[30] *Și fu / cînd*, cf. 6,1.
Apare încă aici o trăsătură de caracter fundamentală a lui Laban — lăcomia.

[34] *sluga lui Avraam*: „Eu sînt” / „eu sînt sluga lui Avraam” — în BB o topică care nu se întâlnește în FRANKF.: καὶ εἶπε πρὸς Ἀβραάμ ἐγὼ εἰμι. Și a spus: „Eu sînt sluga lui Avraam.”

[36] Variantele LXX se deosebesc de textul ebr. în care vîrsta înaintată se referă la Sara și nu la Avraam.

[40] *bine am plăcut / umblu*, cf. 5,22.

[48] *calca adevărului / calca adevărată* redau sintagma gr. ἐν ὁδῷ ἀληθείας, „calca adevărului”. Calca adevărată, între altele posibile, este aici aceea care se dovedește încununată de succes.

[49] *veș face milă și dreptate / de arătași înțelegere și bunăvoință*, cf. termenii gr. ἔλεος și ἀλήθεια. Pentru semnificațiile lor cf. 16,6; 19,19; 20,13.

[52] *fu / cînd*, cf. 6,1.

[53] *vase / podoabe* redau gr. σκεῦη, ce are un sens foarte larg (cf. lat. *apparatus*) „podoabe, lucruri de preț”.

[57] *să întrebăm gara ei / s-o întrebăm pe ea* redau sintagma gr. ἐρωτήσωμεν τὸ στόμα αὐτῆς

[59] *unelte ei / slugile ei* redau gr. τὰ ὑπάρχοντα „proprietate, avere”.

[62] *pren pustie de cătră Fintina Videntel / din Beer-Lahal-Rol*, cf. nota 16,14.

[65] *brobodelnecul / vâul* redau gr. τὸ θέριστρον „vâl”.

[66] *toate cuvintele / întimplările* redau gr. τὰ ῥήματα, cf. 15,1.

CAP 25

[1] *adaogind*, cf. nota 4,2.

Hetura / Chetura, gr. Χετούρα, ebr. q.ḥūrā „cea învăluită în mireasmă de mirodenii”, din care deschind populațiile Arabiei. VL *Celtura*, IER *Chetura*, PO *Chitura*.

Acest episod este adăugat istoriei lui Avraam cu intenția de a arăta că Isaac este moștenitorul cu drepturi depline, și nu triburile deșertului arabic. Vv. 1-6, 11 și 18 aparțin tradiției iehoviste, restul celei sacerdotale (BJ).

[2] *Zomran / Zimran*, gr. Ζεμραν, FRANKF. Ζομβεζν, VL *Imbram*, IER *Zamran*, PO *Simrom*.

Iezan / Iocșan, gr. Ιεζαν, FRANKF. Ιεζαν, ebr. joqschān, VL *Iectan*, IER *Iezan*, PO *Ecsan*.

Mada / Madan, gr. Μαδαν, FRANKF. Μαδάν, ebr. m.dān, VL, IER *Madam / Madian*, gr. Μαδιαν, ebr. midjān, VL, IER. *Madian*: eponimul midianșilor, populație nomadă renumită pentru cămilele sale (cf. Jud. 6,5; 8,21).

Ievoc / Isbac, gr. Ιεβωκ, FRANKF. Ιεβώκ, VL, IER. *Iesboc*, PO *Ezboc*.

Șua / Șuah, gr. Σωε, FRANKF. Σωτέ, VL *Soe*, IER. *Sue*, PO *Sua*.

[3] *Saba / Șeba*, gr. Σαβζ, VL *Saban*, IER. *Saba*, PO *Siba*.

Thaman / Teman, gr. Θαμαν, VL *Theman*, IER. lipsește, PO lipsește.

Dedan, gr. Δαιδαν, ebr. d.dān, VL *Dedan*, IER. *Dadan*, PO *Deda*. În 10,7 acest nume îl poartă un urmaș al lui Ham, aici eponimul unei populații cunoscute prin comerțul de cămile.

Raguil / Raguil, gr. Ραγουήλ, VL *Raguel*, IER. lipsește, PO lipsește.

Napdel / Nadeel, gr. Ναβδεηλ, VL *Namel*, IER. lipsește, PO lipsește.

Asurim / Așurim, gr. Ασσυριμ, VL *Assyri*, IER. *Assurim*, PO *Asurim*, ebr. ’aschšūr, în alte părți ale Fac. (2,14; 10,11 și 22) denumește personaje și populații diferite, aici este considerat ca eponimul unei populații arabece.

Lalurim / Lelusim, gr. Λαλουριμ, FRANKF. Λαλουριεμ, ebr. l. lūsch’im, VL *Lalstin*, IER. *Lalhusim*, PO *Lalusim*.

Laomit / Leumim, gr. Λωομιμ, FRANKF. Λωομιεμ, ebr. lumim, VL *Lamomin*, IER. *Loomim*, PO *Leumim*.

[4] *Ghefar / Efa*, gr. Γαιφα, FRANKF. Γεφαρ, VL *Gefar*, IER. *Epha*, PO *Efa*.

Afer / Efer, gr. Αφερ, VL *Afer*, IER. *Opher*, PO *Efer*.

Enoh, gr. Ενωχ, ebr. *hānōk*, cf. Fac. 4,17,18; 5,12-21; 5,22-24. Aici apare ca fiu al lui Madian, iar în Fac. 46,9, Ies. 6,14, Num. 26,5, Psalm 5,3 ca un fiu al lui Ruben.

Avltha / Abida, gr. Αβιθα, FRANKF. Αβιθα, VL *Abira*, IER. *Abida*, PO *Abida*.

Eldaga / Eldaa, gr. Ελδαγα, FRANKF. Ελδαγα, VL *Ezrasa*, IER. *Eldaa*, PO *Eldan*.

[5] *unellele / averile*, cf. nota 12,5.

[9] *peștera cea îndoită / peștera Macpela*, cf. nota 23,9.

[10] *Flintina vederii / Beer-Lahai-Roi*, cf. nota 16,14.

[11] *Ismail / Ismael*, cf. nota 16,11.

[13] *Navatot / Nebatot*, gr. Ναβατωθ, ebr. *n. bājōt*, VL *Nabeoth*, IER. *Nabatoth*, PO *Nabatt*.

Chldar / Chedar, gr. Κηδαρ, ebr. *qēdār*, VL, IER. *Cedar*, PO *Chedar*.

Nավdel / Abdeel, gr. Ναβδεηλ, VL *Nabdēl*, IER. *Abdeel*, PO *Adbeel*.

Masam / Mibsam, gr. Μασαμ, ebr. *mibšam*, VL *Aza*, IER. *Mabsam*, PO *Mipsam*.

[14] *Masm / Misma*, gr. Μασμα, VL *Masmam*, IER. *Masma*, PO *Mizma*.

Duma, gr. Ίδουμα, ebr. *dūmā*, VL *Iduma*, IER. *Duma*, PO *Duma*.

Mast / Masa, gr. Μασση, ebr. *mššā*, VL *Massen*, IER. *Massa*, PO *Masa*.

[15] *Hodan / Hadaa*, gr. χοδδαδ, VL *Chodam*, IER. *Adad*, PO *Hadad*.

Themam / Tema, gr. Θαιμαν, ebr. *emā*, VL, IER. *Thema*, PO *Tema*, eponimul populației dintr-o oază din nord-vestul Arabiei, cu un important caravanserai la încrucișarea unor căi comerciale importante.

Ietur / Etur, gr. Ιετουρ, ebr. *j.tūr*, VL *Iethur*, IER. *Itur*, PO *Etur*, eponimul unui ținut în nord-estul Galileei.

Nafes / Nafis, gr. Ναφες, VL *Nafes*, IER. *Naphis*, PO *Nafis*.

Chedma, gr. Κεδμα, VL *Chedmar*, IER. *Chedma*, PO *Chedma*.

[16] *în corturile / așezările* redau gr. *σκηνή* „cort”-tipul specific de locuință.

oddle / laberele redau gr. *ἐπαυλις* „loc de înnopțare, sălaș”. Urmașii lui Ismael, constituiți într-o alianță de douăsprezece triburi, crescători de vite mici, neguțători de cămile, nomazi și briganzi.

[18] *Eotlat / Havila* cf. nota 2,11. Aici un ținut a cărei localizare este nesigură. Denumirea și descrierea identică, pe de o parte, a locului de așezare a ismaeliților, pe de altă parte, a midianiților arabiei (1 Regi 15,7), pare a demonstra că în Arabia era totuși cunoscut un ținut, că se numea astfel.

[19] O relație iehovistă, cu excepția vv. 19-20 și 26 care aparțin tradiției sacerdotale.

[20] *Strului / Arameul*, gr. τοῦ Σύρου, arameii fiind una dintre populațiile Siriei.

sora lui Laban Arameul, în FRANKF. nu se găsește această sintagmă, ea apare însă în alte variante: *ἀδελφὴ Λαβαν τοῦ Συροῦ*,

[22] *Jucașe bătea* redau gr. *αἰδῶνται* „e se izbi, a se ciocni” cf. VL *ezullabant* „săreau”, IER. *collidebantur* „se ciocneau”. Lupta cu piilci la stîni mamei prevestește stîlțitatea dintre cele două popoare: edomiții, urmașii lui Isav, și israeliții, urmașii lui Iacov (RJ).

[23] *limbi neamuri*, cf. nota 10,5.

[25] *Isaf / Isav*, gr. Ησαυ, ebr. **ēšāw* probabil „păros”. Etimologie populare ca aceea care îl numește și *Edom* < *admōnt* „roșu” (Fac.

25,30; 36,1/8), sau aceea care îl compară cu un cojoc, *se'ar* și îl localizează astfel în ținutul muntos *Se'ir*, fac din el strămoșul edomiților, populație înrudită cu israeliții, care în cursul sec. al XIII-lea î.e.n. s-a stabilit în ținutul stîncos de la est de valea Iordanului. Cultivatori de viță de vie, meșteșugari și comercianți, au fost subjugați de David, care ocupă astfel și calca de acces la Marca Roșie; s-au eliberat abia în sec. al IX-lea, în jurul anului 840 î.e.n. VL, IER. *Esau*, PO *Isav*.

Iacov, gr. Ιακωβ, ebr. *ja'āqōb*, formă prescurtată de la *ja'qōb*-il „Dumnezeu să ocrotească”, o etimologie populară îi leagă numele de cuvîntul *aqeb* „călci”; VL, IER. *Iacob*, PO *Iacov*.

[27] *mojic / cutrelerind cîmpurile* redau gr. *ἄγροκος* „locuind la țară, la cîmp”, fig. „grosolan, necioplit”. VL *agrestis*, IER. *homo agricola*, PO *plugartu*.

neviclean / pașnite redau gr. *ἐπλοστος* „natural, necontrafăcut, necreat”. Traducătorii Italei au avut probleme în redarea acestui termen grecesc, traducîndu-l fie prin *simplex*, fie prin *sine dolo* „fără viclenie”, IER. *simplex*, PO *destointă*.

[30] *Edom*, cf. nota v. 25.

[31] *naștrile tale cele dentii / dreptul de întii-născut* redau gr. τὰ πρωτότοκα „dreptul de prim-născut”. Primul-născut se bucura de drepturi speciale: moștenea dublu decît frații săi, devenea capul familiei după moartea tatălui, dar ceea ce însemna un privilegiu deosebit, era obținerea binecuvîntării (cf. 12,2).

[34] *ocări / a nesocotit* redau gr. φαυλίσειν „a deprecia, a disprețui”.

nașterile dentii / dreptul de întii-născut, cf. nota v. 31.

Isav apare aici ca personaj impulsiv, stăpînit de patima momentului, fără înțelegerea adîncă pentru privilegiul său de prim-născut și astfel moștenitor al făgăduinței divine făcute seminției lui Avraam, de aceea în alte texte este numit βέβηλος „cel fără simț pentru divin”.

CAP 26

[1] *Abimelech / Abimelec*, cf. 20,2.

filistim / filistenii, cf. 10,14.

Gherara, cf. 10,19.

Isaac alături de Avraam și Iacov este un personaj istoric din perioada imigrării triburilor israelite în Palestina. Acest capitol, de tradiție iehovistă, cu unele elemente sacerdotale (vv. 34-35), este cea mai importantă relație despre Isaac, constituită din elemente narative ce aparțin și istoriei lui Avraam. Asemeni acestuia din urmă, Isaac încheie un pact cu Abimelec, la Beer-Seba (cf. Fac. 21,22-32), crezîndu-și periclitată viața se comportă la fel în ceea ce o privește pe Rebeca (cf. Fac. 12, 10-20, 20).

[2] *Dumnezeu / Domnul*, cf. nota 2,4.

[4] *limbile / neamurile*, cf. nota 10,5.

[5] Termenii grecești τὰ προτάγματα, ἐντολαί, τὰ δικαιώματα, τὰ νόμιμα redau diferitele nuanțe ale aceluiași concept ebraic care denumește „porunca unică a legii Vechiului Testament”. τὰ προτάγματα „învățături”, cf. VL, IER. *praecepta*, PO *giudecarea*. αἱ ἐντολαί (întîlnit mai cu seamă la plural) „ceea ce este prescris, ordonat de Dumnezeu, prescripțiile și poruncile divine”, cf. VL, IER. *mandata*, PO *porinelle*; τὰ δικαιώματα „cerințele Legii, mai cu seamă cele ce privesc sfera cultică și socială”, cf. VL *iustitia* (C), *iustificatiōnes* (I), dar IER. *caerimontias*. PO *toameala*; τὰ νόμιμα „prescripțiile, poruncile legii, legi”. În textul LXX primii trei termeni, mai cu seamă, sînt utilizați, împreună sau separat pentru a reda sensul conceptului ebraic.

[8] *glumind* redă gr. *παίρειν*, cf. nota 21,9. Întîlnim același joc de cuvinte ca în versetul amintit între numele lui Isaac *Ysaq* și *mešaheq*, care aici înseamnă „a mîngîia”.

[10] *necunoștință / păcat* redau gr. *ἄγνοια* „necunoaștere, neștiință”, ulterior, sub influența filosofiei stoice, „neștiința ca pricină a comportamentului moral deficitar”; cuvîntul a fost preluat cu

acest sens în LXX: „greșeală provocată de neștiință”. VL *peccatum*. *vinovat / pedepsit* redau gr. ἐνοχος „vinovat” și în consecință „pasibil de pedeapsă”, cf. VL, IER. *morle morietur*.

[14] *dobitoc / turme...* *cirzi* redau gr. κτήνη „turmă”, sg. τὸ κτήνος „animal, vită”, cf. IER. *possessionem*, PO *dobitoace*.

[15] În condițiile climatice ale Palestinei, apa reprezenta condiția necesară supraviețuirii, și era privită ca un semn al binecuvîntării lui Iahve. Tradiția acordă Patriarhilor inițiativa forării a numeroase sîntini, ce devin centre ale vieții sociale și religioase. În întreg VT este celebrată acțiunea binefăcătoare a apei.

[20] *Strimbătate / Escac* redau gr. Ἀδικία „nedreptate”, care traduce ebr. *eseg* „ceartă” cf. VL *Iniquitas* „nedreptate”, IER. *Calumniam*, PO *Escac*.

[21] *Isaac* în FRANKF. lipsește.

Vrajbă / Silna: redau gr. Ἐχθρά „vrajbă”, care traduce ebr. *silna* „învinuire”, VL, IER. *Inimicitia* „dușmănie”, PO *Silna*.

[22] *Lărgime de loc / Rehobol* redau gr. Εὐρυχωρία „spațiu larg”, care traduce ebr. *r.hōbōl* „spațiu liber”, VL, IER. *Rehobol*, PO *Rāhobol*.

[23] *Fintina Jurămintului / Beer-Șeba*, cf. 21,14.

[24] Religia Patriarhilor este aceea a „Dumnezeului tatălui” plină la revelarea numelui lui Iahve (Ies. 3,13–15). Este religia unei populații nomade, pentru care Divinitatea se relevă strămoșului unei comunități, pe care îl protejează și-l conduce, promițându-i totodată o descendență sigură și un pămînt în care să se stabilească (BJ).

[26] Pentru acest episod cf. 21,22–33.

[28] *văzînd te-am văzut / am văzut* redau sintagma greacă Ἰδόντες εὐφράσμεν, pentru sensul unei astfel de sintagme cf. 19,17.

fte dară / să fie înțeleger — este posibil ca traducătorii BB să fi interpretat gr. ἀπά „jurămintă” ca o particulă adverbială, ἀπα, deși accentuarea celor două cuvinte face imposibilă confuzia lor.

între mijlocul nostru / între noi, cf. 1,4.

[29] în prima parte BB traduce textul gr. literal.

[33] În legătură cu etimologia numelui cetății cf. 21, 14.

[34] *Iudin / Iudit* redau gr. Ἰουδιν.

Veil / Beeri redau gr. Βεηρ, FRANKF. Βεηλ.

Vaseincalh / Basemata, gr. Βασεμματα, FRANKF. βασεμματα.

Elon, gr. Ἐλων, FRANKF. Ἐλων.

CAP 27

[1] Acest capitol aparține tradiției iehoviste. Elogierea șireteniei lui Iacov este, în redactarea definitivă, temperată prin dezaprobarrea discretă a vicleniei Rebecăi și prin compătimirea lui Isav (BJ). Înșelăciunea amintită aici este folositoare însă acțiunii divine, a cărei liberă alegere îl preferă pe Iacov lui Isav. Redactorul capitolului este pătruns de credința într-o divinitate suverană, care se manifestă fără de greșală în împlinirea intențiilor sale benefice, relevate în făgăduința făcută lui Avraam și Isaac. Viclenia și înșelăciunea lui Iacov se înscriu în concepția conform căreia Dumnezeu participă la relele gânduri ale oamenilor, pe care însă le întoarce în bine (cf. Fac. 50,20). Astfel de „gînduri rele” sînt îngăduite, ele contribuind la împlinirea planului divin.

și fu / după ce, cf. nota 6, 1.

să timpiră / au stăbit redau gr. ἀμβλύειν a (se) slăbi, a se ramoli”.

[7] *că/și*, în FRANKF. *ivz*, conjuncție finală, în alte variante *xz*, conjuncție copulativă.

[11] *neted / ptelea netedă* redau gr. λείος „plat, neted”.

[12] *un nebăgal în scamă / om de nimic* redau gr. κἀπαρροῦν „demn de disprețuit”.

[18] În FRANKF. prima parte a acestui verset aparține versetului anterior.

[27] *l-a blagoslovit / l-a binecuvîntat* redau gr. εὐλογεῖν, cf. nota 12,22. Această binecuvîntare care îl făgăduiește păstorului Iacov o prosperitate agrară, asemeni celei acordate și lui Isav (vv. 39–40), nu se referă la cei doi patriarhi, ci la descendenții lor. Binecuvîntarea — *b.rākā* —, transmiterea forței vitale de la tată la fiu; își relevă și aici originea sa magică, în ritualul ei aparținînd mîncarea forfiantă. Transmiterea binecuvîntării se împlinște într-o formă rituală, ale cărei componente sînt gestul și cuvîntul.

[29] *limbi / popoare*, cf. nota 10,6.

tălne-tău, în alte variante LXX apare τῆς μητρὸς σου „mamei tale”, conform textului ebr.

[30] *fu / după ce*, cf. nota 6,1.

[33] *ciudt / cutremura* redau gr. ἐξίσταμι, care înseamnă cel mai adesea în LXX o surescitare psihică provocată de spaimă, teamă sau stupoare, că și substantivul corespunzător, ἐκστασις (cf. nota 2, 21), care aici înseamnă „spaimă, groază provocată de o cauză naturală”. Cf. VL *expavit pavor*, IER. *expavit stupore*, PO *prea tare se spămîntă*.

[34] *fu / după ce*, cf. nota 6, 1.

[35] Binecuvîntarea ca și blestemul, odată pronunțate, sînt irevocabile (BJ).

[36] O altă etimologie a lui Ἰσ'αῦב „el înșeală” (cf. Ier. 9,8, Ios. 12,3), care a dat naștere unei serii de povestiri ce nu au nimic comun cu figura istorică a lui Iacov. Prima parte a vieții lui este plină de o serie de întîmplări în care Iacov joacă pe rînd rolul de înșelător și înșelat.

[38] *strigă cu glas mare „Isaf”* lecțiune greșită a textului, subiectul verbului este Isav și nu Isaac.

[39] *din grăstimea pămîntului / departe de pămînt mănos*, ἀπὸ τῆς πλοῦτος τῆς γῆς; prepoziția ἀπὸ are aici valoare separativă, Isaac, respectiv descendenții săi vor locui în afara Palestinei fertile (BJ).

[40] Totul fiind dat lui Iacov și descendenților săi, singura binecuvîntare pe care o mai poate primi Isav este aceea de a trăi „prin sabia sa”, adică din jaf și tilhărie. Ultima parte a versetului este probabil un adaos tirziu, după eliberarea edomiților, cf. 4 Regi 8, 20–22 (BJ).

[42] *înfricoșează / amenință*, redau gr. ἀπειλεῖν „a amenința”.

[43] *la mijlocul riurilor / Mesopotamia*, cf. nota 24, 10.

[46] Acest verset aparține tradiției sacerdotale, care încearcă să dea un alt motiv, decît cel din vv. 41–43, plecării lui Iacov în Mesopotamia. A se observa deasemeni și echivalența dintre fiicele heteilor și acelea ale Canaanenilor din 28,1 (BJ).

CAP 28

[2] *la mijlocul riurilor / în Mesopotamia*, cf. 24,10.

[3] *adunări / mulțime* redau gr. συναγωγή, cf. nota 1,9; VL *ecclesis gentium* „adunări de popoare”, IER. *turbas populorum* „mulțimi de popoare”, PO *oamei mare*.

limbi / neamuri, cf. nota 10,6.

[4] *nemerniciei* redă gr. παροικησις „pribegie”. cf. VL *habitationis* „sălășuire”, IER. *peregrinationis* „pribegie, rătăcire”, PO *pămînt în care nimearnic ești*.

[5] *mijlocul riurilor / Mesopotamia*, cf. 24,10. (Baluel) *Strul / Arameul*, cf. 25,20.

[6] *la mijlocul riurilor Siriei / Mesopotamia*, cf. 24,10. Se continuă aici tradiția sacerdotală.

[7] *la mijlocul riurilor Siriei / Mesopotamia*, cf. 24,10.

[8] *rele* redă gr. πονηραὶ „rele”, cf. VL *malignae* „rele”, IER. *non libenter aspiceret* „nu le vedea cu plăcere”, PO *ni bucuroș vede*.

[9] *Maelēth / Mahalat*, gr. Μελεθεθ, VL *Malateel*, IER. *Meleth*, PO *Mahala*.

Naveoth / Nebaiol, cf. nota 25,13.

[10] *Fintina Jurământului / Beer Šeba*, cf. nota 21,14. Este introdusă acum o relatare în care se combină elemente ale tradiției elioiste: scara ce duce la cer, îdce de sorginte mesopotamiană, simbol al tururilor etajate, zăgurate, v. 12 și 17; jurământul lui Iacov și întemeierea sanctuarului de la Betel, v. 18, 20,21^a, 22. Acestea i se adaugă elemente ale tradiției iehoviste: apariția lui Iahve, care rămânește făgăduința făcută lui Avraam și Isaac, recunoașterea de către Iacov a lui Iahve ca Dumnezeuul său, v. 13–16,19,21^b. Ambele tradiții subliniază prestigiul sanctuarului de la Betel (BJ).

[12] *și văzu vis* redă gr. ἐνοπίαζειν „a visa”. Visul ca mijloc de revelare a intenției divine apare în momentele hotărâtoare ale istoriei divine în VT.

[12] *intărită / sprijinită* redau gr. στήριξις „a sta fix, a fi fixat”.

[12] *era intărit* redă gr. ἐπιστήριξις „a sta fix pe”.

[14] *spre mare / la apus* redau gr. ἐπὶ θάλασσαν, cf. nota 12,8.

[18] Piatra localizează prezența divină, ea devine *bēl* „el „casa lui Dumnezeu” și este sfințită cu ulei. Astfel de practici cultice răspândite în religia canaaniană și a popoarelor semitice în general vor fi condamnate ulterior de Lege și Profeti (cf. Ies. 23, 21). Chiar și aici ideea unui locas divin pe pământ este alăturată uneia mai spirituale — Betel este „poarta cerului”, unde se află Dumnezeu (BJ). Grecii denumeau *baetylos* (împrumutat din feniciană sau ebraică) o coloană conică, unsă cu ulei, vin sau singe, în care se credea că sălășluiește un zeu și că este căzută din cer. Hesychios relatează că piatra ce-l simboliza pe Zeus copil, înghițită și apoi scuipată de Cronos, este arătată la Delphi și numită „Baetylos”.

[19] *Casa lui Dumnezeu / Betel*, cf. nota 12,8.

Ulamaus / Luz redau gr. Ουλαμπος, VL *ulamaus*, IER. *Luz*, PO *Luz*, FRANKF. Ουλαμπος.

CAP 29

[1] *ridicându-și picioarele / pornind* redau sintagma gr. ἐξάρας τοὺς ποδᾶς.

răsăriturilor / celor ce-locuiesc la răsărit redau gr. ἀνατολῶν.

Capitolul continuă relatarea iehovistă din cel precedent și se alătură pasajului 27, 41–45 (BJ).

[6] *Rahil / Rahila*, gr. Ραχηλ, ebr. *rāḥēl* „femeia”, VL *Rachel*, IER. *Rahel*, PO *Rahila*.

[7] *păsaș / duceți-vă* redau gr. ἀπελθόντες, part. < ἀπερχομαι „a pleca”.

[10] *fu / cînd*, cf. 6,1.

[13] *fu/după ce*, cf. 6,1.

[16] *Lia*, gr. Λεια, ebr. *lî‘ā*, VL, IER. *Lia*, PO *Lia*.

[17] *ghizdava / frumoașă* redau gr. ὀραία „frumoașă”.

[23] Ceremoniile nuptiale durau între 7 și 14 zile (cf. Tov. 8,19), numărul celor invitați era foarte mare: Ceremonia centrală era a ducerii miresei, acoperită de văl, în casa mirelui. Dezvăluirea miresei

avea loc abia în camera nupțială, obicei ce permite înșelăciunea lui Iaban și explică eroarea lui Iacov (BJ).

[21] *Zelfan / Zilpa*, gr. Ζελφαν, ebr. *zîlpā*, VL, IER. *Zelpham*, PO *silfa*.

[25] *smintit / înșelat* redau gr. παραλογίζομαι „a înșela”.

[27] *posluși / sluji* redau gr. ἐργάζομαι „a munci, a lucra”.

[29] *Vala / Bilha*, gr. Βαλλαν, ebr. *bilhā*, VL *Ballam*, IER. *Balam*, PO *Vala*.

[31] *să urâște / este disprețuită* redau gr. μισεῖν „a urî, a fi urît”, dar termenul desemnează aici situația nefavorabilă a soției mai puțin iubite într-o căsătorie poligamă (BJ).

Începe acum un fragment ce aparține tradiției iehoviste, în care sînt inserate elemente elohiste, prin care triburile lui Israel sînt atașate genealogiei patriarhale. Este forma cea mai veche a „sistemului celor 12 triburi”, care va suferi diferite transformări. Aici cifra doisprezece este împlinită prin includerea Dinei, care ulterior va fi înlocuită de Veniamin, născut în Canaan (35,16 ss.). Levi, devenit trib sacerdotal, va fi înlocuit prin dedublarea lui Iosif (Efram și Manase). Acest sistem, chiar și în forma sa cea mai veche, nu a putut fi stabilit decât după așezarea în Canaan. Cel „doisprezece fii ai lui Iacov”, care în marea lor majoritate nu vor juca nici un rol în evenimentele Genezei, sînt numai strămoșii eponimi ai triburilor constituite (BJ).

Rubim / Ruben, gr. Ρουβην, ebr. *r.ūbîn* „fată, un „flu”, VL, IER. *Ruben*, PO *Ruben*. EMINESCU dă numele Ruben unui personaj din *Sărmanul Dionis*.

[33] *Semeon / Simeon*, gr. Συμεων, ebr. *schim‘ōn* „ascultare”, VL, IER. *Syneon*, PO *Simeon*.

[34] *Levi*, gr. Λευι, ebr. *lēwī*, înțelesul numelui este nesigur este posibil să fie o formă seurtă pentru *levi-el* „devotul lui El” eponim al tribului și confreriei preoțești a levizilor. VL *Levvi*, IER *Levi*, PO *Levi*.

Iuda, gr. Ιουδα, ebr. *j.hūdā*, prescurtare de la *j.hud‘ēl* „slăvit fie El”, VL, *Iuda*, PO *Iuda*.

ispovedui / îl voi lăuda redau gr. ἑξομολογεῖν „lăuda, celebra”.

CAP 30

[3] Este neclar ce înseamnă expresia „a se naște pe genunchii cuiva” (LThK).

[6] *Dan* gr. Δαν, ebr. *dān* „judecător”, VL, IER., PO *Dan*.

[7] *Nefaltim / Nefalt*, gr. Νεφθαλι. Etimologia ebr. populară explică numele de la *niphaltim* „am luptat”, inițial era numele unui finut și anume jumătatea estică a munților Galileii. VL, IER. *Nephtalim*, PO *Netalim*.

[11] *Gadu / Gad*, gr. Γαδ, ebr. *gād*, este și numele divinității Norocului la semății de vest, sud și est. VL, IER. *Gad*, PO *Gad*.

[13] *Asir / Așer*, gr. Ασηρ, FRANKF. Ασειρ, ebr. *‘āšēr* „fericit”, VL, IER. *Aser*, PO, *Asir*.

[14] *mere de mandragora*, gr. μήλα μανδραγόρου, ebr. *dūdā‘im* (mandragora off.), BJ *pommes d’amour*, GN *Alraunfrüchte*, Cf. ELIADÉ 1942, 1–48.

În ebraică denumirea plantei derivă din același radical ca și cuvîntul „dragoste”. Rădăcina plantei, cam de 30 cm, de culoare neagră în exterior, albă interior, este asemănătoare corpului omensc. Fructele sale, asemănătoare merelor, sînt de culoare galbenă sau roșu deschis, dulci și aromate. Este una dintre plantele care a generat o mulțime de legende și practici magice, în mare măsură datorită calităților anestezice ale sucului ce se extrage din ea. Cel vechi li atribuiă proprietăți afrodisiace, de influențare a fertilității și ușurare a durerilor la naștere. μανδραγόρα, formă grevizată a unui cuvînt cu origine necunoscută. VL *mala mandragorae*, IER. *mandragoras*, PO *mandragora*.

[18] *Isahar*, gr. *Ἰσαχαρ*, ebr. *ʾIššākār*, înțelesul cuvîntului este nesigur; fie un patronimic cu înțelesul „(Dumnezeu) dă plată”, fie înțeles ca „omul plășii”, determinînd astfel starea socială a tribului a cărui eponim este. VL *Isahar*, IER. *Issadrar*, PO *Isahar*.

[20] *Zavolon / Zabulon*, gr. *Ζαβουλῶν*, ebr. *z. bulun*, etim. pop. și interpretează ca „a locui”, cf. VL, IER. *Zabulon*, PO *Zavolon*.

[21] *Dina*, gr. *Δίνα*, ebr. *dīnā*, derivat probabil din rad. *dīn* „ceartă”, VL, IER., PO *Dina*.

[24] *Iosif*, gr. *Ἰωσήφ*, ebr. *Josēph* prescurtare de la *Jōsēph'el* „să adauge (Dumnezeu)” și alți fii; VL, IER. *Joseph*, PO *Iosif*.

[25] *Și fu / după*, ce cf. nota 6,1.

[27] *aș urdîi / mi s-a ardat prin semne* redau gr. *οὐκὼνίζεσθαι* „a prevedea”.

[28] *a împărți* redă gr. *διαστειλλεῖν* „a împărți, a determina”.

[29] *Domnul Dumnezeu / Domnul*, cf. 2,4.

[32] Textul din vv. 32–43 este dificil de interpretat. Este probabil foarte vechi, din epoca seminomadă. În turmele orientale oile erau albe, iar caprele erau negre. Animalele revendicate de Iacov sînt exemplare de excepție — oi negre și capre pătate cu alb (BJ).

[36] *Între mijlocul / între*, cf. nota 1,4.

[37] *de strac / de plop* redau gr. *στυρακίνη*, *Stryx aff.* sau *arbor Syriae*, un arbust din a cărui rășină se obține un aromă; cf. VL (*virgam storachinam*, IER. (*virgas*) *populeas*, PO *de mesteacăn*. *de nuc / de migdal* redau gr. *καρυφνή* „de nuc”, cf. VL *nucnam*, IER. *amgdalinas*, PO *de alun*.

[39] *cenușii pătate / tărcași* redau sintagma gr. *σποδεῖδῃ ρ'αντά* „pătate cenușiu”.

[40] *cirlanți / miel* redau gr. *ἀμνός* „miel”.

(*berbece*) *alb / (berbeci) peștriți* redau gr. *διάλευκος* „pătat cu alb”.

covârșică / adăpători redau gr. *ληνός* „troacă, albie”.

[41] *oile / oile bune*, în textul gr. cuvîntul se găsește fără determinant, care este însă subînțeles, ca și în versetul următor.

CAP 31

[1] Textul aparține tradiției elohiste cu inserarea unor elemente iehoviste (vv. 1, 3, 21). Se subliniază dreptul lui Iacov și protecția divină, care nu apăreau în relatarea din cap. 30 (BJ).

[2] *fașa lui* — în FRANKF. *πρόσωπον αὐτοῦ* „fașa lui”, în alte variante *πρός αὐτόν* „fașa de el”.

[3] *m-au dat în lături / m-a înșelat* redau gr. *παρὰκροβεῖν* „a înlătura, a înșela”.

[7] (*simbria*) *acelor zece cirlanți / de zece ori simbria* redau sintagma gr. (*τὸν μισθὸν*) *τῶν δέκα ἀμνῶν* (ἀμνός „miel”), este o traducere falsă în LXX a originalului ebr. din cauza omonimiei cuvintelor ce înseamnă „plată, simbric” și „miel” (cf. VL²); VL (*tri*) *decem agnas*, IER. *decem vicibus* „de zece ori”, PO *de zece ori*.

[10] *albe / tărcale*, cf. nota 30, 40.

peștrițe redau gr. *ποικίλοι*, care în FRANKF. lipsește.

cenușii pătate / bălțate, cf. nota 30, 39.

[13] *în locul lui Dumnezeu / la Betel* redau sintagma gr. *ἐν τόπῳ θεοῦ* cf. nota 12, 8; Betel era inițial numele unui sanctuar în ființul Benjamin, 17 km la nord de Ierusalim. VL *in loco dei*, IER. *Bethel*, PO *în Betel*.

[15] În Mesopotamia de sus era obiceiul ca din suma de bani

dată socrului, o parte să fie dată soției. Laban însă a profitat singur de serviciile lui Iacov (BJ).

[18] *Între riuri / în Mesopotamia*, cf. nota 24, 10.

[19] *bozii / idoli* redau gr. *εἰδωλα*, ebr. *lāp̄hīm*, semnificația lor este nesigură, cel mai frecvent sînt interpretați ca mici zeițăși domestice, probabil că serveau la descifrarea oracolelor (Iez. 21, 26, Zah. 10, 2). Din alte texte (1 Regi 19, 13, Jud. 17, 5; 18, 14–20, Fac. 31, 19/35) ar rezulta că sînt niște măști (LThK). VL, IER. *idola*, PO *idolii*.

[21] *riul / Eufratul*, în gr. *τὸν ποταμὸν*.

Galaad, gr. *Γαλαὰδ*, ebr. *gīl'ād* interpretat prin etimologie populară ca „movila de piatră a Mărturie”, denumire dată inițial unui munte, apoi unul întreg ființat atribuit lui Iacov, ale cărui granițe erau la est deșertul, la sud Arnon, la vest Iordanul, la nord Iarmuk, cf. arab. *jal'ad* „tare, puternic”. VL, IER. *Galaad*, PO *Ghelliad*,

[23] Se continuă relatarea elohistă, în care sînt introduse cîteva elemente iehoviste, în vv. 27, 31, 38–40 (BJ).

[24] *Ingerul lui Dumnezeu / Dumnezeu*, în FRANKF. *ἄγγελος* în alte variante. În textul ebr. „nici bine, nici rău”, adică de loc (BJ).

[25] *Îl apucă Laban pe Iacov / a ajuns Laban pe Iacov* — aparține acestui verset și nu celui anterior, în toate variantele, inclusiv FRANKF.

[27] *copuzuri / lăute*, cf. nota 4, 21.

[32] Topica acestui verset diferă de la o variantă la alta.

[33] În FRANKF. ultima parte a acestui verset aparține celui următor.

[35] *nu-ți pare cu greu* redă sintagma gr. *μὴ βαρέως φέρε* (lat. *aegre ferre*) „a suporta cu greu”, VL *graviter ferre*, IER *ne irascatur*, PO *nu-ți fie greață*.

[37] *uneltele casei mele / lucrurile mele* — cf. nota 24, 53.

Între mijlocul / între ei, 1,4.

[39] După Ies. 22, 12 păstorul era scutit de plată dacă aducea resturile animalului sfîșiat (BJ).

[43] Aici se împletesc eventual două tradiții — cea iehovistă și cea elohistă. 1. Un pact politic fixează frontiera între Laban și Iacov (v. 52), adică între Aram și Israel. Este explicată denumirea de Galaad. 2. Un acord particular privind fiicele lui Laban (v. 50) și explicarea numelui Mișpa (v. 49).

[44] *Între mijlocul meu / între mine*, cf. 1,4.

[46] *și au băut*, în FRANKF. lipsește *ἐπιπιν*. Spre deosebire de alte variante, ultima parte a versetului reprezintă în FRANKF. prima parte a versetului următor.

[47] *Movila mărturie / Iegar-Sahaduta*, gr. *βουνός τῆς μαρτυρίας* aram. *j. gar sâhâdûlâ*, traducerea exactă a ebr. *gal'ed* „movila mărturie”.

Movila Mărturie / Galaad, cf. v. 21, gr. *βουνός μάρτυρος*.

[48] *Între mijlocul / între*, cf. 1,4.

Movila mărturie / Galaad, VL (S) *congeries testimonii*, (A) *acervus. testatur*, IER. *Galaad id est Tumulus testis*, PO v. 47: *Galad sau Ghelead*, v. 48: *Galaat*.

[49] *videnția / Mișpa*, gr. *Ἡ δρασσις*, ebr. *mispâ* sau *mispê* „veghe” VL (S) *visus*, (A) *visio*, IER., PO lipsește.

[53] *dupre frica / gr. δ φόβος* *Ισαάκ*, este un titlu divin, cf. v. 42, care apare și în arabă (BJ).

[55] În unele variante LXX acest verset face parte din capitoul următor.

CAP 32

[1] Primele două versete aparțin tradiției elohiste.

anghell / ingerit, cf. nota 16, 7.

[2] *tabăra (lui Dumnezeu) / Mahanaim*, gr. παρεμβολή, ebr. *mahanaim*, etim. pop. „cele două tabere”, la care vor face aluzie vv. 8 și 11. VL (S) *Concillum*, (O) *Costra*, IER. *Manaim id est Castra*, PO *Mahanaim*.

[3] *Sitr / Setr*, cf. nota 25, 25.

Edom, cf. nota 25, 25.

Iacov, apropiindu-se de ținutul unde se stabilise Isav, își ia măsurile de precauție obișnuite oricărei caravane care se apropia de un ținut dușmănos. Această precauție este prezentată pe de o parte conform tradiției iehoviste, pe de alta conform celei elohiste. Ambele texte coincid în ceea ce privește atitudinea umilă a lui Iacov în fața lui Isav. (BJ).

[7] *să mitra / s-a îngrozit* redau gr. ἐπορέσθαι.

[9] *Doamne Dumnezeule / Doamne*, cf. nota 2, 4.

[10] *dreptatea / îndurarea*, cf. nota 19, 19.

adevărul / ajutorul, cf. nota 24, 27.

[21] *Înaintea feștii luit / Înaintea lui* redau sintagma greacă κατά πρόσωπον, care are valoare adverbială.

[22] *treacătoarea (lui Iacov) / vadul (Iacobului)* redau gr. διέβαστος „treacătoare, vad”.

Iu Iacov / Iacobul, gr. Ιαβωκ, ebr. *jabbōq*, „riul albastru”, un afluent estic al Iordanului, vadul folosit de Iacov, se afla la Peniel (cf. v. 31 ss.), VL *Iacob*, IER. *Iaboc*, PO nu este.

[23] *pritul / riul* redau gr. χειμάριος „torent format din zăpada desghețată, torent de munte, priu, riu”.

[24] Episodul introdus acum este de origine iehovistă. În timpul luptei corp la corp cu o apariție misterioasă, pe care la început Iacov pare a o învinge, el recunoaște caracterul divin al adversarului său și îi cere binecuvântarea. Textul evită numele lui Iahve, după cum și agresorul necunoscut refuză să-și dezvăluie numele (BJ).

[25] *de lăfimea / încheietura* redau gr. πλάτος „lățime”, VL *littitudinem femoris*, IER. *nervum femoris (nervus „ligament”)*, PO *osul cîlcitului*.

[29] *Izrail / Israel*, gr. Ισραηλ, ebr. *isrā'el*, în ugar. antroponim „El ceartă” sau „El mintule”. Etimologia populară îl explică prin lupta lui Iacov „împotriva lui El”. Schimbarea de nume este amintită și în 35,10, unde pare a fi mai veche. Este posibil ca dublul nume al patriarhului să exprime fuziunea a două grupuri diferite, acela al lui Iacov și cel al lui Israel, care formează nucleul unei unități, ce unește politic triburile de la nord de Ierusalim. Din punct de vedere religios, Israel se referă la o unime sacră, acest înțeles al cuvîntului fiind determinant în toate tradițiile ce se întîlnesc în Pentateuh, referitoare la legătura dintre Iahve și poporul lui Israel. El devine denumirea generală a poporului iudaic, conceput ca o comunitate religioasă, expresia conștiinței alegerii, a misiunii și a speranței mesianice (BHH). VL *Istrahel*, IER. *Israhel*, PO *Izrail*

[30] *carele taste mînuat*, în FRANKF. ὁ εἶσι θαυμασόν, în majoritatea variantelor LXX lipsește.

[31] *Vederea lui Dumnezău / Peniel*, gr. τὸ εἶδος τοῦ θεοῦ, ebr. p. nī'el, p.nū'el, VL *Facies dei*, IER. *Phanuel*, PO *Pnuel*. Privirea lui Iahve constituia pentru oameni un pericol mortal. Supraviețuirea lui Iacov după o asemenea confruntare este semnul unei grații deosebite (BJ).

[33] *Veche prescripție alimentară care nu este amintită în altă parte a Bibliei (BJ)*.

CAP 33

[1] Capitolul aparține tradiției iehoviste.

pre / la redau prep. gr. ἐπὶ + Ac., indică direcția, VL (S) *in Liam*, (O) *super Liam etc.*, IER. *Ltae...* (gen.), PO *la Lia*.

[6] *slujnicele copiii lor / slujnicele și copiii lor* — în FRANKF. αἱ παιδίσκαι τὰ τέκνα, în alte variante αἱ παιδίσκαι καὶ τὰ τέκνα.

[8] *taberile / turme* redau gr. αἱ παρεμβολαί „tabere”, cf. 32,8.

[10] *Nouă referință la numele Peniel*, cf. 32,31.

[11] *Blagoslovențiile / darurile* redau gr. τὰς εὐλογίας, cf. nota 12,2. Termenul poate avea și înțelesul de „salut”, orice salut reprezentînd inițial o binecuvîntare, sau „dar făcut în întîmpinarea cuiva de rang superior” (ThWNT). VL, IER. *benedictiones*, PO *bunătate*.

[12] *drept / mai departe* redau sintagma gr. ἐπ' εὐθεῖαν „pe (drumul) drept”.

[13] *să șchiopătează / mi-au făcut*, în FRANKF. se găsește gr. χωλεύειν „a șchiopăta”, în alte variante λογέειν „a naște, a făta” VL *fetum dederunt*, IER. *Letas*, PO *făta*.

[14] *Sitr / Setr*, cf. nota 25, 25.

[17] *Collbi / Sucol*, gr. Σκηνυζι, ebr. *sukkōt* „colibe”, VL *Tabernacula*, IER. *Soccolh*, PO *Sohol*.

[18] *Salim / Salem*, gr. Σαλήμ, ebr. *schälēm*, localitate la 5 km est de Sichem, astăzi încă numit Salim. Eusebius (*Onom.* 150, 1) o consideră ca fiind aceeași cu Sichem. VL, IER *Salem*, PO *Salim*.

Sichmon / Sichem, cf. nota 12,6.

Acest verset aparține tradiției sacerdotale (BJ).

[19] *Emor / Hemor*, gr. Ἐμμωρ, ebr. *hāmōr* „măgar” — nume hivit, posibil de explicat prin expresia întîlnită în textele la Mari *ba'al-b'rit* „a omori un măgar”, folosită pentru a exprima încheierea unui tratat. VL *Hemmor*, IER. *Emor*, PO *Emor*.

[20] *Dumnezeul lui Israel*, gr. θεός Ισραηλ, ebr. 'ēl 'elōhē *isrā'el*. Aceste ultime versete aparțin tradiției elohiste.

CAP 34

[1] Acest capitol combină două istorii — una familială (violarea Dinei, cererea în căsătorie, acceptarea circumciziei de către Sichem, trădarea lui Simeon și Levi) și o alta de clan (alianța matrimonială generală, propusă de Hemor, acceptată cu condiția circumciziei și încălcarea ei de către fiii lui Iacov, care jefuiesc orașul și masacrează locuitorii). Atribuirea acestui capitol unor surse diferite (elohistă și iehovistă) este arbitrară. Este mai curînd amintirea istorică a unei tentative nereușite, făcută de anumite grupuri ebraice, de a ocupa regiunea Sichem în epoca patriarhilor (BJ).

[10] *vă hrăniți / faceți negoș* redau gr. ἐμπορεύεσθαι „a face negoș”, cf. PO *trguîți*.

[14] *Simeon, Levi* cf. nota 29,33. În binecuvîntarea lui Iacov este explicată includerea ulterioară a tribului lui Simeon în acela al lui Iuda ca pedeapsă pentru grozăvia făptuită în Sichem. Deasemenea el nu va mai fi amintit nici în binecuvîntarea lui Moise (Deut. 33,7).

[15] *ne vom asemăna vouă / ne vom învot* redau gr. ἁμοτέον „a fi făcut la fel, a primi la fel”, VL *similabimus vobis* (S), *similes erimus* (A), dar IER. *valebimus foederari*, PO *vota voastră face-vom*. se va obrezui / vă veți tăia împrejur, cf. nota 17,10.

[19] *cuvîntul acesta / aceasta* redau gr. τὸ ῥῆμα τοῦτο, cf. nota 15,1.

să afla cu / era îndrăgostit redau gr. ἐγχεσθαι „a depinde de cineva, a fi devotat cuiva”.

[21] *să hrănească / să facă negoș*, cf. v. 10.

- [22] să vor asemăna / se învotesc, cf. v. 15.
să obrăzutescă / se vor lăta împrejur, cf. nota 17,10.
- [23] uneltele / averile, cf. nota 12,5.
cele cu patru picioare / vitele redau gr. τετραπόδα „patrupede”.
să ne asămândăm / să ne învotm, cf. v. 15.
- [24] și-s obrezuia / s-au tăiat împrejur, cf. nota 17,10.
- [25] cu lemei / fără teamă redau gr. ἀσφαλῶς „sigur, ferm, fără teamă”.
- [26] cu gura / tășul redau gr. στόμα „gură”, dar și „partea cea mai din față, vîrî”.
- [27] Jăcără / au jefuit redau gr. διαπράξιν „a jefui”.
- [29] trupurile / copiii redau gr. σώματα „trupuri, persoane născute din trup uman”.

CAP 35

- [1] Vethil / Betel, cf. nota 12,8.
Acest capitol grupează tradiții de surse diferite.
- [2] rădicași / lepădași redau gr. ἀρχειν „a ridica, a da la o parte”.
Lepădarea de idoli străini înseamnă nu numai aruncarea idoloilor domestici aduși de Rahila, ci reprezintă un act de credință față de Dumnezeu unic al lui Israel (BJ).
- curățași-vă indică purificare rituală înainte de pelerinajul la Betel (BJ).
- [4] terevinthul / stejjarul redau gr. τερβίνθον, FRANKF. τερβίνθον, „arbore rășinos” (Pistacia terebinthus) din care se extrage tercenbina. VL *lentiscus*, IER. *terebinthus*, PO *lemn de cer*. Alte traduceri — LUTHER, BJ, GN : *stejar*.
- [6] Luza / Luz, cf. nota 12,8.
- [7] Cf. 28,18
- [8] Devora / Debora, gr. Δεβώρα, ebr. *dbōrā* „albină”. Femeile israelite își alăptau singure pruncii, numai în cazuri deosebite erau angajate doici, la curtea regelui sau ca semn de cinstită deosebită, de aceea existența unei doici indică o origine nobilă. VL, IER. *Debbora*, PO *Devora*.
- Stejarul jării / Stejarul Plingerii, gr. βάλανος πένθους, VL (S) *Ilex lucida*, (X) *Torreus Debborae*, IER. *Quercus fetus*, PO *lemn de cer al plinsului*.
- [10] și numi numele lui, Israel — în unele variante lipsește. *limbi / neamuri*, cf. nota 10,5.
adunări de limbi / mulțime de popoare, cf. nota 1,9 ; 28,3.
den mijlocul tău / din coapsele tale redau gr. ἐκ τῆς ὀσφύος σου, ὀσφύς (ῆ) „coapsă”.
- [12] Intru neamurile lor, în FRANKF., εἰς τὰς γένους αὐτῶν, în altele lipsește, ceea ce este conform textului ebraic.
- [16] decindea / dincolo redau gr. ἐπέκεινα „dincolo de”.
Gader, gr. Γαδερ, ebr. *gēdēr* „zid de piatră, incintă”.
și fu / după ce, cf. nota 6,1.
- Hafratha / Havrata*, gr. Χαβραθα, FRANKF. χαφραθα, VL *Chabratha*, IER. *verno tempore* „în timpul primăverii”, PO *nu este*.
- Efratha / Efrata*, gr. Εφραθα, ebr. *sephrātā*, numele unui ținut la sud de Ierusalim, unde se afla și Betleemul. Deoarece mormintul Rahilei era între hotarele dintre Efraim și Veniamin (1 Regi 10, 2), s-a căutat o localitate cu același nume la nord de Ierusalim, în apropiere de Rama. Ulterior această tradiție a fost abandonată și Efrata a fost identificată cu Betleemul, încă în Glose, astfel a fost mutat și locul mormintului Rahilei (Mt. 2,18), VL *Efratha*, PO *Efreta*.
- [17] albi îndrăgire / bucură-te redau gr. θαρσεῖν „a avea curaj, a avea încredere”.

[18] „sectorul durerii mele” / Ben-Oni, gr. ὁδὸς δδύνης μου, ebr. „flu al nenorocului, al nefericirii”, VL *Filtus doloris mei*, IER. *Benoni id est Filtus doloris mei*, PO lipsește.
Veniamin, gr. Βενιαμίν, ebr. *bn-jāmln* interpretat ca „flu al nenorocului, al fericirii”, în ultima vreme însă interpretat ca „locuitor al sudului”; după unii comentatori acest trib ar fi locuit inițial în deșertul Negeb, după alții ar fi reprezentat o ramură de sud a tribului lui Iosif.

[19] Cf. nota v. 1.

[21] În urma acestei fapte, Ruben își pierde dreptul la Binecuvîntarea lui Iacov. De altfel tribul lui Ruben va dispărea timpuriu din istoria israeliților și nu este amintit nici de inscripțiile moabite.

[22] Lista fiilor lui Iacov provine de la un autor sacerdotal, pentru numele acestora cap. 29,31—33 ; 30,6,8,11,13,18,20,23 ; 35,18.

[27] cetatea Cimpului / Chiriat-Abra, cf. nota 23,2.

Aceste versete reprezintă concluzia sacerdotală care lasă pe Isaac să trăiască atât de mult (cf. 27,1—2), și identifică Mamvri cu Hebronul, trecînd sub tăcere disputa cu Isav (BJ).

CAP 36

- [1] nașterile / semînța, cf. nota 5,1.
Isaf... Edom / Isav... Edom, cf. nota 25,25.
- Acest capitol reunește tradiții și documente de origine israelită și edomită, ce privesc descendența lui Isav, fără a se încerca o punere a lor în acord sau o confruntare cu ceea ce fusese spus anterior (BJ).
- [2] Ada, gr. Ἀδᾶ, ebr. *’adā*, VL, IER. *Ada*, PO *Ada*, în 27,34 *Basemata*.
- Oltbama / Oltbama*, gr. Ἐλιβεμα, ebr. *’ohāllbāmā*, VL *Elibemātā*, IER. *Ooltbama*, PO *Haltā*.
- Ana*, gr. Ἀνα, VL, IER. *Ana*, PO *Ananta*.
- Sevegon / Ttbon*, gr. Σεβεγων, VL *Sebegon*, IEN *Sebeon*, PO *Zivet*.
- [3] Vasemath / Basemata, gr. Βάσεμαθ, VL, IER. *Baseirath*, PO *Vazma*, în 28,9 *Mahalat*.
- Naveoth / Nebaiot*, cf. nota 28,9.
- [4] Elifas / Elifaz, gr. Ἐλιφας, ebr. *ellphāz*, nume de origine edomită, eponimul triburilor edomite, VL *Elphas*, IER. *Elifaz*, PO *Elifas*.
- Raguel / Raguel*, gr. Ραγουηλ, ebr. *r. ’ā’ el* „prieten al lui Dumnezeu” VL *Raguel*, IER. *Rahuel*, PO *Rāgoil*.
- [5] Ieus / Ieus, gr. Ἰεους, VL *Iehul*, IER. *Hieus*, PO *Ehus*.
Ieglom / Ialam, gr. Ἰεγλομ, VL *Ieglon*, IER. *Htelom*, PO *Elam*.
Core, gr. Κορε, ebr. „prieșuvul”, în 36,18 nu flu, ci nepot al lui Isav. VL, IER. *Core*, PO *Coraho*.
- [6] trupurile / slugile, cf. nota 34,29. Cuvîntul poate denumi sclavi sau slugi în opoziție cu alte bunuri.
uneltele / averile, cf. nota 12,5.
- Tradiția sacerdotală trece sub tăcere neînțelegerea dintre Iacov și Isav (cf. 35,27—28) și explică despărțirea lor aproape în același termen ca despărțirea dintre Avraam și Lot (BJ).
- [8] Isaf... Edom / Isav... Edom, cf. 25,25.
Sitr / Setr, cf. nota 25,25.
- [9] nașterile / urmașii, cf. 5,1.
- [11] Theman / Teman, gr. Θαιμαν, ebr. *tēmān*, VL, IER. *Theman*, PO *Teman*.
- Oman / Omar*, gr. Ωμαρ, FRANKF. ὀμάρ, ebr. *’ōmār*, VL, IER. *Omar*, PO *Omar*.
- Sofar / Tefo*, gr. Σωφαρ, ebr. *sophar*, VL *Sophar*, IER. *Sephu*, PO *Zefo*.

Gofom / Galām, gr. Γοφομ, VL *Gothom*, IER. *Gatham*, PO *Gāttam*.

Ghenez / Chenaz, gr. Κενεζ, ebr. *q.naz*, eponim al chenitilor, integrați ulterior tribului lui Iuda. VL *Cenez*, IER. *Cenez*, PO *Chinaș*.

[12] *Themna / Timna*, gr. Θαμνα, VL, IER. *Thamna*, PO *Tetman*.
Amalle / Amalec, cf. 14,7.

[13] *Nahoth / Nahat*, gr. Ναθοθ, FRANKF. Ναχώθ, VL *Nahel*, IER. *Naath*, PO *Nahat*.

Zare / Zerah, gr. Ζαρε, VL *Zareth*, IER. *Zara*, PO *Serah*.

Some / Šama, gr. Σωμε, IER. *Semma*, PO *Šamah*.

Moze / Miza, gr. Μοζε, ebr. *mizzā*, VL *Moza*, IER. *Meza*, PO *Miza*.

[16] *Pământul Idumei / Țara Edomului*, gr. ἐν γῆ Ἰδουμεία, *Idumea* este traducerea frecventă în LXX pentru Edom, altfel este denumirea elenistică a ținutului dintre Hebron și Beer-Șeba, unde s-au stabilit în sec. al VI-lea î.e.n. edomiții. VL în *terra Idumea*, IER. *Edom*, PO în *pământul Edomului*.

[20] *Lolan*, gr. Λωταν, ebr. *lofān*, VL *Lotan*, IER. *Lothan*, PO *Lolan*.

Šoval / Šobal, gr. Σωβζλ, VL, IER. *Sobal*, PO *Zoval*.

Sevegon / Țibon, cf. v. 2.

Anā, cf. v. 2.

[21] *Dison / Dișon*, gr. Διςών, VL *Deson*, IER. *Dison*, PO *Dișon*.

Ašar / Ešer, gr. Ασαρ, VL *Asar*, IER. *Eser*, PO *Ezer*.

Rișon / Dișan, gr. Ριςών, VL *Rison*, IER. *Disan*, PO *Dișan*.

[22] *Hort*, cf. nota 14, 6.

Eman / Heman, gr. Αιμαν, VL *Enam*, IER. *Omman*, PO *Heman*.

Thamna / Timna, cf. v. 12.

[23] *Gollam / Alvan*, gr. Γωλων, FRANKF. Γωλωμ, VL *Golom*, IER. *Alvam*, PO *Alan*.

Manahath / Manahat, gr. Μανηαθ, VL *Manachas*, IER. *Maneeth*, PO *Manahat*.

Ghevir / Ebal, gr. Γεβιρ, VL *Gaebel*, IER. *Hebal*, PO *Ebal*.

Sofar / Šefo, gr. Σωφ, FRANKF. Σωφαρ, VL *Sofa*, IER. *Sepht*, PO *Jifo*.

Onan / Oman, gr. Ομαν, VL, IER. *Onam*, PO *Onah*.

[24] *Ate / Aia*, gr. Ατε, VL *Aep*, IER. *Ahala*, PO *Athah*.

Ana, cf. v.2.

pe *Iamā / apă caldă*, gr. τὸν Ἰαμιν; semnificația acestui cuvânt a provocat numeroase discuții începând chiar cu interpretii ebraici. Astfel s-au propus următoarele variante: *maria*, *aquae calidae* — ar fi descoperit izvoare de apă în general sau izvoare termale; *onagri* (asini sălbatici) — ar fi fost primul care a încercat să meargă sălbaticii cu asini obișnuiți și ar fi obținut astfel exemplare foarte luși. VL *Iamā*, IER. *aquas calidas*, PO *mīșec*.

trăgători / asini, redau gr. ἵπποζύγισ „animale de tracțiune”.

[26] *Amada / Hemdan*, gr. Αμαδα, VL *Emadan*, IER. *Amdan*, PO *Hemdan*.

Azvan / Ešban, gr. Ασβαν, VL *Asban*, IER. *Esban*, PO *Ejvan*.

Iesthran / Itran, gr. Ιεθραν, VL *Thasra*, IER. *Iesthran*, PO *Etran*.

Haran / Cheran, gr. Χορραν, VL *Chorram*, IER. *Charan*, PO *Caran*.

[27] *Valam / Bilhan*, gr. Βαλλαν, FRANKF. Βαλλαν, VL *Balam*, IER. *Balaan*, PO *Vilhan*.

Zucam / Zaavan, gr. Ζουαμ, VL *Zucam*, IER. *Zevan*, PO *Sivan*.

Jucam / Acan, gr. Ιουαμ, VL *Ucham*.

[28] *Osā / Uš*, gr. Ως, ebr. *ūš*, un ținut la sud est de Palestina, locul inițial de aramei, ulterior de diferite alte populații, VL *Oe*, IER. *Hus*, PO *Uz*.

Aran, gr. Αραμ, FRANKF. Αραμ, VL *Arran*, IER. *Aran*, PO *Aram*.

[31] *In pământul lui Edom / În Edom* în FRANKF. ἐν γῆ Ἰδουμ. în alte variante 'ev Ἰδουμ, înțelesul poate fi și înainte ca un rege israelit să domnească în Edom și nu așa cum au interpretat traducătorii greci (BJ).

[32] *Valac / Bela*, ebr. *bela'* „convingător”, VL *Valac* și *Balaac*, IER. *Bale*, PO *Vala*.

Veor / Beor, gr. Βεωρ, VL, IER. *Beor*, PO *Veor*.

Denava / Dinhaba, gr. Δενναβα, VL *Demnaba*, IER. *Denaba*, PO *Dihna*.

[33] *Iovac / Iobab*, gr. Ιωβαβ, FRANKF. Ιωβάζ, VL *Iobab* sau *Iob*, IER. *Iobab*, PO *Iovac*.

Zara / Zerah, gr. Ζαρα, VL, IER. *Zare*, PO, *Zerach*.

Vosera / Bošra, gr. Βοσσηρα, Βοσρα, FRANKF. Βοσόρα, ebr. *bošr* „loc inaccesibil”, capitala edomiților. VL, IER. *Bošra*, PO *Vojra*.

[34] *Asom / Hušan*, gr. Ασωμ, VL *Asor*, IER. *Husan*, PO *Hujan*.

Theman / Temaniților, cf. v.11.

[35] *Adad / Hadad*, gr. Αδαδ, ebr. *hādād* — numele unor regi edomiți, dar și a unei divinități vest-semitice a vegetației, revelată în furtună și tunet și pusă în legătură cu imaginea taurului. VL *Adad* și *Adaz*, IER. *Adad* PO *Hadad*.

Varad / Bedad, gr. Βαραδ, VL *Barac H*, IER. *Badad*, PO *Yedad*.

Madlam / Madlaniți, gr. Μαδαμ, ebr. *midjān*, cf. 25, 2, ca populație nomadă intra uneori în căutare de pășuni pentru vitele lor în ținuturile cultivate, având astfel conflicte cu locuitorii acestor ținuturi, ca cel amintit aici. VL *Madlan*, IER. *Madian*, PO *midlatint*.

Moav / Moab, cf. 14, 5 și 19,37.

Ghettem / Avit, gr. Γεθτιμ, FRANKF. Γεθθατιμ, VL *Cellhem*, IER. *Ahuth*, PO *Avit*.

[36] *Samada / Samla*, gr. Σαμαδα, VL *Salma*, IER. *Selma*, PO *Samla*.

Masecas / Masreca, gr. Μασσεκακας, VL *Masechas*, IER. *Maserecha*, PO *Majerca*.

[37] *Saul / Šaul*, gr. Σαουλ, ebr. *schā'ul*, VL, IER. *Saul*, PO *Saul*.
Rovooth de lângă riu / Rehobotul de lângă riu, cf. 10, 11.

[38] *Valaenot / Baal-Hanan*, VL *Ballenon*, IER. lipsește, PO *Vaalhanan*.

Ahavor / Acbor, gr. Αχοβορ, VL, IER. lipsește, PO *Akhvor*.

Matraid / Matred, gr. Μαθραιδ, VL *Matrad*, IER. *Matred*, PO *Matred*.

Mezooov / Mazahab, gr. Μαιζωωβ, VL *Mezob*, IER. *Mizaab*, PO *Mizahab*.

[40] *Thamna / Timna*, cf. v. 12.

Gola / Alvan, gr. Γωλα, VL *Golla*, IER. *Alva*, PO *Alnuh*.

Iethar / Ietel, gr. Ιεθαρ, VL *Ipthe(t)*, IER. *Iethath*, PO *Elet*.

[41] *Olevemas / Olibama*, gr. Ολιβεμας, VL *Elimas*, IER. *Oolibantu*, PO *Ahalivama*.

Ilus / Ela, gr. Ηλας, VL *Elas*, IER. *Ela*, PO *Elapinon* (o contaminare a acestui nume cu cel următor).

Finon / Pinon, gr. Φινων, VL *Pynen*, IER. *Phinon*, PO cf. mai sus.

[42] *Chenez / Chenaz*, cf. v. 11.

Theman / Teman, cf. v. 11.

Mazar / Mibšar, gr. Μαζαρ, ebr. *mibšār* „fortăreață”, VL *Mazar*, IER. *Mabsar*, PO *Mizvar*.

[43] *Maghedel / Magdtel*, gr. Μαγεδιλ, VL *Magedtel*, IER. *Mabdiel*, PO *Magdiel*.

Zafoin, gr. Ζαφοει, VL *Fuzoin*, IER., PO lipsește.

Iram, gr. Ιραμ, ebr. *irām*, VL *Eram*, IER. *Iram*, PO *Iran*. Ultimele două nume nu apar în toate variantele LXX, în unele ca de ex. FRANKF apare primul, în altele numai cel de al doilea.

CAP 37

[1] Ultima parte a Genezei, exceptând capitolele 38 și 49, reprezintă o biografie a lui Iosif. Forma ei prezintă, aceea a unei povestiri extrem de reușită literar, în cadrul căreia fiecare episod se înlanțuie într-un tot unitar, a dat naștere la numeroase comentarii. Se consideră că autorul acestei povestiri ar fi construit-o pe motivul de basm al mezinului persecutat de frați și protejat de noroc.

Numeroase elemente ale povestirii relevă o bună cunoaștere a realității și obiceiurilor din vechiul Egipt, așa cum o poate confirma confruntarea cu documente egiptene, dar această confruntare este relevantă pentru epoca când a fost redactat textul și nu pentru aceea a coborârii familiei lui Iacov în Egipt, eveniment ce poate fi plasat spre sec. al XVII-lea î.e.n. Iosif reprezintă idealul de viață al intelighinței vechiului Israel, impregnat de o credință profund spiritualizată.

[2] nașterile / semința, cf. nota 2, 4.

hulă redă gr. φέρος „defăimare, blamaj“.

aduseră redă gr. καταφέρειν „a aduce“; în legătură cu numărul persoanei verbale și deci și cu subiectul acestei propoziții, variantele LXX ezită între singular și plural.

Acest verset aparține tradiției sacerdotale, reprezentând o paralelă a aceleia iehoviste din versetele: 3-11.

[3] pestriță / aleasă redau gr. ποικίλος, η, ον „colorat“.

[4] de pace / prietenos redau gr. εἰρηνικόν „pașnic“, VL, IER: pacificum.

[5] Visele, care ocupă un loc important în povestire despre Iosif, nu mai sînt apariții divine ca în 20,3; 28,12 ss.; 31,11, ci au caracter premonitoriu (BJ).

[7] legași / legam redau gr. δεσμεύειν; aceeași ezitare între singular și plural în variantele LXX.

[8] împărățind vei împărăți / vei domni și domnind / vei domni / vei stăpîni, cf. nota 16,10.

[10] mama ta: Rahila murise (35,19), povestirea urmează probabil aici o altă tradiție, care plasează moartea Rahilei și nașterea lui Veniamin mai tîrziu, cf. v. 3 și 43, 29 (BJ).

[11] au păzit... / a luat amînte redau gr. διατηρεῖν „a ține închis, a păzi, a fi atent“.

[12] Se pot discerne în continuare două tradiții — una elohistă și o alta iehovistă. Conform celei dintîi, fiii lui Iacov vor să-l ucidă pe Iosif. Ruben, sperînd să-l salveze ulterior, propune aruncarea lui într-o fîntînă. Trecînd pe acolo negustori medianiși, îl iau fără știrea fraților și-l duc în Egipt. Conform celei de a doua, frații lui vor să-l ucidă, dar Iuda propune să fie vîndut mai degrabă unei caravane de ismaeliți în drum spre Egipt (BJ).

[17] Dothaim / Dotain, gr. Δοθαῖμα, ebr. dōtajin, dōtān, localitate în Samaria, VL, IER. Dothaim, PO Dotaim.

[20] groapă / puț redau gr. λάκκος „groapă plină cu apă, puț“.

[23] Și fu cînd / cînd, cf. 6,1.

pestriță / aleasă, cf. nota v. 3.

[25] călători / caravană redau gr. ὄδοιποροὶ „călători“.

Ismaeliți / ismaeliți, gr. Ἰσμαηλιταί, descendenți ai lui Ismael, cf. 25,18. VL Ismaelitae, IER. Ismaelithae, PO Ismaeliani.

Galaad, cf. 31, 21: ținutul era cunoscut și prin prelucrarea anumitor plante, din care se făcea balsam.

[26] vom ascunde; pentru a evita ca singele victimei să strige la cer (cf. 4,10), ucigașul îl acoperă cu pămînt (BJ).

[28] madiant / madiantii, gr. Μαδιανῶται, cf. 25, 1: populație nomadă, urmași ai lui Avraam și ai Cheturei.

[29] Sfișierea hainelor de durere este simbolul înlînii sfișiate.

[31] Frumusețea tinerescă a lui Iosif, tentativa de a-l ucide, leșirea lui din groapă după trei zile și ulterior, aprovizionarea cu pîine în vreme de secetă sînt elemente care îl pun în legătură cu mitul lui Tammuz, interpretare întărită și de jertfa fedului.

[34] sac, gr. σάκος, un fel de șorț din piele aspră, înfășurat în jurul soldurilor și care era veșmintul obișnuit de doliu. Aceștia i se alăturau, ca expresii ale durerii, sfișierea hainelor, amintită mai sus, acoperirea capului cu praf, renunțarea la orice îngrijire a corpului, bocetul, plînsul și strigătele, precum și loyirea pieptului.

[35] tad / locașul întinericului redau gr. εἶδος, care traduce ebr. sch'ol; semnificația cuvîntului este nesigură, poate fi pus probabil în legătură cu sa 'ah „gol, desert“ sau cu babil, asir. suplu „adînc, adîncime“. Cuvîntul denumește, însă, cu siguranță ținutul subpămîntean al morților, deși poate fi înțeles și cu sensul de „groapă“, „hrubă“ sau „praf“ (Is. 14,15; 29,4; Iez. 26,20; Iov 7,21; 17,16; Ps. 21, 16). Locaș subpămîntean. (Num. 16,33; Deut. 32,22; Is. 14, 9; Ps. 54, 16) sau așezat sub Ocean (Iov 26,5), plin de întineric, în care toți devin umbre veșnice, închise după porțile sale, împărțînd aceeași soartă. Reprezentarea lumii subpămîntene concordă în elementele sale esențiale cu aceea asiro-babiloneană (cf. de ex. epopeea lui Gilgameș), în perioada ce urmează Exilului ea va suferi cu timpul modificări importante.

[36] Pentefret / Pulifar, gr. Πετεφρη, ebr. pōtphar probabil eg. p'-d]-p'-r „cel pe care Re l-a dăruit“, care este atestat ca nume propriu din epoca celei de a 21-a dinastii (1550-1308 î.e.n.). Transcrierea corectă ar fi Pōtphera, însă LXX, ca și versiunea coptă, folosesc pronunțarea egiptenei trîzii. Același nume, cu aceeași transcriere, îl poartă și socrul lui Iosif, preotul din Heliopolis (Fac. 41, 45) 50; 46,20); VL Petefret, IER. Pulphar, PO Pulifar.

cel mai mare peste bucătari / stolnicul redau gr. ἀρχιμάγειρος; în ceea ce privește înțelesul cuvîntului grecesc, precum și al celui ebraic, există chiar la comentarii antici păreri diferite. VL praepostus cocorum ce traduce exact termenul grecesc „bucătar șef, seful bucătarilor“, IER. magister militiae. Termenul pare a reda titlul unui demnitar important la curțile orientale. PO vornic.

CAP 38

[1] Odolamitean / adulamitean, gr. Οδολλαμίτης, VL, IER. Odollamitem, PO den Odola.

Iras / Hira, gr. Ἰρας, VL Iras, IER. Iram, PO Hera.

Acest capitol aparține tradiției iehoviste relativă la originile tribului lui Iuda.

[2] Sava / Șua, gr. Σαυα, VL Savva, IER. Sua, PO Șua.

[3] Ir, gr. Ἡρ, VL, IER. Her, PO Er.

[4] Aunan / Onan, gr. Αουναν, ebr. 'ōnān „puternic“, VL Aunan, IER. Onan, PO Onan.

[5] adăogind / a mai..., cf. nota 4,2.

Silom / Șela, gr. Σηλωμ, ebr. schēlā „născut tîrziu“ nume israelit, dar și edomit. VL Selom, IER, Sela, PO Șila.

Hazvi / Kezib, gr. Χασβι, ebr. 'akzib, VL Chasbin, IER, PO lipsește.

[6] Thamar / Tamara, gr. Θαμαρ, ebr. tamar „palmierul“, VL, IER. Thamar, PO Tamar.

[8] fi bărbat ei / insoară-te cu ea redau gr. γαμβροεῖν „a se uni prin căsătorie“. Este vorba despre o formă specială de căsătorie, aceea a leviratului (cf. lat. levir „cumnat“), căsătoria obligatorie a unei văduve lipsită de copii cu cel mai vîrstnic dintre cumnați, pentru ca astfel bărbatul mort să nu rămînă fără urmași. Obiceiul era foarte răspîndit în Orient, mai cu seamă la asirieni și hitiți, astăzi încă este practicat de beduini.

[10] cuvîntul / ceea ce; în FRANKF. τὸ ῥῆμα, care în alte variante lipsește.

Onan este pedepsit cu moarte timpurie pentru că a împiedicat nașterea urmașilor fratelui său și prin aceasta a încălcat împlinirea intențiilor unei astfel de căsătorii.

[11] după ce au murit amindoi feciorii lui, în FRANKF. μετά τοῦ ἀποθανεῖν τοὺς δύο υἱοὺς αὐτοῦ, în alte variante lipsește.

[12] mîngîindu-se / s-a mîngîiat redau gr. παρακαλεῖν, de fapt după ce a îndeplinit întreg ritualul doliului (BJ).

poșori... în FRANKF. κατέβη, care lipsește în alte variante.

Tamná / Timna, gr. Θάμνα, ebr. timná, VL Thamna, IER: Thamnas, PO Timad.

[14] Enan / Enaim, gr. Ἐναν, VL Aenan, IER., PO lipsește.

Gestul Tamarei este provocat nu de nerușinare, ci de dorința de a avea urmași din stirpea bărbatului său mort, de aceea el va fi recunoscut ca îndreptățit de Iuda (v. 26), iar Tamara va fi cinstită, alături de Rahila și Lia, ca străbună eroică a lui Israel, cf. Rut 4, 12 (BJ).

[18] zgardă / cîngătoare redau gr. ὁ ὀμφακός „cîngătoare”. Inelul cu pecetea prins de cîngătoare și toaigul erau obiecte prin care se recunoștea identitatea unei persoane (BJ).

[21] curva / muterea nărdovită — de fapt prostituată sacră. Numele Tamarei (cf. v. 6) trimite la povestirea originară în care Tamar era o prostituată sacră, care nu avea nici o legătură de rudenie cu Iuda. Palmierul era planta sacră, închinată zeiței dragostei și proteoarel nașterilor, Isis (Istar, Leto). Șnurul roșu (v. 28) era semnul distinctiv al acestor fel de prostituate (cf. Iis. Navi 2,18).

[24] Tamara, ca femeie a lui Ir și, prin legea levratului, promișă lui Șela, se găsea sub autoritatea soacrului său, care o condamnă ca adulteră. Pedepsa cu arderea a fost ulterior rezervată numai fiicelor de preoți, în celelalte cazuri era obișnuită lapidarea (BJ). nu mai adoase / n-a mai, cf. nota 4,2.

[27] Și fu / cînd, cf. nota 6,1.

[28] Și fu / pe cînd, cf. nota 6,1.

[29] Fares, gr. Φαρές, ebr. peres „ruptură, spărtură”, strămoș al lui David și prin acesta al lui Isus. VI Fares, H. Phares, PO Fares.

[30] Zara, gr. Ζαρά, VL, IER. Zara, PO Zaram.

CAP 39

[1] Acest capitol continuă cap. 37 în linia tradiției iehoviste. Altfel va fi relatată aceeași istorie în cap. 40, care aparține tradiției elohiste (BJ).

[2] ce nemerita / îndeminatec redau gr. ἐπιτυχάνων, „cel ce are succes, prosper”, VL Inpelrabilis, IER. in cunctis prospere agens, PO năroci.

[3] îndereptează / împlinește redau gr. εὐδοῦν „a duce la bun sfârșit, a face să reușească”, verb rar întâlnit înainte de LXX.

[7] Și fu după cuvintele acestea / Și după ce s-au împlinit acestea, cf. nota 15, 1.

[9] nu iaste... nemică (afară de mine) / nimeni nu este mai mare (ca mine) redau gr. ὑπάρχειν aici cu sensul „a avea o poziție înaltă, importantă” (ThWNT).

Încercarea soșlei lui Putifar de a-l seduce pe Iosif îi inspiră lui MIHAI CODREANU un sonet: „Pe cînd Iehova pregătea Iudeia, / Trăia în Egipt guardul Potifar, / Co-și stăpinea supușii bine, dar / Nu prea-și putuse stăpîni femeia.” (Poveste veche, Cîntecul descerlăciunii, 1927, p. 47).

[20] legații / cel vinovați redau gr. οἱ δεσμῶται „pușcăriși, prizonieri”.

[21] mai mare peste legații / mai-marele peste paznici redau gr. ἀρχιδεσμοφύλαξ „temnicer șef”.

[22] cel aduș / ostîndiți redau gr. ἀπηγγένοι < ἀπηγγέμαι „a fi adus, a fi dus departe”.

[23] îndrepta / împlinea, cf. v. 3.

CAP 40

[1] după acestea, cf. nota 15, 1.

[2] BB hadmi, după gr. εὐνοχός. LXX urmează aici tradiția elohistă conform căreia în v.1 cel doi domnitori sînt numiți „marele paharnic” și „marele pitar”, gr. ἀρχιοινοχός resp. ἀρχαιοποτός, ebr. šar „șef”.

[3] Unele versiuni optează pentru interpretarea „în casa comandantului gărzii”. Textul nu indică dacă este vorba de locuința privată a acestuia sau de cazarma în care erau încartiruiți paznicii închisorii.

[5] Vedere / tile reproduc sensul de bază al subst. ἡ ὄρασις „vedere, vază”.

[8] În Orientul antic interpretarea viselor juca un rol de seamă în prevestirea viitorului, existînd chiar corporații ale tilcutorilor de vise.

[9] Somn / vis, LXX: ὁ ὕπνος „somnia”.

[13] Originalul ebr. (aici ca și în v. 19 și 20) ns' r's „a înălța capul”, cu conotațiile „a grația” sau „a decapita”; pentru v.19 BB urmează LXX. Trad. moderne diferă.

[14] închisoare redă gr. τὸ δόρυμα „fortăreață”.

[15] m-au furat redă gr. ἐκλάπην < κλέπτω „a fura”. Cf. 37, 28 groapa / temnița redau gr. ὁ λάκος „groapă, puț”. Cf. și 37,28.

În povestirea lui Iosif, fiii lui Iacob sînt numiți „evrei” de către egipteni și ei înșiși se autointitulează astfel față de egipteni. Denumirea provine de la cuvîntul Habiru sau Apiru, care în multe texte orientale vechi desemna grupuri din Asia de sud-vest caracterizate printr-un mod de viață mobil și o poziție socială inferioară. Desori, organizații în cete de tîlhari, atacau populația orașelor și satelor sau se angajau ca călăși sau ca războinici pentru a-și câștiga existența. Egiptenii includeau în rîndurile habirilor și primele cete de păstori israeliți. În VT denumirea „evrei” nu este întotdeauna sinonimă cu „israeliți” (SCHARBERT).

[16] Gr. γονδριτών traduce ebr. ḥ'ri interpretat ca „preparat de patiserie”. GN Gebäck, BJ găleau, AB wicker. R—G pitne albă.

[19] Cf. 40, 13.

[20] Cf. nota 40,13.

[22] pre lemn, gr. ἐπὶ ξύλου nu este consemnat în LXX.

CAP 41

Capitolul aparține tradiției elohiste, spre sfârșit cu element iehoviste.

În text se întrepătrund două motive narative frecvent întâlnite în literatura Orientului antic: a) Un rege are un vis pe care la început nimeni nu-l poate interpreta; în cele din urmă se găsește totuși cineva care să descifreze semnificația visului și, ca urmare, este răsplătit cu dărmicie, Dan 2—6; b) Dezorientat din cauza unei prevestiri de rău augur, un rege este dezamăgit de sfetnicii săi cei mai apropiați. Dar un curtean înțelept îi dă un sfat prețios și, de aceea, regele îl răsplătește și îi conferă titluri și onoruri însemnate. (SCHARBERT).

[2] maluri / stuși redau gr. τὸ ἄχτι (ἄχτι), de origine egipt.; L—S reed grass, FRANKF. ἡ ὄθη „mal, colină”, VL in ripa, JER. in locis palustribus, LUTHER im Grase, KJV meadow, PO tarbă, BJ les jones, R—G păpușite, BIBLIA 1975 pe mal.

[4] *și iară neardălate fără căce intrară în pînțele lor* traduce fidel textul FRANKF.; lipsește în ebr. și în majoritatea celorlalte versiuni.

[5] *Și se sculă Faraon* aparține versetului precedent.

Se sculă și visă / a adormit și a visat, JER. *rursum dormivit et vidit*, PO *iară adurmind... visă*.

rădăcină / tulpină redau gr. ὁ ἄρμυς „capătul rădăcinii, tulpină”.

[8] *Ilcutorii / oraci* redau gr. ἐξήγητής „1. sfătuitor, consilier. 2. tălmăcitor de vise sau de oracole”. PO *vrăjitor*, KJV și AB *magictan*, BJ *magicten*, R-G *oraci*, BIBLIA 1975 *mag*.

[9] *păcat / greșală* redau gr. ἡ ἁμαρτία „greșală, omisiune, scăpare, păcat”.

cel mai mare peste pîlă (40, 1/2/5/16/20) / *pîline* (40,22; 41,10) în ms. 45, este modificat cu consecvență de BB: *cel mai mare peste făcălorit de pîline* în cap. 40. Aici însă: *cel mai mare peste pîlne*. PO *coditor (de pîlă)*. Ms. 45 (40,17) *pitlar*.

[12] *copil* redă sensul de bază al substantivului gr. παῖς în care însă și semnificația de „sclav, rob” IER. *famulus* „slujitor”, PO *sluga*.

Căpitanul străjii, cf. nota 40,10.

fecăruia cu titlul său, după originalul ebr.; PO *după al cut cum era visul*.

[13] *fu / după*, cf. nota 6,1.

[14] În literatura egipteană, ca și în celelalte literaturi orientale, se întâlnesc cazuri în care un sclav disprețuit sau o altă persoană neînsemnată se dovedesc a fi sfetnici prețioși. După relatarea paharnicului, Faraon este incredințat că Iosif poate interpreta toate visele. Că și în cazul celor doi dregători, Iosif își declină în versetul 16 orice merit personal, arătând că doar prin bunăvoința lui Dumnezeu reușește să tilcuască visele (SCHARBERT).

[15] Verbul gr. συγκρίνω apare în 40, 8 și 16 precum și în 41,15 fiind tradus în ms. 45 prin unul din sensurile sale: *a asemăna*. BB îl înlocuiește în 40,8 și 16 prin „a tilcui” nu însă în 41, 15 unde rămîne: *a asemăna*. Situația este similară în ceea ce privește substantivul ἡ σύγκρισις: în 40, 12 și 18 este tradus prin „*asemănare*” — în ms. 45, oar modificat *tilcuire* în BB, nu însă în 41, 15.

[17] Se reia povestirea vv. 1—7, însă naratorul lasă să se întrevadă și simțămintele și reacțiile personale ale Faraonului.

[22] BB reproduce împărțirea textului în versete conform LXX. În PO textul este mai clar: *2 ... și mă deșteptai, 22. Și iară adormind vădzuți vis*.

[25] Cele două vise, cu semnificație identică, au o importanță deosebită pentru Faraon. Această revelație îi este destinată regelui, așa cum se întâmpla cu cele mai multe interpretări ale prezicătorilor din Vechiul Orient și cu revelațiile profeților din Israel, în special în Regi. Regele este considerat ca reprezentant al poporului său în fața divinității, care îl anunță ce se va întâmpla cu poporul său. De remarcat că în povestirea lui Iosif lipsește orice polemică împotriva zeilor străini și instituțiilor religioase aparținând altui popor. Faraonului i se adresează Dumnezeu Israelului (SCHARBERT).

[30] *de săturarea* redă gr. τῆς πλησμονῆς „saturație, belșug”. Traducerile moderne recurg la același termen, atît în v. 29 cit și 30: KJV *plenty*, AB *abundance*, BJ: *abondance*, GN *Überfluß*, R-G și BIBLIA 1975 *belșug*.

[32] *au îndoit visul lui Faraon de două ori*, tautologic după LXX, în care fenomenul apare frecvent: θεῦ τετραῖται τὸ ἐνὸπιον φεράω δις; la fel VL *iteravit... bis*, KJV *the dream was doubled twice*.

[33] BB traduce prin imper., pers. 2 sing., conform modelului elin. Alte versiuni, bazate pe originalul ebr., traduc prin conj. prez. pers. 3 sing.: *Faraon să caute*, PO *caute Faraon*.

[34] *mai mari... peste locuri*, gr. τανάρχας, VL *locorum principes*, JER. *praepositos*, PO *știnetori de cinste*.

[35] *bucatele*, după BB și ms. 45, redă gr. τὰ βρώματα.

[40] *rostul* redă τὸ στόμα „gură”. În Fac. termenul apare de 12 ori, fiind redat în BB de fiecare dată prin *gură*, cu excepția acestui verset, unde apare întens figurat.

[42] *podoabă / veșminte* redau gr. ἡ στολή „haină, veșmînt” ca în ms. 45.

de vișin redă gr. βόσσινος „în foarte fin, de culoare gălbuie, provenind probabil din India”, prin extensiune „pînză țesătură foarte fină, mătase”. Termenul apare de mai multe ori, în LXX. În BB trei echivalente:

1. *(de) vișin* (1 Paral. 15,27), 2. *(de) mătase* (cf. Ieș. 28,35; 39,26), 3. *vison* (cf. Is. 3,22; Luc. 16,19). Pentru explicații cf. TIKTIN, s.v. *vișin* și *vison*.

[43] Iosif este numit mare vizir, fiind de fapt locțiitorul faraonului. Între alte privilegii, funcția îl dădea dreptul de a avea o gardă personală care îl însoțea ca și pe faraon, anunțind apropierea vehiculului înaltului demnitar. *Abrek*, cuvînt obscur de origine ebr. sau egipt, a fost tradus în diferite chipuri: JER: *omnes coram eo genuflecterent*, KJV *bow the knee*, EU *Achtung*, GN *Aus dem Weg*, PO *acesta-i latăl aceștii jări*.

strigătoriu (ms. 45) / *prstav* (BB) redau gr ὁ κριτικός „crainic”.

[45] Acordarea unui nume nou cu prilejul numelii într-o înaltă funcție constituia o practică obișnuită în Orientul antic: *Psodom* — *Faneh / Tafnat* — *Panēah* ar însemna „Dumnezeu” cuvîntea: el trăleşte”.

Asineth / Asineta, nume egiptean avînd înțelesul de „aparținînd (zeiței) Neit”.

Poti-Feru „cel dăruit de Ra”; variantă a numelui Potifar, cf. 37,36 și 39,1.

Heliopolis este denumirea elină a orașului egiptean *On*, situat la aproximativ 10 km nord est de Cairo.

[46] În FRANKF. ultima frază aparține versetului 47.

[47] *snopi* (BB) redă gr. δρύματι „mănușchi (de spice)”, *snopi* —

[48] *bucatele / grînele*, cf. nota 41,35. Ms. 45 *toată bunătatea*. *campilor / ogourele* redau gr. τῶν πεδίων, VL *camporum*, PO *hotar*.

[50] Consemnat în LXX, numeralul *șapte* lipsește în diferite versiuni, de ex. VL; în traducerile care au la bază textul ebr. an este la sing.: EU *Ein Jahr*, bevor die Hungersnot kam. R-G *mulținate să vie întiul an de foanele*.

[51] Cu toate că Iosif este considerat acum a fi egiptean, el dă fiilor săi nume ebraice: *Manase*, în ebr. *Menasheh*, poate fi explicat prin verbul *nashshani* „m-a făcut să uit”. LXX nu preia subst. *casa*, VL *omnis domus patris mei*, PO *toată casa tătini-meu*, BJ *toute la famille de mon père*.

[52] *Efrdim* explicat prin ebr. *hiphrani* „m-a făcut roditor”. LXX, ἀξήσεν are și sensul de „a crește, a înălța”; VL *auxit me deus*, IER. *creștere me fecit deus*, PO *m-a crescut Dumnezeu*.

șmerenții / pătimirii redau gr. ταπεινώσεως, VL *humilitatis*, IER. *paupertatis*, PO *dosadei*, KJV *affliction*, AB *sorrow*, BJ *malheur*, R-G *obiidurii*, BIBLIA 1975 *suferinței*.

[54] *nu era pîine / era pîine*; în BB, ca în FRANKF., verbul este de forma negativă: οὐκ ἦσεν, după Cod Alex. La forma afirmativă: LXX, traducerile latine și cele moderne.

CAP 42

Cap. 42 este atribuit tradiției elohiste, cu unele elemente iehoviste în vv 27—28 și 35.

lenești, gr. παθημέω „a fi indiferent, leneș, inactiv”, LV *pigri estis*, IER. *neglegitis*, PO *ce căutați unul pre altul?*

[2] Față de înmăturile în care sălășluiau evreii, Egiptul era considerat a fi situat *în jos, la vale*; de aceea în toate versiunile se folosește verbul *a cobori* sau o expresie similară.

[4] În LXX lipsește numele lui Iacov.

[7] *cu sclrbă / cu asprime* redau gr. σκληρά, ms. 45 *năslitnicește*.

[9] *urmele* redă gr. τὰ ἴχνη. Termenul gr. desemnează „urma, lăsată de picior” apoi subst. generic „urmă” și, de asemenea, „urmă, relicvă, vestigiu”. VL optează pentru *vestigia*. Termenul ebr. *erwā* are semnificația de „golicieune, despuțere”, în sensul unui lucru care nu se cuvine a fi expus, deci ascuns (cf. 2, 25; cf. și Deut 23,15). În originalul ebr. termenul este folosit metaforic, având semnificația de „lucru care trebuie ascuns în fața unui inamic potențial”.

[12] *lucrurile ascunse*, cf. nota 42.

[15] *sănătatea / viața* redau gr. ὑγίεια „sănătate”, VL și IER. *per salutem*.

[16] În Orientul antic străinii și refugiații nu dispuneau de nici un drept general recunoscut. Soarta lor se afla în întregime la discreția cirmuitoarelor, în special atunci când erau acuzați de o culpă atât de gravă cum era spionajul (SCHARBERT).

[19] Versiunile bazate pe originalul ebr. adaugă aici propoziția ca să potolită foamea familiilor voastre (R-G), KJV *corn for the famine of your houses*, BJ *le grain dont vos familles ont besoin*, EU *um den Hunger eurer Familie zu stillen*.

[21] *ne-am îndurat* redă gr. ὑπερβόμην, cf. VL *despeztimus*. Verbul ὑπερβόμην are, între altele, sensul de „a neglija, a nu lua în considerare, a disprețui”.

[24] În FRANKF. ultima frază aparține v.25.

[25] *vasele / desagii*; BB redă sensul cuvintului gr. τὰ ἀγγεῖα VL *vasa*. Unele traduceri moderne optează pentru un corespondent aproximativ: BJ *bagages*, EU *Behälter* AB *containers*; altele folosesc termenul mai general *sac* (IER, KJV, PO, R-G, BIBLIA 1975) deși termenul specific pentru a desemna acest obiect apare mai jos, gr. ὁ σάκος precum și în V. 27, gr. ὁ μάρσιπος „pungă, sac”.

[30] Cf. nota 42, 7.

[33] *cumpărarea dării griului* redă gr. ἀγοράσασθαι τῆς σιτοδοσίας în v. 19; aceeași sintagmă este transpusă prin *cumpărătura griului*, o simplificare a versiunii din ms. 45: *cumpărătura a luării griului* (v. 19).

[34] *să vă neguțatoriți / veți putea străbate*, formă flexionară a verbului ἐμπορεύομαι „a face negoț”, VL *negotamint*, PO *tirgii*, KJV *traffick*, R-G *să neguțatoriți*, BIBLIA 1975 *veți putea face cumpărături*. Această interpretare tradițională a fost abandonată de traduceri moderne, care optează pentru sensul de „a cutreiera, a se mișca liber”: EU: *ihr dürft euch frei Land bewegen*, BJ *vous pourrez circuler dans le pays*, AB *you shall be free to go about in the land*.

Inițial, verbul ebr. *šhr* însemna „a se mișca în cerc, a urma un curs neregulat” și această sferă semantică se păstrează în acad. și în aram. Sensul „a face negoț” este o evoluție tîrzie, bazată pe subst. *sāhēr* „neguțător” (cf. 23,16). În plus, patriarhii sînt în permanență descriși ca un popor de păstori și nu de negustori (AB).

[37] Conform sursei elohiste, Ruben este purtătorul de cuvînt al fraților și, începînd cu Cap. 37,22, încearcă să împedice săvîrșirea vreunei fărdelegi. În Orientul antic copiii ucigașului puteau fi omoriți (SCHARBERT).

CAP 43

[3] Cap. 43 și 44 aparțin, cu excepția unor scurte interpolări, tradiției lehoviste. Iuda devine purtătorul de cuvînt al fraților. Numele Iacov este mai frecvent înlocuit cu Israel.

Cu mărturie s-au mărturisit redă gr. διαμαρτυρία διαμαρτυροῦντες VL *per testimonio testatus est*, IER. *denuțiații... sub testificațiune turând*, conform originalului ebraic. Verbul διαμαρτυρέω are sensul de „a depune mărturie” precum și de „a asigura, a certifica”, PO *tare giurîndu-se*.

[7] *Întrebînd, ne-au întreat*, construcție frecventă în LXX.

[8] *gloata* redă gr. ἀποσκευή, subst. polisemantic, al cărui sens de bază este „bagaj, calaball; gospodărie, avuție”. În alte vv. apare în traducerea *unelte* (Fac. 14,12; 46,5), *gătitre* (Fac. 15,14), *agon isită* (Fac. 34,29) și *marfa* (Fac. 31, 18) ca în toate aceste vv. din ms. 45.

[12] *sminteală / greșală* redau gr. ἀγνοήματα, VL *ignorantia* IER. *error*, PO *greșală*.

[14] ebr. *El Schaddai*, cf. 17, 1.

[16] *jungheri / vite* redau gr. δόματα „jertfe”, prin extensiune „animale pentru jertfă”, VL și IER. *victimas*, PO *mlnare*.

[18] Gr. σποφραντῆσαι „a calomni” este redat în ms 45 prin *să ne plrască pre strîmbul* și modificat în BB în *să năpăstulască*.

[21] *cu cumpăna / cîndărit* redau gr. ἐν σταθμῶ.

[23] *bine ispitit*, în sensul de „bine verificat, controlat” redă gr. εὐδοκίμοιον, VL *probam*, IER. *probatam*. Cf. PS. SCH. „Cuvintele Domnului, cuvinte curate, argintu arsu și ispitit (PS. 11,7).”

[24] În ebr. acest verset începe cu propoziția, care nu apare în LXX „*Omul t-a condus pe bărbai în casa lui Iosif*”. O notă corespunzătoare se află la subsolul FRANKF.

[28] *Binecuvîntat*, expresia lipsește în originalul ebr.

[29] *să aduceți* redă gr. ἀγαγεῖν.

[32] În legătură cu semnificația deosebită a cuvîntului *eorei*, cf. nota 40, 15. În acest caz termenul nu desemnează o entitate etnică ci un strat social, modul de viață normal, considerat inferior, cum reiese evident din traducerea BB.

[34] *băurd și se îmbătără* este traducerea literală a textului original, folosindu-se aceleași verbe ca și în 9,21. Spre deosebire de 9,21, în cazul de față se consideră că ospățul a avut loc în limitele decenței, intenția autorului fiind de a sublinia atmosfera destinsă, în contrast cu scenele tensionate care vor urma. VL și IER. traduc prin *inebriați sunț*, traduceri moderne evită verbul *a se îmbăta*.

CAP 44

[1] *umpleți*, BB, după FRANKF., plural.

[4] *vei hull* redă gr. καταμέμψη „a certa, a muștra”.

[5] Prima propoziție nu este consemnată în versiunea ebr. însă este inserată în LXX. Ea nu a fost preluată în PO: *vrăjind cu vraje*, VL *augurio auguratur*. Precizarea viitorului, divinaționea prin mijloace artificiale, era o practică larg răspîndită la popoarele din Orientul antic, în contrast cu profeția de inspirație divină a evreilor. Între ustensilele folosite pentru precizări se numărau și vasele recipiente (pahare, cupe etc.) în care se turna un lichid, de exemplu ulei în apă: forma pe care o luau pata sau stropii de ulei era edificatoare pentru prezicători.

[7] *să nu se afle* redă gr. μὴ γένοιτο, VL *nou contingal*, PO *departe fie*, BJ *loin de*, AB *far be it*, KJV *God forbid*. R-G *Ferească Domnul*.

[10] *curați / fără vîndă* redau gr. καθάροι. Pe lângă sensul de „curat, nevinovat”, adjectivul are și semnificația de „achitat, scutit de pedeapsă”, PO *slobodni*, BJ *quitters*, AB *exonerated*, EU *straffrei*.

[13] Sfîșierea hainelor face parte din ritualul obișnuit în cazul unui deces. De data aceasta toți frații se solidarizează cu Veniamin și se întorc în cetate, deși, fiind declarați nevinovați, l-ar fi putut părăsi, așa cum au procedat odinioară cu Iosif.

[16] Este posibil ca, prin această invocare a lui Dumnezeu, Iuda să recunoască nelegiuirea comisă odinioară față de Iosif și să reali-

zeze că Dumnezeu a scos acum la lumină comportarea inumană a fraților cu acei prilej. De aceea el declară că frații sînt gata să accepte sclavia.

[17] *Să nu să facă* redă gr. μή μοι γένοιτο, cf. 44,7.

[18] *Inaintea* redă gr. ἐναντίον „în prezența, în -auzul, de față cu”.
după / ca și redau gr. μετά din LXX.

[21] *vol socol* redă gr. ἐπιμελοῦμαι, „a avea grijă de, a se ocupa de, a veghea; a administra”.

[28] *afi zis, pl.*, conform LXX. În ebr. pers. I sg.

[29] Cf. 42, 38.

[31] Cf. 42, 38 *Intristăcune*; ms. 45 echivalează cele două sinonime gr. λῶπη (42, 38) și ὀδύνη (44, 31) prin scribd (42,38) și *durere* (44,31). BB, în ambele cazuri, *Intristăcune*.

[32] cf. 43, 9.

[32-34] Iuda se oferă, așa cum a făgăduit tatălui său, drept garant pentru Veniamin și este gata să devină sclav în locul acestuia. Conform concepției nomazilor asupra justiției, el va câștiga în felul acesta libertatea pentru frații săi. De asemenea, el crede că Dumnezeu va înceta să-l urmărească pe frații săi pentru nelegiulrea comisă împotriva lui Iosif. Aici apare pentru prima oară în VT ideea ispășirii în locul altcuiva, consemnată cu claritate în Is 53, unde NT este anticipat: Isus Hristos moare pe cruce pentru ispășirea păcatelor altora (SCHARBERT).

[34] În majoritatea traducerilor: *cu mine*.

CAP 45

[4] *Vnzarea lui Iosif nu a avut loc în Egipt*, ci el a fost dus acolo după ce a fost părăsit de frații săi. Pentru a preciza acest lucru, unele versiuni înserează aici, ca de ex. R-G, *ca să fie dus în Egipt*. Se consideră că versetele 4 și 5 aparțin tradiției iehoviste, deoarece ele afirmă că Iosif a fost vîndut ca sclav de frații săi, pe cînd, potrivit tradiției eleoniste, madianții l-au găsit și l-au dus fără știrea fraților săi.

[8] Atît în Egipt, cît și în alte părți ale Orientului antic, exista obiceiul să se acorde unui înalt demnitar cu merite deosebite titlul de *părinte* al regelui.

[10] *Goșen*, la est de Delta Nilului; *Arabia*, numal în LXX și VL.

[11] *pre pămînt*, conform FRANKF., lipsește din alte ediții LXX și ebr.

surpl / pierl, multe traduceri conferă verbului din original sensul de „a îndura lipsuri”.

[17] *cèle de drum* din ms. 45 redă gr. πορεία dar BB optează pentru termenul din nota de la subsoal πορεία „povârle”. În variantele VL există trei echivalări: *saccos*, *vehicula*, *sarcinas*. IER. traduce, conform originalului ebr., prin *umenta* „animale de tracțiune”. PO *încărcăți dobitoacele*.

[18] *Avuturi* redă gr. τὰ ὑπέρονα; VL *substantiam*, IER. *cognationem*; interpretat ca „familii” (BJ, EÜ, R-G, BIBLIA 1975), dar AB *households*.

den toate bundăștile redă gr. πάντων τῶν ἀγαθῶν, VL *ex omnibus bonis*, IER. *omnia bona*.

[20] *Vasele*, după LXX.

[23] *mişcoi / caltr*, în ebr. e vorba de „asine, mîrgărițe”.

p lline, LXX doar ἀπρός „pline”, în loc de 3 subst. ca în ebr.

CAP 46

[1] *Pintina jurămîntului / Beer-Şeba*, cf. nota 21, 14.

[2] *ce taste / ială-mă redau* gr. τίσσιν, cf. 22, 1 și 31, 11. vv. 2-5 de proveniență elohistă.

[5] (*părintele lor*) *Iacov* nu apare în FRANKF., dar nota de la subsoal menționează existența sa în originalul ebr.

unellele, cf. nota 43, 8.

de Iosif, după varianta din LXX, în originalul ebr. „Faraon”.

[6] *averea* cf. nota 45,18.

Împărțirea vv. în BB după FRANKF.

[7] *Enumerarea membrilor familiei lui Iacov (8-27) este atribuită tradiției sacerdotale*.

[20] Partea a doua a versetului 20, apare în LXX, dar, după cum se specifică într-o notă FRANKF., lipsește din originalul ebr.

[22] LXX *optsprezece*.

[34] *hrănacl: sintem cu dobitoacul*; PO: *ștetori de dobitoace*. Cuvîntul *dobitoc* înglobează atît oile cît și vitele mari, deci este vorba despre păstori nomazi care își câștigă viața cu ajutorul animalelor, o categorie socială desconsiderată de egipteni, cf. 40, 15. Ținutul Goșen, așezat la est de delta Nilului, era priednic creșterii vitelor. În același timp păstorii puteau fi ferii de contactul cu egiptenii.

CAP 47

[3] *den copilărie până acum* redă textul FRANKF.; nu apare în originalul ebr. și nici nu este preluat în unele ediții LXX (RAHLFS), cf. 46, 34.

[4] *Să ne sălășluim* redă gr. παροικεῖν care se referă și la sejurul unui străin într-o localitate sau finit, cf. ms. 3, 4, 5: *am venit să fim prișlești pre pămîntul*. CORESI PS: *Prișleșu-s eu în pămînt* (Ps. 118, 19), EÜ: *Wir sind gekommen, um uns als Fremde im Land aufzuhalten*.

[6] *lăcutșle pre tată-tău*, tranz. după modelul gr.: IER. *fac habitare*, PO *lasă lăcutasă*.

[7] Fragmentul vv. 7-12 aparține tradiției sacerdotale. Iacov, ca un adevărat patriarh, nu se consideră rob și nu se prostornează în fața Faraonului, ci îl binecuvîntează doar.

[9] *nemernicesc* redă gr. παροικεῖν; după ebr. *megurim*, a fost interpretat fie ca „ani de pribegie”, fie ca „timpul petrecut pe pămînt” cf. IER. *peregrinationis*, PO *stîlnătate*, ms. 45 *prîșleșesc*, R-G *prîbegie*, dar și *séjour sur terre* (BJ), *am trăit* (ms. 4389).

[11] *finere* redă gr. κατάσχεσις ebr. *huzzah* cu sensul de „deținere, posesiune, stăpînire”.

[14a] *și le măsura grîu lor* redă textul LXX καὶ ἐδομέτηρει αὐτοῖς sintagmă care lipsește însă în textul ebr. și în consecință, în diferite versiuni, ca de ex. în PO, R-G, BIBLIA 1975 etc.

[18] *Ca să nu ne surpăm* redă exact sintagma μή τοτε ἐκτριβώμεν, așa cum procedază VL: *ne forte moriamur*. Corespondentul ebr. al verbului este însă tradus prin „a ascunde, a tălîni”: IER. *non celamus*, PO *nu ne vom ascunde*, BJ *catcher*, AB *hide*, EÜ *verhehlen*, BIBLIA 1975 *ascunde*.

τὰ ὑπέρονα, redat de BB prin *unellele*, nu apare în originalul ebraic.

[21] *il robi luiș*, textul ebr. este obscur: *h'byr... l'rym* „i-a silit să se mute la orașe”. Această lecțiune este păstrată în unele traduceri vechi: KJV *he removed them to cities*, PO *Și oamintî împărțî den oraș pre oraș*. Exegeza modernă a emendat textul ebr. în *h'byd... l'bdym*, acceptînd lecțiunea LXX „i-a redus la sclavie / i-a transformat în sclavi”.

[23] Conform acestor măsuri, Iosif a fost considerat de unii critici drept instrument al aservirii poporului, al transformării țărănilor în sclavi. Critica modernă relevă însă folosirea generalizată a termenului *rob* pentru toți supușii Faraonului, inclusiv înalții săi demnitari. Faraonul, considerat drept zeu, dispunea, în calitatea sa de stăpânitor absolut, de la bun început, de toate bunurile materiale din regat, ca și de toți supușii săi. Critica subliniază caracterul moderat al măsurilor adoptate de Iosif, țărăni fiind obligați să cedeze statului doar o cincime din produsele lor.

[24] Din originalul ebr. lipsește cuvântul *tuluror*, dar, la sfârșitul versetului, se află sintagma „și dintru copiii voștri”, PO *fectoriilor voștri*, care nu este inclusă în LXX.

[26] Deși substantivul *Iosif* nu apare în textul FRANKF., el este inserat în BB, probabil conform notei de la subsol, care dăruite; aceste cuvinte nu apar în textul originalului, însă traduceri moderne oferă diferite expresii pentru limpezirea enunțului. EU *gültiges Recht*, AB *validă*, R-G *pravilă*, care... are putere.

[29] Pune mîna ta pe coapsa mea, cf. 24,2.

[31] În urma unei confuzii între ebr. *mittah* „pat” și *matteh* „toiaș”, versiunea gr. îl descrie pe Iacov închinându-se la tolagul său (BJ). PO *plectîndu-se către capul patului*.

CAP 48

[1] În acest capitol se întrepătrund mai multe tradiții: iehovistă — elohistă în 1—2 și 8—28; sacerdotală în 3—7 (BJ).

[3] Cf. 17, 1; 28,19.

[5] Prin adoptarea celor doi filii ai lui Iosif, născuți în Egipt din mamă egipteană și nu în Canaan, Iacov urmărește să le asigure dreptul de descendență care să se bucure de același privilegiu ca și filii săi mai vîrstnici, Ruben și Simeon.

[6] *nepoștii* redă gr. ἑτερογενεῖς. Substantivul ἑτερογενεῖς are sensul generic de „urmaș”, putînd fi tradus atât prin „copil, fiu”, cit și prin „nepot”. ὁ κληρονόμος, pe lângă semnificația de „sorț”, mai înseamnă și „(parte de) moștenire”. Nu există nici o mențiune privind nașterea unor alți copii ai lui Iosif. În cazul în care aceștia ar fi existat, ei ar fi trebuit să fie înglobați în cele două familii ale fraților mai vîrstnici, Efraim și Manase, reclamînd dreptul lor de moștenire.

[7] *Mesopotamia*, în originalul ebr. *Paddan-Aram*, preluat în diferite versiuni moderne.

Moartea Rahilei, cf. 35, 16—19.

Efrata, textul obscur din LXX dă posibilitatea de a interpreta subst. propriu ebr. ca *locul alergării cailor*, *Calea alergăturii cailor* (BB) sau *tîmp de primăvară* resp. *Calea Efratei* (PO).

[10] *Israel* — numele apare în FRANKF. numai într-o notă la subsol.

[14] *Cu toate că Manase era tritlul născut*, nu apare în LXX, ci în originalul ebr. IER. *Manase qui maior natu erat*, PO *că Manase era născut de-a prima*.

[15] În textul ebr. apare a *binecuvîntat pe Iosif*, lecțiune preluată de unele traduceri: *Il bénit ainsi* (BJ), *Er segnete Joseph* (EU), și a *binecuvîntat pe Iosif* (R-G). Se consideră însă că rădăcina *yusp* din textul ebr. stă pentru „*utim* „pe ei” (așa cum apare în LXX: ἄνθρωπος), sau că din textul ebr. au fost omise cuvintele *filii lui (Iosif)*. PO *pre fectorii lui Iosif*, BIBLIA 1975 și *l-a binecuvîntat*.

Pe ale cărui căi am umblat cf. nota, 5, 22 și 17, 1.

[20] *Intru voi / numele vostru*, gr. ἐν ὑμῖν, în ebr. singular; R-G *cu numele tău*, EU *mit deinem Namen*.

[21] *Dumnezeu den pămîntul acesta* redă gr. ὁ θεὸς ἐκ τῆς γῆς ταύτης din FRANKF. Această sintagmă, așa cum specifică și nota de la subsolul FRANKF. lipsește din originalul ebraic.

[22] Loc obscur în originalul ebr., datorat unui joc de cuvinte: ca substantiv comun *škem* înseamnă „umăr”, considerîndu-se a fi vorba de un versant din Muntele Garizim. Dar, în același timp, Sicheim este numele unui oraș aflat la poalele acestui munte. Soluțiile adoptate de-a lungul secolelor sînt foarte diferite: unele traduceri păstrează substantivul propriu. (VL, BJ, AB. BIBLIA 1975) altele însă îl transformă în substantiv comun: IER *do tibi parlem unam*, KJV *I have given thee one portion*, PO *eu am dat ție o bucată de pămînt*, R-G *îți dăruiesc... un umăr de munte*, EU *ich gebe dir einen Bergrücken*.

CAP 49

[1] Este vorba de proorociei, patriarhul dezvăluie și determină prin cuvintele sale destinul fiilor săi, adică al triburilor care le poartă numele.

Vv. 1—2, 8—12 sînt citite în biserici în Dumnica Floriilor.

[4] Ruben pierde dreptul de întâi-născut, ca pedeapsă pentru incestul cu Bilha (Fac. 35, 22).

[5] Pedepsiți pentru atacul mișclesc împotriva lui Sicheim, tribul lui Simeon se va stinge curînd, absorbit de Iuda, cel al lui Levi dispăre ca trib profan.

[10] Text și sens foarte discutat. Se vorbește de o referință la David, descăleătorul unui imperiu, un David în sens mesianic.

[13] În unele versiuni „corăblier”. E vorba de coasta Feniciei.

[14] Isahar, instalat în cîmpia bogată a Esdrelonului acceptă jugul canaaneilor.

[16] Cf. nota 30,6.

[18] Exclamație psalmică marcînd mijlocul recitării.

[21] Text obscur.

[26] Text obscur.

[27] Aspectul feroce al lui Veniamin corespunde istoriei ulterioare a tribului (cf. jud. 3,15 ss., 5,14).

[30] Cf. 50,13.

[32] Lipsește în IER și PO.

CAP 50

[1] În acest capitol se împletesc tradiții iehoviste (vv. 1—11,14) elohiste (vv. 15—26) și sacerdotală (vv. 12—13).

[10] *Aria Atad*, cu sensul de „*aria clujnilor*”.

[11] Este un joc de cuvinte: ebr. 'abel „luncă”, „rlu” și 'ebel „dolu”.